

Віра Манько

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА
ШИСАНКА

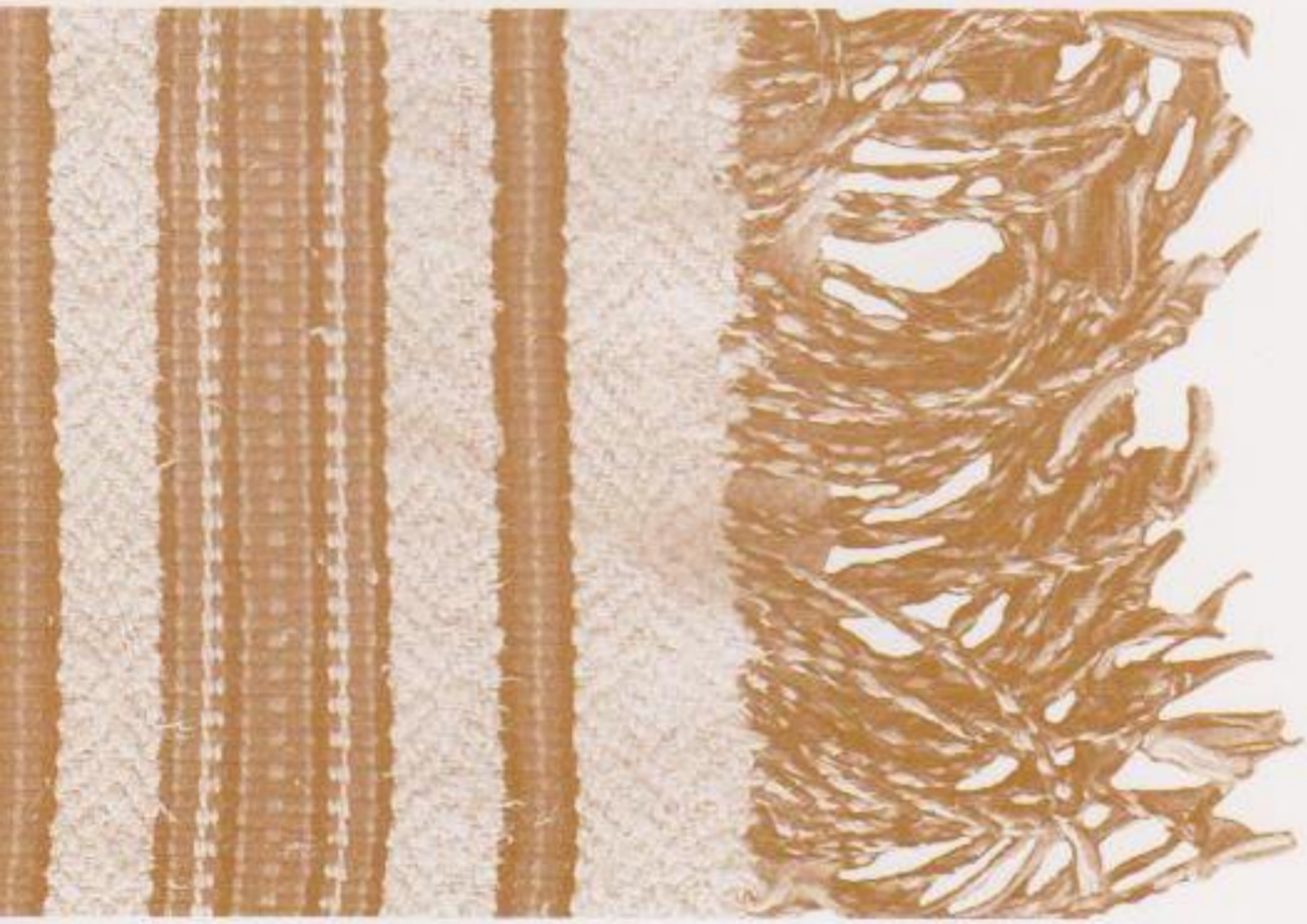
«СВІЧАДО»

Віра Мелік

Освячених посівів тихе світло
І в нім дівчата котять писанки
Поміж веснянок і вінків із жита
До птаха на небесній корогві

Валентина ОТРОЩЕНКО

Художнє оформлення Софії Бурак

Віра Манько

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА
ПИСАНКА

Видання друге, доповнене

Львів • Видавництво «Свічадо» • 2008

Про що розповідає писанка*

Коли береш у руки писанку — це маленьке диво, створене руками простої селянки з віддаленого українського села, — важко собі уявити, що майже таку ж колись — можливо, декілька тисяч років тому — тримав у своїх руках делекий пращур, виписуючи на ній сонячні знаки: динамічну свастю чи витончену спіраль... або раптом посипеться рисочками дощик і засіються крапками зерна, чи «воловими очками» задивиться у твою душу старий бог. А на цій — якийсь митець-філософ поклав на чорне тло червоний безконечник...

Втім, для нас, сучасних людей, ті знаки такі ж незрозумілі, як і китайські ерогліфи. Тому ця невелика книжка, сподіваємося, допоможе декому відкрити для себе великий і самобутній пласт української культури та, можливо, стати палким шанувальником народного мистецтва писання писанок, яке ми ледь не втратили у радянський час. Та, дякувати Богу, традиція не перервалася зовсім, і своїм виданням ми можемо тепер збільшити кількість писанкових взорів у загальноукраїнській скарбниці, які, віримо, дочекаються ґрунтовного наукового дослідження, а також сприятимемо розвою живого ремесла.

Укладаючи книжку, ми хотіли не тільки викласти методу писання писанок, а й дати певне, більш-менш цілісне уявлення про цей феномен, аби, беручи в руки писачок, писанкар розумів, що ж за дійство має в цей час відбутися.

Питання генези української писанки залишається недослідженим: археологія не має жодних свідчень існування на теренах України (Київської Русі) розписаних яєць, тимчасом як на території сусідньої Польщі під час розкопок могил X–XIII ст. (Ополе, Вроцлав, Новоград) знайдено було розписані шкарлупки і навіть одну цілу писанку; знаходили культові яйця і в курганних похованнях скіфів у Східному Криму (IV ст. до Р. Х.) (див. 13, 27). Загалом мальовані яйця знаходили як на території Європи, так і в Африці та Азії. Найдавніші знахідки належать єгипетським та нубійським похованням. Це зазвичай страусині яйця, у Європі натомість знаходили гусячі та курячі. Кладення яєць у могили було характерне майже для всіх культур Середземномор'я.

Втім, безсумнівним є те, що своїми коріннями писанка сягає дохристиянських часів, коли на півдні Східної Європи (нинішній Україні) мешкали суспільства із землеробською основою культури. Про те, що писанка належить саме до цієї культури, свідчить її знаковий код, себто орнамент. Ця метамова наших пращурів виходить із землеробської над-традиції, що «зумовлює стійкість ряду найважливіших образів-метафор (світове дерево, богиня-мати, солярні знаки тощо), тобто затверджує мета-

Фото Я. Кригера (Краків).
Початок XX ст.

*Розділ підготовано у співавторстві з Марусиною ЧАЙКОЮ.

форичність народного мистецтва, високу значущість його образів та сюжетів, яка іноді криється за зовнішньо приниженими, побутово-розважальними сценами» (20, 16). Саме у неолітичну епоху були створені перші безсумнівні мітопоетичні тексти, записані на мові образотворчих знаків, які є цінним джерелом для реконструкції давніх вірувань (див. 17, 485). І така собі декоративна писанка є уламком цілісної культури євразійського регіону «часів мітопоетичного мислення», з якої можна багато чого прочитати.

У багатьох мітологіях існує образ світового (космічного) яйця, що з нього виникає всесвіт або народжується бог-творець. Так, за ведійською космогонією, з яйця виник творець Праджапаті, також Брахма. У слов'ян яйце було початком всього, прообразом космосу (книжна традиція); вони вірили, що весь світ є подібний до великого яйця: шкаралупа — це небо, плівка — хмари, білок — вода, жовток — земля (див. 22, 397).

А в кераміці трипільської культури можна натрапити на мотив розділеного яйця: зображення подвійного яйця, яке розділяє змії (5, 34). Саме яйце може бути розділене поперек (по діаметру) або знаком змії, або сосонкою, що передає уявлення про поділ на два світи. Звідси треба вважати, що у найдавніших віруваннях космічне яйце, з якого все постало, зніс і поділив навпіл змії, бог землі, підземелля, а також вогню. «Тому один із атрибутів весняного поганського свята, присвяченого воскресінню духа зросту, — яйце, символ змія, божества землі (чоловічого роду), якого вважали, разом з богинею (праматір'ю), родителем всього живого у світі» (5, 33).

Про те, що яйце є атрибутом змія, свідчить найбільш популярна і символічна червона (красна) барва пасхальних яєць: саме червоною вохрою посипали покійника у давнину; яйця називали «красними» навіть тоді, коли барва була іншою (правда, згодом відбулося переосмислення кольору). Отже, цілком зрозумілим стає, чому яйцю приписувалася магічна властивість впливати на родючість рослин, приплід худоби та народження дітей: здатність лікувати та робити красивим, а також запобігати пожежі й грому — це все властивості Змія-громовика.

В епоху бронзи зі зміною чоловічої та жіночої позицій у світобудові — тепер небо належить богам, а земля богині — яйце стає атрибутом сонячної птиці — півня (у наших казках про яйце таки домінує курка), а отже сонця та відродження, про що свідчить загадка: «Живе родить мертве, мертве родить живе» (курка і яйце).

Звідси деякі вчені вважають, що саме віра у відроджувальну силу яйця була причиною використання його у поховальному обряді. Згідно ж із теорією А. Голана, це — свідчення відходу померлого у володіння змія. Так чи інак, а археологи, починаючи з періоду ранньої бронзи, знайшли чимало таких культових яєць (не писанок) під час розкопок давніх могил на території сучасної України. У добу пізньої бронзи виготовляли кам'яні або глиняні яйця.

Відомо, що в період Київської Русі, крім писанок на пташиних яйцях, робили і керамічні. У 80-х роках XIX ст. під час розкопок Кривушанської могили археолог Уваров знайшов такі керамічні яйця. На таку ж знахідку натрапив у 1908 році під час розкопок на Полтавщині і Вікентій Хвойка. Зовсім недавно, кілька років тому, одну глиняну писанку було знайдено під час розкопок стародавнього Галича (с. Крилос) на Західній Україні (див. ст. 41).

Найдавніша українська керамічна писанка, яку знайшли археологи, датується

ГАЗДА З ОКОЛИЦІ
ЗБАРАЖА.
Фото Я. Кригера (Краків)
Початок XX ст.

IX ст. після Р. Х. Загалом таких писанок під час розкопок було знайдено близько 70 штук; вони були дуже поширені в Київській Русі й мали характерний розпис, що виконувався особливою технікою. На загальному брунатному, зеленому, рідше жовтому тлі — сплетіння жовтих і зелених смуг, яке передавало «сосонку» — вічнозелену рослину, що стелиться по землі. Ці писанки виготовляли у великих містах, де існувало виробництво цегли і керамічної плитки, таких, як Київ, Чернігів тощо (див. 1, 64).

Писанка — абсолютно унікальний витвір народного генія. «В усьому народному мистецтві немає такого предмету, який би конденсував у собі стільки образно-символічного змісту, як писанка. Її дарували на знак перемир'я, побажання здоров'я, краси, сили, врожаю, застосовували як запобігання від стихійного лиха» (10, 10) — грому, пожежі; для лікування різних хвороб, від переляку, наговору; качали по зелені і закопували в землю на ниві, щоб хліб був повний і не вилягав (23, 27), підкладали під вулик, аби безконечно роїлися бджоли...

«Кожний предмет народного мистецтва поряд з практичним призначенням в обряді відігравав роль знака соціальних відносин, поскільки уособлював у собі єдність символічного і практичного змісту. Саме у традиційному фольклорному середовищі предмети завжди суть знаки, а знаки суть предмети. Образно-символічний статус зумовлюється їх функціональним призначенням у семіотичній системі свята та обряду. При включенні у цю систему вони функціонують як «знаки», обрядові символи з певною семантикою, без неї — позбавляються цього символічного змісту, перетворюючись на звичайні ужиткові вироби... Писанка позначена найвищим семіотичним статусом, в ній знаковість, як символ оновлення життя, виражена максимально, а утилітарність — мінімально» (10, 10).

Символічне значення писанки складається з двох складових частин: 1) із значення самого яйця, у якому є живий зародок півня (сонячної птиці); 2) із значення написаних на ньому символічних знаків. Тому писанок ніколи не варили і не вживали в їжу, ними також ніколи не бавилися у «битка» чи «котка», оскільки вони були позначені магічними знаками, пов'язаними з давніми віруваннями, й усвідомлення їх культового значення збереглося аж до ХХ ст. Відповідно й обрядовий статус писанки був набагато вищий, ніж у крашанки. Варто тут нагадати, що в Україні існувало два види фарбованих яєць — крашанки і писанки.

КРАШАНКИ — варені яйця, зафарбовані в один колір: жовтий, червоний, зелений, синій, фіолетовий. Їх вживали до їжі, коли розговлялися на Великдень, і використовували у великодніх забавах.

ПИСАНКИ — сирі яйця, з нанесеним на них символічним рисунком і зафарбовані у три-чотири кольори.

Писанка тісно пов'язана зі старими українськими віруваннями, народним календарем, що базувався на сонячному циклі і якому — починаючи із зимового повороту сонця до моменту, коли день стає більшим від ночі — відповідали певні свята: Калити, Коляди, Щедрівки, Ордані, Колодія і, нарешті, — Великодня. Власне у цей день святкували перемогу сонця над темнотою, життя над смертю, весни над зимою і як сонячний символ дарували «красні яєчка». Навіть із прийняттям християнства разом із його календарними святами, які часто накладалися на поганські, первісна назва «Великодня» збереглася, оскільки його семантичне значення «найбільшого (найдов-

Фото Я. Кригера (Краків).
Початок ХХ ст.

КЕРАМІЧНА ТАРИЛКА.
Головковка,
Кіровоградщина. 1950 р.
Автор П. Зінченко.

шого) дня» якнайкраще відповідало переносному значенню «найзначнішого дня» християн — Воскресінню Ісуса Христа.

Дослідник писанок В. Щербаківський навіть робить припущення: «Можна думати, що на Україні в давнину розговини великодню крашанкою грали в містеріях на честь бога Сонця таку саму роль, як причастіє в християнстві, а писанка в тих містеріях могла служити символом воскресшого бога Сонця, і, покрита його знаками, мала в очах людей тогочасних добродійну і навіть, може, чудодійну силу, особливо тоді, коли і само сонце уже осягло свою повну силу» (29, 7). Виразний характер сонячного культу має звичай котити яйця, подібний своєю семантикою до кочення інших сонячних символів — паляниці і весільного вінка, він ніби передає рух сонця по небу (23, 28).

Тому не дивно, що візантійська та руська гімнографії називали Христа «праведним», «розумним», «мисленним» сонцем, «сонцем, яке не заходить»; така метафоричність підкреслювала не лише відмінність між християнським богом і поганським, а й те, що нова релігія для зрозумілості користувалася старою мітопоетичною мовою. А наші предки, якщо опинялися у становищі, коли не було до чого помолитися, хрестилися й молилися на сонце.

Втім, писанка зуміла вписатися і в християнський великодній ритуал, й «історія» її походження у народних віруваннях має навіть більше прив'язання до християнських мотивів, поганські майже затерлися; стало зникати і розуміння магічного значення писанкового орнаменту, кольору, натомість з'явилися написи: «Христос воскрес!», «Воістину воскрес!», «Да воскреснет Бог».

Хоча до нашого часу не дійшли автентичні зразки писанок дохристиянського часу, однак певне уявлення про них ми можемо мати, тому що мистецтво писання писанок завжди було і є достатньо консервативним. Люди вдавнину вважали, що символічні знаки, які наносили на писанку, мали для людини магічну силу, і писанкарка не мала права вносити зміни у її малюнок, так само як не можна було змінювати слів молитви, — бо це було порушення не тільки канону, а й релігійно-світоглядних законів, які за ним стоять. Отже, століттями в певній місцевості писали писанки з одними і тими самими орнаментами, хоча деякі майстрині й додавали до традиційних узорів свої елементи, які, втім, не руйнували загального задуму, а також, оперуючи певним набором символічних знаків, створювали нові композиції. При цьому в народній пам'яті залишалися найкращі зразки, які й відтворювали з року в рік. Таким чином відбувався розвиток писанкарства. Водночас писанковий орнамент — витвір тисячолітньої традиції і столітніх змін, і з нього треба ретельно, пласт за пластом, знімати поклади різних культур, стилів, елементи інших видів мистецтва.

Писанка належить до перших іконографічних текстів, які в максимально стислій формі подають давні мітопоетичні уявлення про світобудову, просторову та часову структуру космосу, поняття про бога, його іпостасі та вплив на життєво важливі для людини речі. Тому зберігаючи незмінними давні взори, ми зберігаємо цим і те, що не змогло до нас дійти через письмо на папері, дереві, камені, а дійшло на крихкому яйці-райці, з якого раптом висапалося унікальне багатство рідної культури.

Про культове значення писанок свідчить сам процес їх писання, який є до певної міри обрядом, що починався в Чистий четвер. Крім яйця, особливе символічне ритуальне значення мали й інші речі, які використовувалися під час писання: вода, віск,

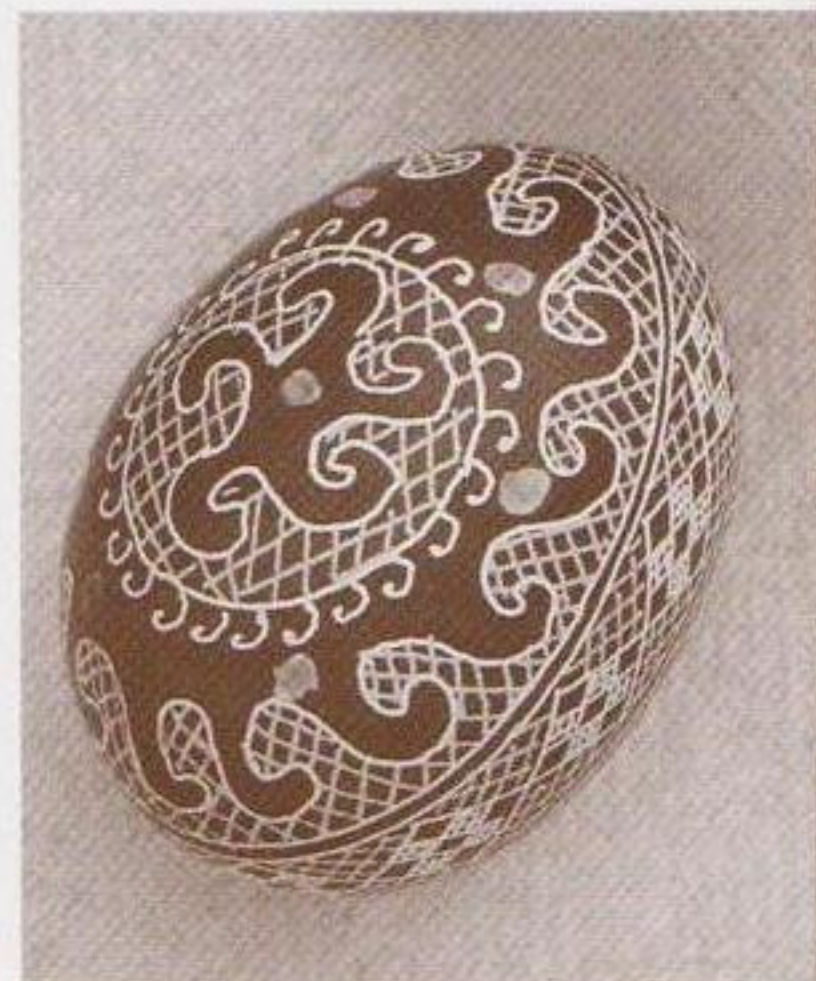
вогонь, фарби... адже воду для миття яєць і роблення фарб писанкарка мала брати непочату, яка має особливу цілющу силу, нести цю воду рано-вранці, не повертаючись назад чи в різні боки, при зустрічі з перехожим не повинна вітатися і відповідати на питання, витримуючи повну мовчанку (див. 23, 15).

Цілком імовірним є молитовний аспект писанки, на це наводять свідчення примовлянь у процесі писання й особливий, подібний до молитовного настрої; напевно, знаки-символи омовлялися відповідно до змісту, який у них вкладався, наповнювалися внутрішньою енергією, що надавала їм дієвої сили того чи іншого побажання; можливо, такий молитвослов був усталений для тих чи інших типів писанок, а отже, для різних категорій людей, яким вони призначалися. Писанкарка мала б словом і думкою — формулами-замовляннями, що переходять у молитву, — «замолити» (11, 176), закріпити магічну силу зорів, адже писанка належить до обрядової дійсності, якій притаманна синкретична єдність мисленевих, словесних, зображальних та інших форм. Окрім того, давні зори — це графічний запис молитви-прохання: про дощ, врожай, про жіночу плідність.

Із мистецького погляду писанка вражає витонченістю розпису на маленькій площині; довершеністю і багатством композиційних віріантів й орнаментальних елементів та мотивів. Захоплюють ці мініатюри і своєю динамічністю (24, 453), оскільки іноді потребують особливого сприйняття — оберту на 90° , 180° , а то й на 360° ; часом такий рух буває ще складнішим, і ти оком біжиш за безконечником, як за філософією життя — без початку і кінця, — усвідомлюючи, що десь тут, в яйці, криється загадка життя та смерті. Окрім ритму ліній, писанка — це ритмоколір, що своєю чистою колористикою нагадує символічні слово-кольори замовлянь або останній малярський авангард. До того ж художня форма — «ритмічна організація, орнаментальність, стилізація, узгодження з формою предмету» — невіддільна у ній від знакового змісту (20, 13-14). Унікальною є і воскова техніка, в Південній Індії її використовують для орнаментування тканин, так званий гарячий батик.

Звичайно, орнамент заслуговує окремого слова. Деякі його ідеї — зображення дощу, зерна — нагадують форми примітивного мистецтва наскельних малюнків. Особливістю візерунку є те, що він не показує (не зображає речі такими, якими вони є), а розповідає (передає загальну ідею), наближаючись цим до піктографічного письма. Орнамент української писанки загалом перегукується з орнаментом посуду Трипільської культури, а це 3500–1700 років до Р. Х. Вчені знаходять перегуки і з орнаментом вишивки та килимів, настінного розпису, кераміки (24, 451), різьби по дереву, що й цілком зрозуміло, адже декоративні зори — це суть традиційні обереги, якими позначалося все довкола — тканину, стіни, дерево, посуд.

Натомість В. Щербаківський вважає, що «писанкова орнаментация має свій вироблений цілком певний стиль, яким вона різко відрізняється від орнаментальних стилів на інших предметах побуту, зв'язаних з іншими матеріалами і поверхнями. Порушення стилю завжди характеризується дуже слабким рисунком, відсутністю композиції, неясністю замислу і браком символів, так що завжди можна в цих випадках констатувати перерву традицій» (29, 7). На жаль, ми можемо лише підтвердити цю думку стосовно до сьогочасних писанок: їх кількість, характер свідчать про занепад традиції писання писанок в Україні в останні 50 років.

Писанки різних регіонів України мають свої характерні особливості, що загалом відповідає поширенню зорів у вишивці: «у північній смузі писанки одзначаються бідністю обарвлення (червона барва на білій) та геометричним візерунком; у середній смузі — візерунок переважно рослинний та яскравіший; а в південній смузі писанки відзначаються видатною поліхромією та різноманітністю малюнка» (З, 190). Водночас писанкова орнаментация спільна для усієї України, до того ж на всіх етнічних українських землях дуже багато однотипних писанок. Кожна писанка мала свою назву і своє призначення, про це ми скажемо далі.

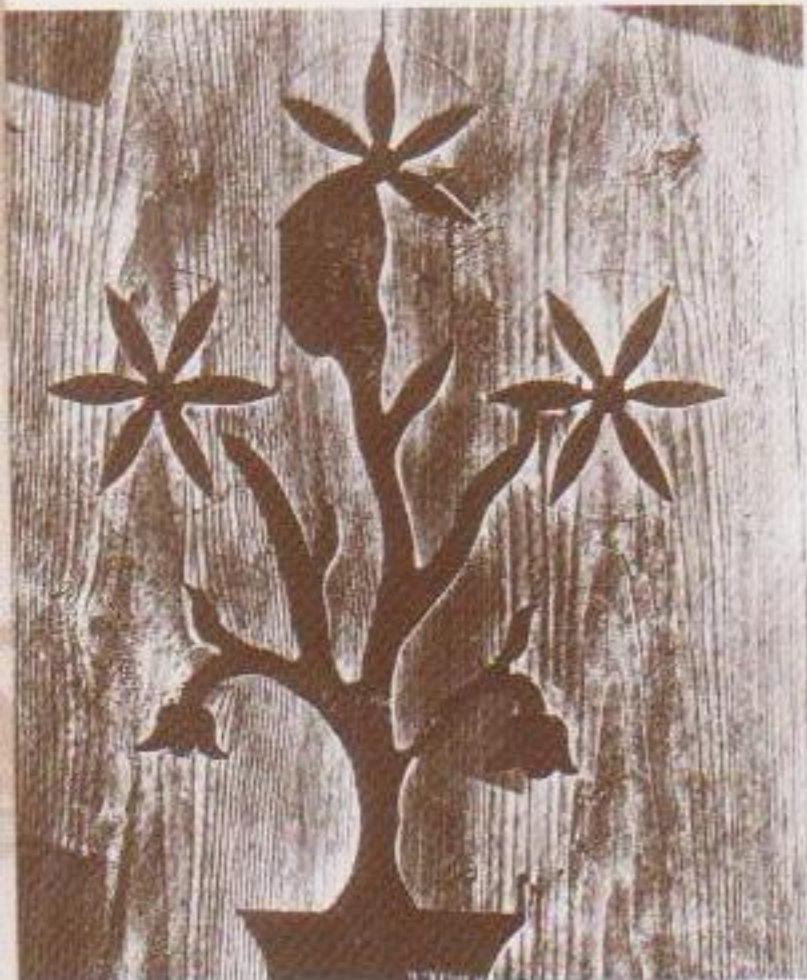
Окрім українців, писання писанок поширене і серед поляків, румун, словаків, а також литовців. Дуже схожі на українські писанки мають лужицькі серби, які живуть на території Німеччини.

У багатьох народів світу й дотепер існує звичай використовувати яйця у Великодніх святкуваннях, але вони переважно роблять крашанки, якщо і розписують яйця, то дуже просто. В Україні ж писанкарство досягло найвищого рівня свого розвитку і стало окремим видом мистецтва, а писанка — одним із культурних символів України. То ж не дивно, що в Канаді українські емігранти поставили їй пам'ятник.

Зразки писанок, які були колись чи зберігаються тепер у наших музеях, приватних збірках, які зафіксовані у мистецьких альбомах, — все це наслідок збирацької праці етнографів другої половини XIX–XX ст. Цим людям ми великою мірою завдячуємо тим, що маємо можливість сьогодні насолоджуватися красою писанки. Одним із перших, хто зацікавився нею, був український антрополог Хведір Вовк, який у 1874 році на III Археологічному конгресі в Києві звернув у своїй доповіді увагу на важливе значення писанкових зорів для вивчення українського орнаменту. Майже тоді ж, подорожуючи зі своїм чоловіком по Волині, збирала зразки вишивок, тканин, писанок Олена Пчілка. Наслідком цього було видання у 1876 р. книжки під назвою «Український народний орнамент», яка містить 23 кольорові замальовки писанок із Новоград-Волинського повіту. У 1878 році вийшла друком книга Пелагеї Литвинової «Южно-Русский орнамент»; у ній на двох кольорових таблицях є зображення 24 писанок із Глухівського повіту Чернігівської губернії. Саме у цій книжці вперше було описано воскову техніку писання писанок. Одним з найбільших видань про писанки того часу був альбом Сергія Кульжинського, зроблений на основі збірки приватного музею Катерини Скаржинської в Лубнах; він вийшов у світ 1889 року під назвою «Опис колекції народних писанок». У цьому альбомі було подано зразки 2 219 писанок, з яких 400 — у кольорі. Кожна з них мала порядковий номер, а якщо було відомо, то й зазначалося місце походження, рік, назва та автор. Планувався випуск другого тому цієї книжки, але з невідомих причин він не вийшов.

Першим українським дослідником писанки був проф. М. Сумцов, який у 1881 році видав окремою книжкою свою розвідку «Писанки». Пізніше працю Сумцова поглибили В. Щербаківський та С. Таранушенко.

Одночасно у Західній Україні (80-ті роки XIX ст.) писанка була широко представлена у фольклорно-етнографічній праці про Покуття поляка Оскара Кольберга. Широку дослідницьку діяльність провів, видавши у 1898 році монографію «Писанки в Галіції», Ф. Крчек, чех за походженням. Писанки стали збирати і вивчати такі етнографи,

КРИНИЦЯ. РІЗЬБА
ПО ДЕРЕВУ.
Яворів, Львівщина.
Початок XX ст.

як В. Шухевич («Гуцульщина», 1904), М. Кордуба («Писанки на Галицькій Волині», 1899), М. Скорик («Бойківські писанки», 1933), І. Гургула («Писанки Східної Галичини і Буковини у збірці Національного музею у Львові», 1929) та інші. Ці подвижники зібрали або замальовали у різних місцевостях України тисячі зразків писанок.

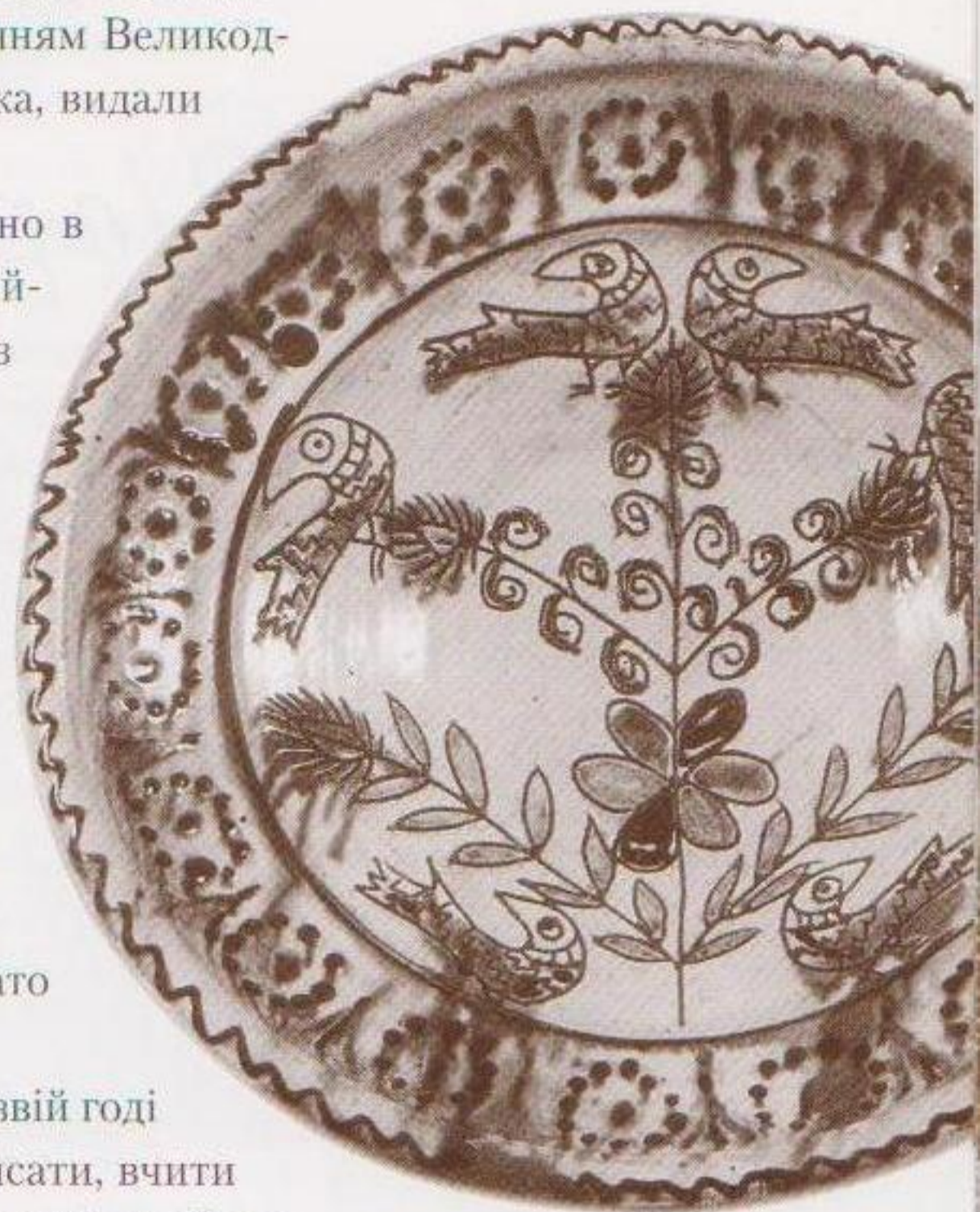
Опис багатьох традицій й обрядів, пов'язаних зокрема зі святкуванням Великодня в Україні і тією роллю, яку відігравала у цих святкуваннях писанка, видали вже у середині ХХ ст. за кордоном С. Килимник й О. Воропай.

У радянський період цей вид прикладного мистецтва було піддано в Україні тотальному знищенню, адже писанка була пов'язана з релігійними обрядами, й атеїстична влада намагалася повністю вилучити її з народного життя. Тому, поступово вона перетворювалася в релікт. Це самобутнє українське явище не тільки не досліджували — на Україні його ніби й не існувало: повна мовчанка. Про які книжки та виставки могло йтися? Лише поодинокі жінки в селах, які ще зберігали народні традиції і рукомесла, продовжували писати їх на Великдень. За весь час радянської влади в Україні вийшла лише одна книжка про писанку Ераста Біняшевського — в 1968 році, під час хрущовської відлиги, але її тираж був мізерний і вона швидко стала книжковим раритетом.

Багато з давніх збірок і замальовок було втрачено під час воєн, багато було вивезено за кордон, чимало свідомо знищили українофоби.

За десятиліття незалежності писанкарство ожило, хоча про його розвій годі говорити, як і про народні ремесла загалом. Але про писанку стали писати, вчити цього ремесла дітей, для цього навіть було розроблено учбово-методичний посібник (О. Білоус, З. Сташук, *Школа писанкарства*, 1999). На хвилі відродження відбувся Міжнародний з'їзд писанкарів (1992), який виокреслив можливі аспекти наукових досліджень цього феномену.

У час, коли традиція писання писанок в Україні була майже цілком знищена, про неї не забули в Канаді і США, де українські емігранти популяризували цей вид народного мистецтва. Було видано декілька фотоальбомів з писанками, у 1958 р. вийшли у світ поштові марки зі зразками традиційних писанок, які поширювалися через «Пласт». Один з найкращих альбомів видав у 1994 році в США Зенон Еліїв — «Двадцять кіп писанок», у який увійшло 1 200 зразків, серед них 80 відсотків автентичних писанок. Автор проробив величезну роботу, шукаючи писанки для цього видання по музеях та приватних збірках. Варто згадати й архітектора В. Січинського, який під час війни видав у Ляйпцигу альбом «Українське ужиткове мистецтво» з 88 зразками писанок. Сьогодні великі збірки писанок зберігаються в музеях Вашингтона, Лондона, Санкт-Петербурга. Багато їх і в запасниках наших музеїв та приватних збірках. Вони чекають на своїх дослідників.

КЕРАМІЧНА ТАРІЛКА.
Товсте, Тернопільщина.
1930 р.
Автор М. Кам'янецький.

Народні звичаї

Невідомо, звідки прийшов до нас звичай фарбувати яйця і весь пов'язаний із цим мітологічно-обрядовий зміст. Про цей звичай згадують у своїх записах ще Ювеналій, Овідій та Пліній. Римляни використовували їх у своїх ритуальних іграх й обрядах, вважаючи атрибутом творця всієї природи, який усюди діє і все у собі вміщає. В Європу він потрапив, напевно, від азійських чи семітських народів, у яких ще до народження Христа існував звичай на новий рік класти на стіл варені фарбовані яйця і дарувати їх своїм благодійникам. Корнелій Брюн, який у 1704 році був у Персії, згадує про те, що перси вітали одне одного з новим роком фарбованими яйцями. Особливо цікавим є перський космогонічний міт (вважають, що іранського походження), за яким спочатку, крім божества, не було нічого, нарешті народилося яйце, яке покрила своїми чорними крилами ніч, а заопікувався ним старший син Творця — любов. Коли яйце дозріло, то з нього виник всесвіт (див. 4, кн. I, 393).

В Україні писанка й дотепер функціонує у християнському обрядовому дійстві. Красні яйця пишуть переважно під час Великого посту. Але в різних регіонах України це робилося по-різному, залежно від місцевих традицій. Їх могли писати протягом усього Великого посту або тільки в останній його тиждень, особливо в Чистий четвер. Як виняток, у деяких селах Західної України писанки починали писати на сам Великдень після обіду. Закінчували писати також по-різному. Переважно це було у Страсну суботу, але, наприклад, на Львівщині писали і після Великодня, аж до Провідної неділі, а в деяких селах — і до Зелених свят.

У давнину писанкам приписували магічну силу. Боячись злого ока, від якого вони могли б втратити цю силу, їх не писали в гурті. Тому кожна жінка писала писанки сама і зазвичай увечері, щоб до хати не зайшов ніхто чужий і не наврочив.

У різних регіонах існували різні традиції: десь писанки писали лише дівчата, десь тільки матері, а діти й дівчата спостерігали та вчилися. Вже ближче до наших часів у деяких місцевостях з цією метою збиралися саме дівчата.

Оскільки у давнину в Україні писання писанок було огорнене особливою святістю, подібно до релігійного обряду, жінки та дівчата готувалися до цього наперед. Вони мали вгамувати свої думки, заспокоїтися, не тримати зла на когось, не гніватися тощо... Нечисті помисли, гнів, сварка — це все могло впливати на процес писання писанки. І справді, для того, щоб писанка вдалася, потрібно бути дуже спокійним, урівноваженим, зосередженим, мати добрий настрій, бо інакше обов'язково щось забудеш замалювати і все зіпсуєш. Погані думки під час писання могли принести нещастя тій людині, якій вона була пізніше подаровна. Пишучи, жінки обов'язково

Фото Я. Кригера (Краків)
Початок XX ст.

щось приговорювали, і то до кожного взору писанки щось своє, або наспівували веснянки чи гаївки. Ці приговорювання етнографи не зафіксували, і в наш час цього ніхто не робить. Уже в кінці XIX століття перед початком роботи жінки говорили «Поможи Боже».

У XIX столітті дослідники зафіксували факти писання писанок на замовлення. Жінок, які добре володіли цим ремеслом, називали писарками, писанчарками, писанкарками. Плату за свою роботу вони зазвичай брали яйцями, продуктами або грішми. Цікаво, що писанкарки з Гуцульщини перед Великодніми святами навіть носили продавати свої писанки на ярмарки в Угорщину.

Для писанок брали яйця курей, журавлів, гусей, качок, а також диких голубів. Пізніше стали брати тільки яйця курей, до того ж це мали бути яйця від курей первісток — тих, що несуться перший рік. У разі, коли в господарстві не було півня, яйця господині вимінювали — вони мали бути обов'язково запліднені. У наш час найчастіше використовують яйця курей, рідше гусей і качок. На свята в кожній родині виготовляли різну кількість писанок і крашанок. Це залежало від заможності родини, а також від того, чи були в родині дівчата — що більше було дівчат, то більше писалося писанок. Виготовляли від 12 до 60 писанок, а деколи й більше, і стільки ж крашанок. Крашанки в деяких місцевостях називалися ще «сливками» (і їх відповідно не малювали, а «сливили»), а в деяких регіонах — ще й «галунками», оскільки до природних барвників додавали галун (алюмокалієві квасці), для того, щоб фарби краще замальовували шкаралупку яйця. Крашанки найчастіше робили червоного кольору, але були й інших кольорів — жовті, зелені, вишневі.

Фарби для писанок отримували з природної сировини. Горщики, в яких готували фарби, мали бути новими або призначеними тільки для цього (використовували один раз на рік).

Воду для заварювання фарб старалися брати м'яку — дощову або, як на Гуцульщині, з потоку, тому що у звичайній колодязній воді був високий вміст заліза та інших солей, і фарби гірше зафарбовували яйце. До звичайної води в деяких місцевостях додавали трохи свяченої йорданської, а до фарб іноді, для покращення фарбування, — сирій жовток, або покривали ним поверхню яйця.

Для писання брали тільки чистий бджолиний віск. Деколи до нього додавали трохи сажі, щоб краще було видно нанесений рисунок, оскільки розтоплений віск є прозорий і його не завжди добре видно на яйці. Віск розтоплювався в черепку, який ставили на вигорнуте з печі вугілля. Існувало також повір'я, що писанку треба писати за допомогою «живого вогню»: «У давнину для писання писанок треба було здобути живий вогонь, що вважалося найвищим чаром, «брався безпосередньо від життєдайного сонця», бо сонце свою велику силу передавало деревині, яка росла під сонцем же. Лише при цьому вогні, живому, можна було писати писанки» (11, 204). В розтоплений віск опускали писачки, які поступово заповнювалися ним, або клали невеликі кусочки твердого воску в писачок і нагрівали на полум'ї свічки чи газової лампи. Писачок — спеціальний інструмент для писання по яйці розтопленим воском. Він складається з металевої (мідної, латунної) трубочки, яка прикріплюється до дерев'яного держачка. У різних регіонах України його називають по-різному: писачок, писальце, кистка, пищок, мигулка, дедик.

Зазвичай усю партію писанок, що мала бути виготовлена, писали спочатку по білому яйці. Коли ж усі були готові, їх зафарбовували в жовтий колір. Після цього на всіх яйцях малювали поверх жовтого кольору наступну частину малюнку і зафарбовували у червоний колір; і так продовжували до останнього — найтемнішого кольору.

Готові писанки прогрівали в теплій печі, після того, як з неї було вийнято паски. Для цього писанки складали у велику глиняну миску і ставили в піч. Там вони нагрівалися, віск розтоплювався, і його витирали чистими шматинками, які потім спалювали в печі. Миска, в якій прогрівалися писанки, використовувалася тільки для цього. Після такого прогрівання писанки добре зберігалися. У деяких регіонах Галичини писанки опускали в гарячу воду, для того, щоб розтопився віск, але при цьому важко було зберегти їх малюнок, тому що у воді фарби розпливалися.

Для надання кращого вигляду і блиску писанкам, їх натирали шматочком сала або змоченою в олії тканиною.

Писанки і крашанки святити разом із паскою та іншими традиційними харчами. Після святкового богослуження в церкві люди звичайно христосувалися, тобто по-великодньому віталися: «Христос воскрес» — «Воістину воскрес», і цілувалися; при цьому дарували один одному навзаєм писанки. В такий спосіб українці не лише висловлювали свою радість із приводу Христового Воскресіння, але й мирилися або прощали один одному якісь провини.

У давніші часи писанки були сирими, оскільки яйце мало мати життєдайну силу, але з часом писанка втратила такий зміст, і тепер святять лише варені яйця. Тільки на Гуцульщині й досі разом з крашанками, які варять, святять і писанки, написані на сирих яйцях.

Під час молодіжних забав переймали хлопці дівчат біля церкви та відбирали писанки, а коли дівчина не мала писанок — хустки, і дівчата тоді мали їх викупувати за писанки. Правда, дівчата не дуже й боронилися. Відкупувалися вони писанками також від обливання водою в понеділок — клали парубку у відро з водою три писанки. Писанки хлопцям дарували тільки з червоним тлом, що символізувало кохання. Відкрито дарувати хлопцеві писанку було не прийнято. Коли ж все-таки дівчина так робила, то це означало, що вона хоче, аби хлопець її сватав. Не взяти дарованої писанки було великою образою.

На другий день Великодніх свят українці відвідували один одного, теж христосувалися та обмінювалися писанками. Цей понеділок називався «волочільним», і назва ця існувала на Галичині поряд із назвою «обливаний понеділок». Діти (до дванадцяти років) ходили з поздоровленнями до рідних, повитух, знайомих, священників, хресних батьків і приносили в дарунок «волочільне» — калача і кілька писанок або крашанок. Вони самі розв'язували клуночок і викладали гостинці. Їх частували і давали навзаєм свої дарунки — бублики, горішки, цукерки, писанки, дрібні гроші. Принісши додому, діти віддавали гостинці матері, і вона потім їх розділяла між усіма дітьми. Таких дітей називали «христосувальниками» або — старіша назва — «волочєбниками». Подарунок, що його волочєбники одержують, називається «волочільне» або «волочєбне».

Однак у деяких регіонах Галичини — особливо на Яворівщині — зберігся первинний варіант цього звичаю, у якому були задіяні так звана парубоча та дівоча гро-

мади. Гурт парубків ходив до обійсть, де були дівчата і жінки, що недавно вийшли заміж, і під скрипку співав під їх вікнами волочебних пісень. Такі пісні називалися тут «риндзівками». Співати ходили лише вночі. Коли закінчували співати, дівчина чи жінка виносила їм кільканадцять писанок, декілька дрібних монет і почастування. Ось одна така риндзівка, яку записав на Яворівщині В. Гнатюк:

ГЛІВКИ
(Біля церкви Св. Юрія в
Дрогобичі).
Художник А. Пилиховський.
Літографія. Середина XIX ст.

Ой рано, рано куройки піли,
Же Христос, же воскрес, же воистину, же воскрес!
Єще ми раньше Ганунейка встала,
Ранейко встала, сад замітала,
Сад замітала, грядки копала,
Грядки копала, вино садила,
Вино садила, стиха говорила:

«Рости ж ми вино, тонко, високо,
Тонко, високо, коріне глибоко,
Коріне глибоко, листе широко,
Листе широко, гиле високо».
Тое ми вино сино заквило,
Сино заквило, мало зродило.
Не зродило ж ми, но три ягодоїці:
Єдна ягодоїка — єї батейко,
Друга ягодоїка — єї матінойка,
Третя ягодоїка — сама молодеїка,
Сама молодеїка зарученая,
Зарученая аж до Любима,
Аж до Любима, за попова сина.
За поповим сином легко робити,
Легко робити, мід-вино пити,
Мід-вино пити, ключі виносити.
Бувай здорова, гречная панна,
Гречная панна, красна Ганунейка,
Не сама з собою, з вітцем, з матінкою.
Тобі Ганунейко, виградзане,
а нам писанок ціле дзбане.
Тобі, Ганусейко, красная піснь,
а нам писанок сорок і шість.
Й а в коморі на кілочку
висяць писанки на ріжочку:
Нема кому встати, писанок дати.

(Наконечне, пов. Яворів. В. Гнатюк. Мат. до етн., XII, 228, ч. 172)

На Гуцульщині на другий день Великодніх свят господині, що мали дівчат на виданні, влаштували вечорниці, на які сходилася молодь. Після танцю кожна дівчина мала подарувати хлопцеві писанку. За тими писанками парубки «ходили-волочилися» від хати до хати. Хлопці обмінювалися ними, коли зустрічалися на дорозі, говорячи один одному такі слова: «Поможи нам Господи, аби сі виділи на тім світі, як сі тут видимо» (11, 110). Волочівний понеділок був днем, коли хлопці мали нагоду придивитися до домашніх умов дівчат на виданні, аби вибрати собі пару.

Після освячення пасок господині обов'язково дарували священикові до церкви декілька писанок. Робилося це й тоді, коли йшли в гості один до одного. Але існував неписаний закон, кому яку писанку можна було дарувати. Наприклад, дітям давали писанки з певними сиволами, здебільшого з ясними фарбами, хлопцям — з червоним тлом та сонячними знаками, господарям — здебільшого сорок клинців, кривульку та із сонцями, старцям — з чорним тлом та поясами — «небесним мостом». Такі ж писанки носили і на могили родичів, за винятком дитячих: на них клали з білим тлом.

Писанками прикрашали й хату: їх вішали біля образів, де вони зберігалися до наступних свят. Із них видували їх вміст, і такі «видутки» нанизували на нитку та

підвішували перед образами. Прикрашали хату також голубами, зробленими з видутих писанок. До яйця прикріплювали хвіст і крильця, зроблені з гофрованого кольорового паперу, а також голівка з воску або запеченого тіста. Такі голуби робили на Гуцульщині на згадку про те, «що як Ісус народився, то голуб прилетів і над ним леліяв» (27, 223).

Писанки за народними повір'ями були джерелом родючости землі, всіляких щедрот, багатства, запобігали різним напастям, захищали від стихійного лиха.

Коли сім'я приходила з церкви після Великоднього богослуження, то усі вмивалися перед святковим сніданком водою з миски, в яку було покладено три писанки з червоним тлом і коралі. Після кожного вмивання цю воду виливали, якщо ж в хаті була на виданні дівчина, то першою вмивалася вона, а вкінці вона ж і забирала писанки, щоб бути такою гарною і рум'яною, як красні яєчка. Після такого вмивання воду вважали теж свяченою і тому не виливали будь-де, а лише під квіти або фруктові дерева. Люди вірили, що така вода покращить ріст рослин.

У цей же Великодній день хлопці, жонаті чоловіки та діти влаштовували забави з крашанками. Найчастіше грали в «набитки», «котка» та в «кидка». Ось як описує це Олекса Воропай:

«Гра в «набитки» полягає в тому, що один тримає в руках крашанку, носком догори, а другий б'є носком свого яйця. Потім б'є другий по кунці, тобто по протилежному кінці; чия крашанка розіб'ється з двох боків, той програв, він віддає своє яйце тому, хто виграв.

У «котка» грають так: з похилого місця, з перпоною вниз котять яйця, одне за одним, намагаючись котити так, щоб попасти своєю крашанкою в крашанку партнера. Правило, хто частіше попадає, той більше виграв.

Гра в «кидка». Один з партнерів кладе дві крашанки на такій відстані одна від одної, щоб поміж ними не могло прокотитися яйце; другий партнер стає на віддалі одного сажня і кидає свою крашанку; якщо він попаде одночасно в обидві — виграв, а як попаде в одну або не попаде в жодну — програв.

Грають ще так: кладуть кілька шапок, під одну з них — крашанку; хто відгадає, під якою з шапок є крашанка, той виграв, а не відгадає — програв» (4, I-420).

Усі сорок днів від Воскресіння до Вознесіння писанки обов'язково мали бути в хаті на столі або на покутті. Щоб худоба добре велася в господарстві, господарі, прийшовши з церкви, відкладали одне свячене яйце. Після того, як усі розговіються, господар бере це свячене яйце і йде з ним у стайню до тварин, та, проводячи крашанкою по спині кожної тварини так, щоб творився хрест, каже: «Христос воскрес». Потім очищають у хаті це яйце від шкаралупи, кришать на дрібні частинки, змішують із висівками і дають їсти худобі. Деколи просиляють через писанку нитку і вішають його в стайні (див. 4, кн. I, 390).

На Гуцульщині господар, прийшовши зі свяченим із церкви, не заходив зразу до хати, а обійшовши все обійстя і посипавши навкруги свяченою сіллю, «щоб нечисту силу відігнати», йшов до стайні привітатися з «німиною». Там він запаливав освячену свічку і, підходячи до кожної тварини, клав «свячево» їй на хребет, промовляючи: «Який цей дар красний, щоб тобі Бог дав такі телята (лошата, ягнята) красні». Не про-

ВЕЛИКОДНЯ ЗАБАВА
«ВЕЖА»

мовляє він так тільки до свиней і пса. Поздоровивши худобу, газда відрізував по шматочку свяченої паски, вмочав їх у сіль і давав по одному кожній тварині (див. 4, 404).

Шкаралупку від писанок або навіть самі писанки вносили також до стайні, щоб худоба добре велася в господарстві, та приносили на пасіку. Пасічники христосувалися з кожним вуликом окремо і залишали на 2–3 дні писанки з безконечником під головним вуликом. Писанки прикопували весною в першу ріллю, щоб був добрий урожай; шкаралупкою свяченої писанки обкурювали хворих. Їх також клали під стріху, щоб охоронити хату від блискавки і вогню. Весною, коли перший раз виганяли худобу на пасовища, пастухи брали з собою писанки. Коли починали будувати нову хату — якщо це було після Великодня, — в кути замурували по писанці.

На Великдень після розговіння, старші люди йшли на могили і христосувалися з померлими рідними, розбиваючи писанку об хрест і промовляючи «Христос воскрес» або закопуючи писанку в могилу. Розбивши писанку, вони розкришували її на могилі з вірою, що родичі її споживуть — прилетять у вигляді птахів і поїдять покришені яйця.

У південних степах України, на Херсонщині, був також звичай ставити на святковому великодньому столі поруч із паскою тарілку, на якій могилою була насипана земля з пророслою зеленою травою. Навколо цієї могилки клали стільки червоних крашанок, скільки в хаті померло рідні. Це свого роду маленька символічна могилка (див. 4, 407).

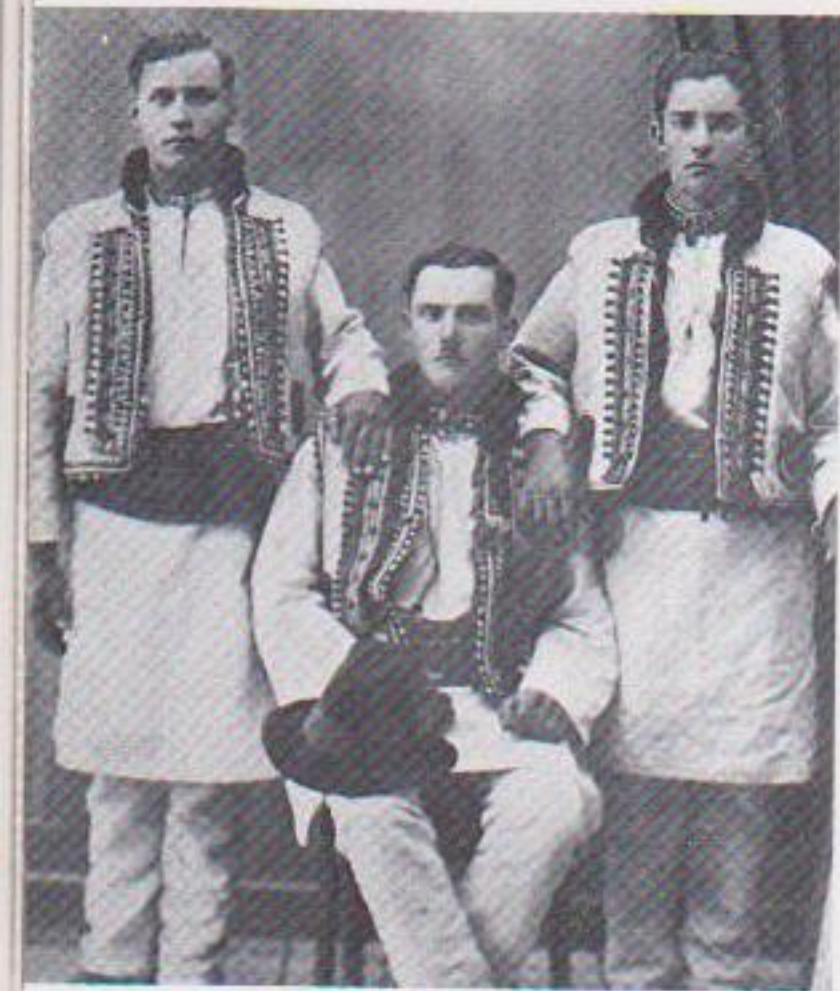
Коли в родині хтось на свята був відсутній або пропав без вісти, мати залишала для нього три писанки і шматок свяченої паски, які, загорнувши у рушник, вона клала у затишне місце, покриваючи сухою материнкою — символом вічної надії. Цей дарунок від матері зберігали аж до Вознесіння Господнього і в цей день віддавали бідним (див. 4, 410).

Якщо під час Великодніх свят помирала дівчина, то їй у труні викладали писанками навколо голови ніби шлюбний вінок, а дітям красні яєчка зав'язували в клуночок. Це робилося для того, щоб дитинка мала чим бавитися на тому світі. По одній писанці клали в труну й іншим померлим під час Великодня.

Українці також вірили, що шкаралупки зі свячених крашанок і писанок не можна викидати будь-де, а лише на проточну воду (можна ще спалювати у вогні або ж прикопувати у землю), бо кинута у річку шкаралупа повинна доплисти до мітичних рахманів. Хто такі рахмани достеменно ніхто тепер не знає. Коли кидали у воду шкаралупу, то мовчали, опустивши голову, або повільно промовляли: «Плиньте, плиньте у рахманські краї, про Великдень сповістіть» (див. 11, кн. II, 222-223).

Сказання про рахманів та Рахманський великдень існують по всій Україні. Ось його подільський варіант:

«Глибоко під землею, у підземному царстві, за річкою Стисом (грец. — Стікс) живуть блаженні люди Рахмани, які померли ще до Народження Христа. А живуть вони у раю, втішаються райським життям. Але в них нема літочислення (літоліку), хоч і знають, що Христос народився, прийняв хресні муки, похований і воскрес. Але коли? — Цього не знають. Тому вони Великдень святкують тоді, коли припливуть до них шкаралупи з яєць, вжитих на печення паски й кинутих на річку у велику суботу. А ці шкаралупи припливуть до Рахманів через три з половиною — чотири неділі (на

Парубки зі с. Банилова
(Гуцульщина),
Олексій Барбацюк
(посередині) з друзями.
Фото 1928 р.

Переполовеніє), і тоді Рахмани вже знають, що Христос Воскрес, і святкують свій Великдень. А покіль ті шкаралупи припливуть до Рахманів, то кожна стає цілим яйцем. Одне яйце припадає на кожних 12 Рахманів, а їдять вони це яйце цілий рік до другого Великодня» (11, 222. За Чубинським, т. I, с. 220; та з розповідання старенької бабусі Лукії з с. Лисогори на Вінниччині).

На Гуцульщині вважали, що «рахмани — це черці, справедливі Руснаки, вони такої віри, як і ми. Вони живуть далеко на Сході в монастири, де ведуть богомільне жите; „ми за них жиємо на світі, бо они відпокутовують наші гріхи, говіючи через цілий рік, скоромляться тільки тим, що діляться на 12 одним яйцем“» (11, 222).

За іншими переказами, рахмани — це ті українці, які перебували у бусурманській неволі і не могли дізнатися, коли має бути Великдень. У цьому зв'язку Шухевич наводить паралель із турецьким словом «рахмані» — милосердний, яке є у першому вірші Корану як означення Бога і цілком може пояснювати мовно-мітологічні уявлення українців.

У різних регіонах України по-різному уявляли собі, де саме перебувають рахмани. У західних областях — у Білій Русі, у східних — у Причорномор'ї, залежно від того, куди несли свої води ріки. Хведір Вовк вважає, що «рахмани» суть індуські «брахмани» (3, 190).

У четверту середу по Великодніх святах справляли так званий «Рахманський великдень». Цей день вважався святом, хоча в церкві жодних богослужень не було. Ніхто нічого не робив, лише обходив худобу. Існувало таке повір'я, що коли хтось буде працювати в цей день, то з ним може трапитися якась біда.

ДІВЧАТА.
Фото початку XX ст.

Символіка української писанки*

МОЛОДИЦІ.
Перегінськ, Гуцульщина.
1938 р.
Фото Я. Коваля

Більшість орнаментів, які дійшли до нас, безперечно, дуже давнього походження, це знаки спілкування наших пращурів з природою, всесвітом, з тим духовним началом, яке керує усім. Ними вони позначували усе довкола, аби обергти від злої дії і стягнути добру, Божу. Згодом для цього в них витворилася ціла система знаків. Нам, сучасним людям, тепер дуже складно розгадати їх, бо ми не маємо достеменних відомостей про ці вірування давніх українців через брак зафіксованих писемно свідчень. Певні символи часто набували нових значень, які могли витіснити старі або співіснувати з ними; загалом таке накладання значень — як нашарування різних культур — робить той чи той знак багатозначним, полісемантичним, утруднюючи його конкретне прочитання. Тому розшифровано було лише незначну кількість символічних зображень, решта так і залишається незрозумілим нам оздобленням. Дуже багато подібних знаків є й у вишивці, і в ткацтві, і в розписах на кераміці — тут широке поле для дослідницької діяльності. Та все ж зміст деяких із них вдалося розкрити, і про це далі.

Символи, які зображали сонце, були одними з найпоширеніших на всій етнічній території України, а також й у всіх старих цивілізаціях ще з кам'яного віку. Культ сонця був чи не найголовнішим у наших пращурів, оскільки Даждь-бог (сонячний бог) — один з головних у пантеоні язичницьких богів і від нього залежало дуже багато в житті первісних людей. Віра в таємничу силу сонця, страх та пошана до нього існували ще навіть у середньовіччі. Тому люди так часто малювали на яйцях його символічне зображення, яке мало вигляд кола, восьмираменної зірки, перехрещених ліній із закрученими кінцями, кола з променями. Ці знаки мали свої назви: «ружі», «павуки», «рукави», «дідові рукави». До найстаріших форм зображення сонця належать: «триніг» («тригвер», «тригверт») *рис. 1*, подібний до трьох променів, що виходять з однієї точки, із закрученими в один бік баранячими рогами, і які передають ідею триєдності найвищого божества (у «Слові о полку Ігоревім» сонце «трисвітле», а один із пантеону староруських богів мав назву Троян); хрест та його різновид — знак у вигляді двох перехрещених ліній із заламаними кінцями, який в народі має назву «гачковий хрест», «ламаний хрест» або «чотириніг», «свастя», «свастика», «сварга». Щодо останньої, то одразу приходить на гадку ім'я верховного слов'янського бога неба Сварога. *Рис. 2*.

У ранньоземлеробській культурі хрест був знаком бога землі. Сама графема позначала чотири сторони світу, структурно-просторову організацію світу, що більше стосувалася землі: саме за такою схемою будували стародавні міста; хрестом на чотири ділили півсфери яйця. *Рис. 3*. В епоху сонячного культу хрест, що походить від схематичного

*Розділ підготовано у співавторстві з Марусиною ЧАЙКОЮ.

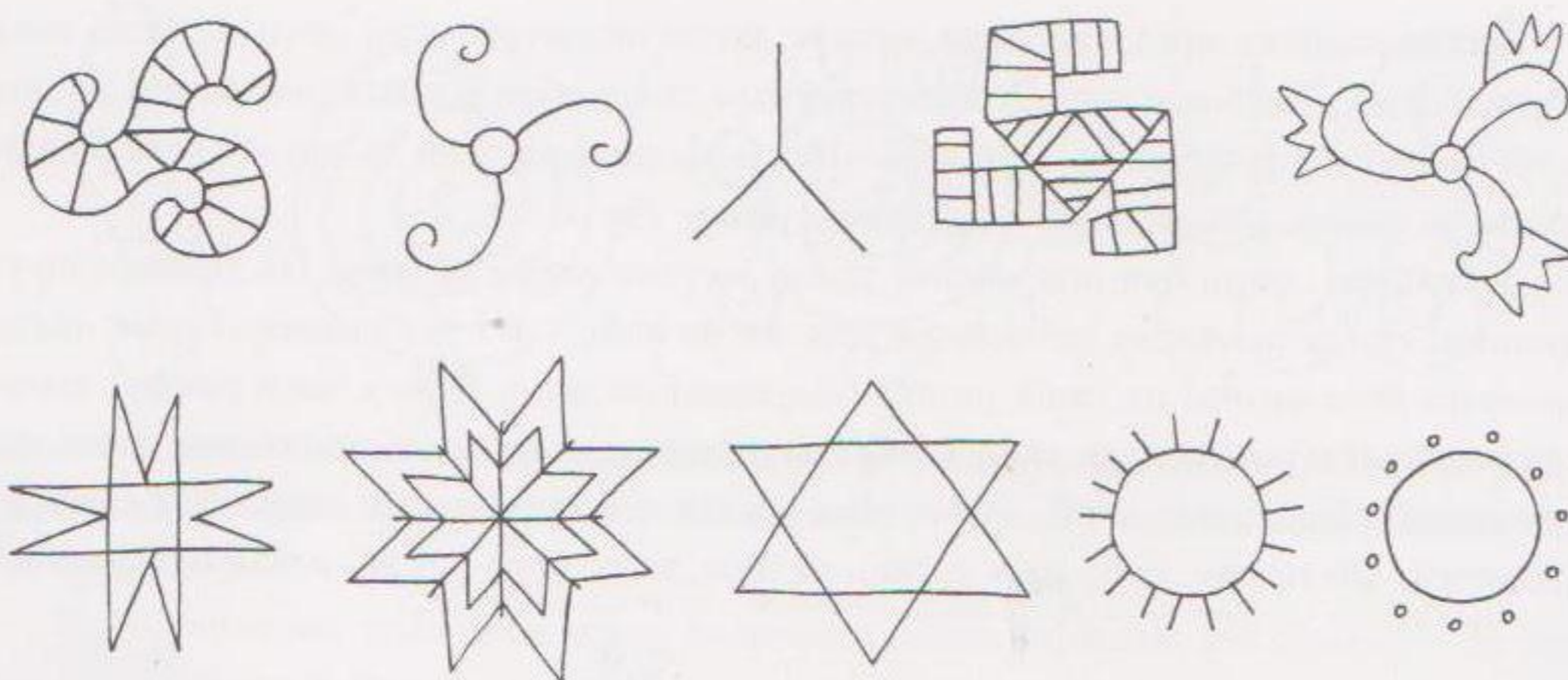

Рис. 1

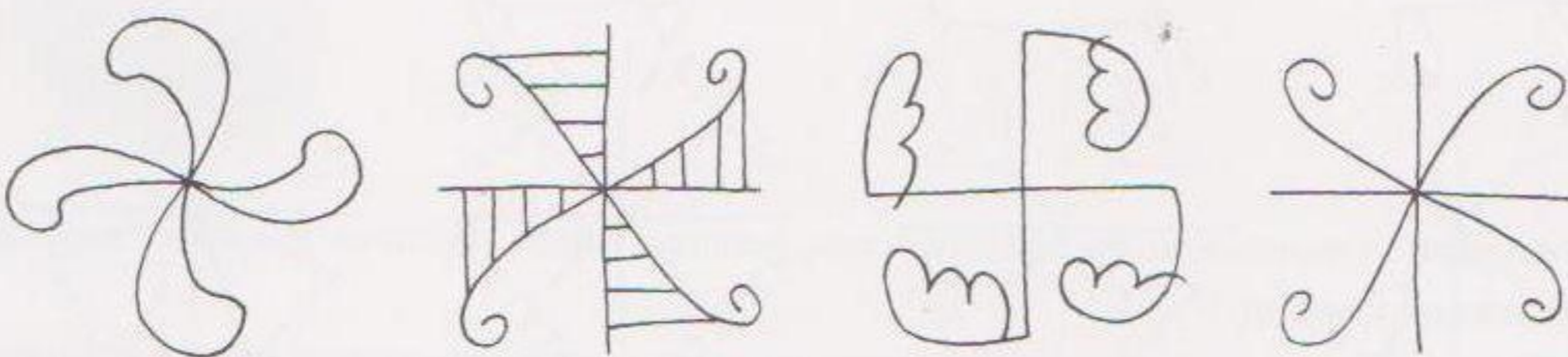

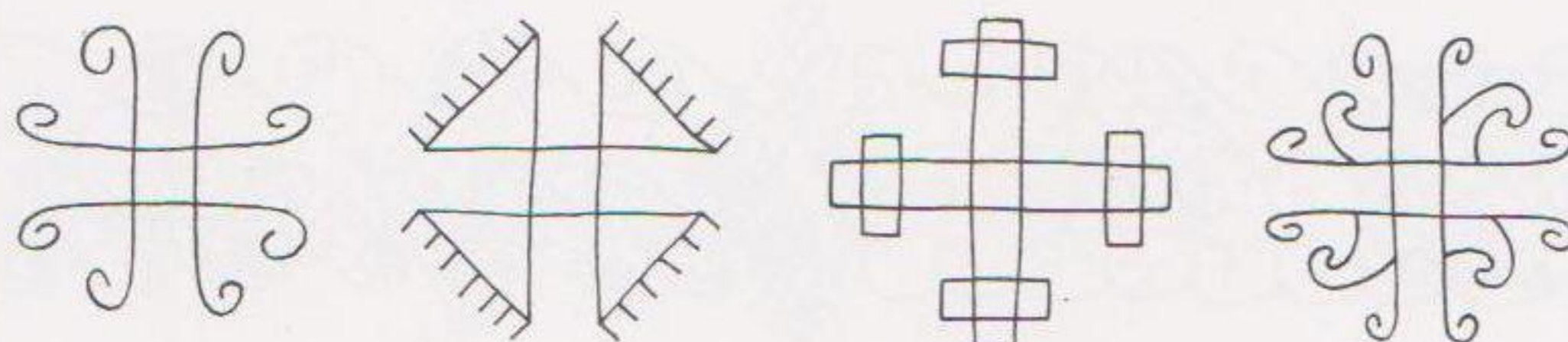
Рис. 2

зображення птаха, — в давніх мітологіях сонце уявляли птахом, що летить по небу, — став солярним знаком. Але хрест не просто символ сонця, це ідеограма, що передає «уявлення про сонце, яке проходить по небу протягом дня, з'являючись (народжуючись) ранком і виходячи (помираючи) ввечері, щоб завтра знову воскреснути» (5, 100). Християнство лише закріпило значущість хреста в орнаменті.

Вочевидь, хрест (крест) має певний стосунок до процесу видобування вогню, як свідчить А. Голан, принаймні лінгвістичний: укр. *кресати* означає видобувати вогонь, звідси *кресало* і всі його похідні, що стосуються зброї (*кресниця*, *кресак*, *кріс*); лит. *крейес* — купальський вогонь; укр. [*с*]креснути (танути), напевно, пов'язане з *воскресати* (оживати), словен. *крес* — день сонцестояння.

Свастя мала таке ж значення, що й хрест; її особливістю була можливість позначати рух за сонцем — добрий, та проти сонця — поганий. Окрім того, ймовірно, що диск із хрестом позначав добу, а зі свастею — рік. Свастя вважалася знаком, що віщував добро, відвертав нещастя, а також впливав на дітонародження, тому писанки із цим хрестом дарували тим, хто не мав дітей.

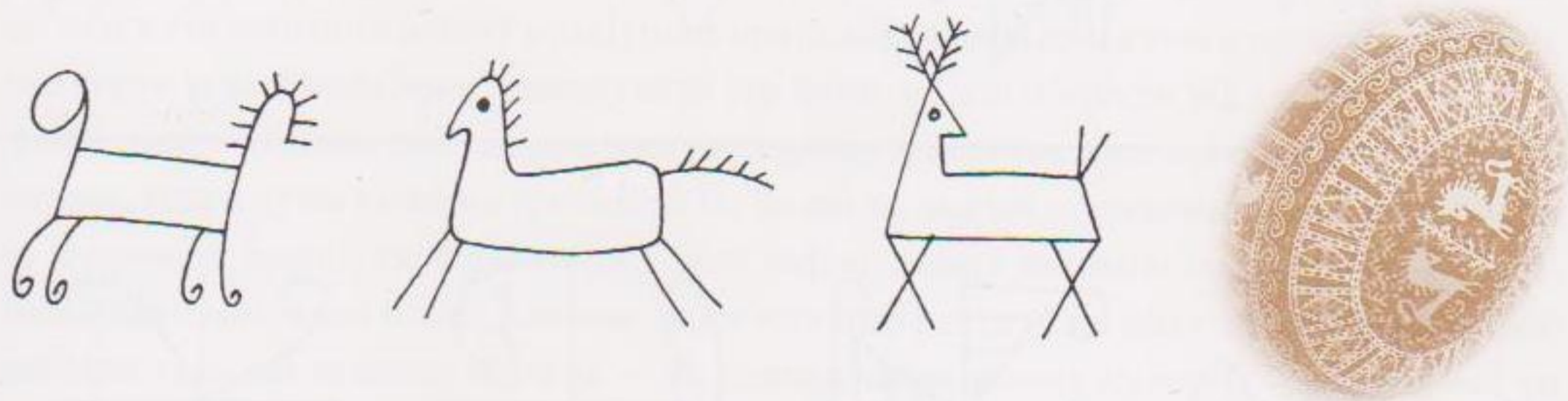
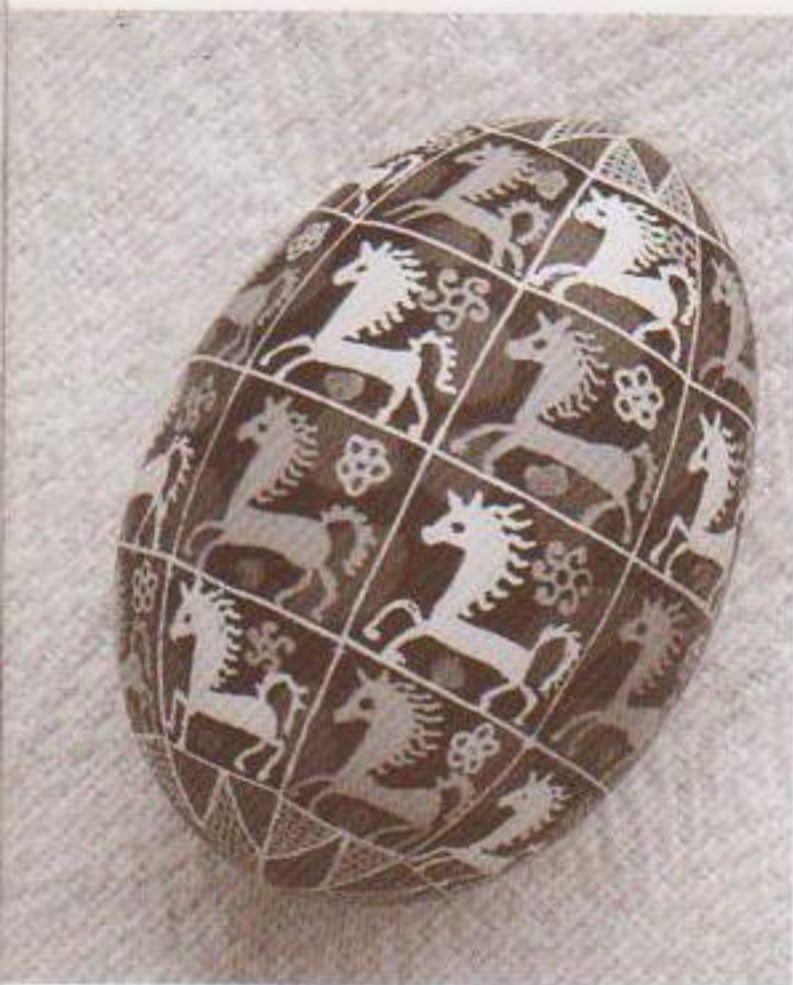
Рис. 3

Восьмираменна зірка, так звана «ружа», могла позначати різні світила. Якщо вона зображалася з двох боків яйця, то символізувала сонце, коли ж таких знаків було декілька по всьому полю писанки — то зорі. «Ружі» мали дуже різні назви: «бокова рожка», «сторчова рожка», «повна рожка», «шолудива рожка». *Рис. 2.*

З культом сонця був пов'язаний також і культ оленя та коня. За давніми віруваннями, сонце протягом доби перебуває як на небі, так і під землею, і саме олень виносить його вранці на своїх рогах з-під землі на небо. Втім у часи ранньоземлеробської культури вважали, що ця небесна подорож не була добровільною: олень викрав сонце в бога землі, який, проте, убив крадія та повернув свій скарб. Так само, як Прометей, він приніс небесний вогонь людям, тому його уявляли благодійником і

Рис. 4

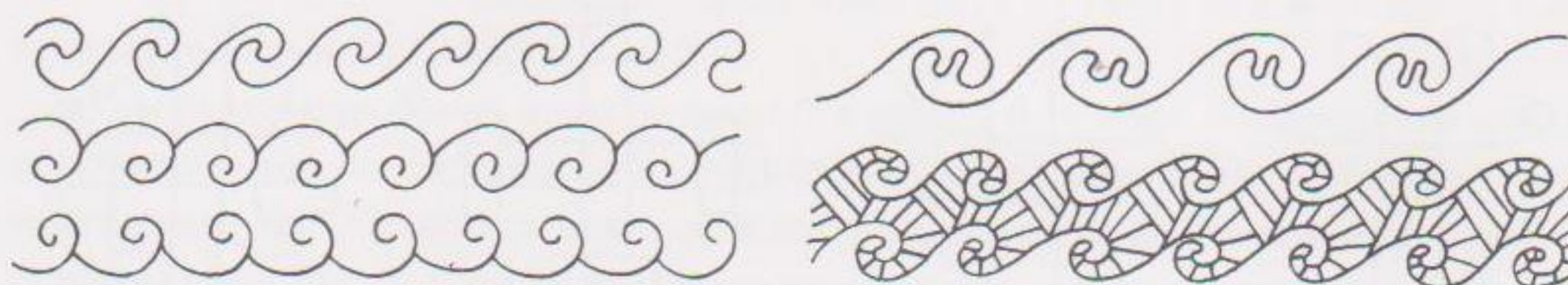
пов'язували із виникненням землеробства, ремесел, знань. Пізніше ці уявлення було перенесено і на коня.

Шлях, яким олень ніс сонце, пролягав на захід — в країну смерті, звідси виникло вірування, що він має супроводжувати душі померлих у потойбічний світ. *Рис. 4.*

Визначальне значення у житті первісних людей мала вода, і тому не дивно, що дуже багато писанкових орнаментів містять у собі її знак, що виник ще в часи неоліту, — зигзаг або хвилясту лінію. Він також позначав Змія — бога земних вод і землі, якому приписували мудрість, безсмертя, лікувальну силу і здатність запліднювати все живе. Й аби народжувалася худоба, роїлися бджоли, вилуплювалася домашня птиця, наші предки молилися до Змія та символічно зображали його на писанках. На території України досі збереглося багато топонімічних назв, пов'язаних із цим культом, наприклад: місто Зміїв, Змієві вали — оборонний вал, що дотепер існує в центральній Україні.

Натрапляємо на писанках й на особливу хвилясту лінію без кінця, яка називається безконечником або кривулькою. *Рис. 5.* Найстаріші зразки безконечника можна побачити на трипільській кераміці часів неоліту (8—4 тис. до Х. е.), яку знайшов у 1890 році біля села Трипілья на Київщині археолог Вікентій Хвойка. У різних регіонах України безконечник має різні варіанти. У східних і центральних областях це великі хвилі, що охоплюють усю писанку, а в західних — безконечник переважно дрібний і

Рис. 5

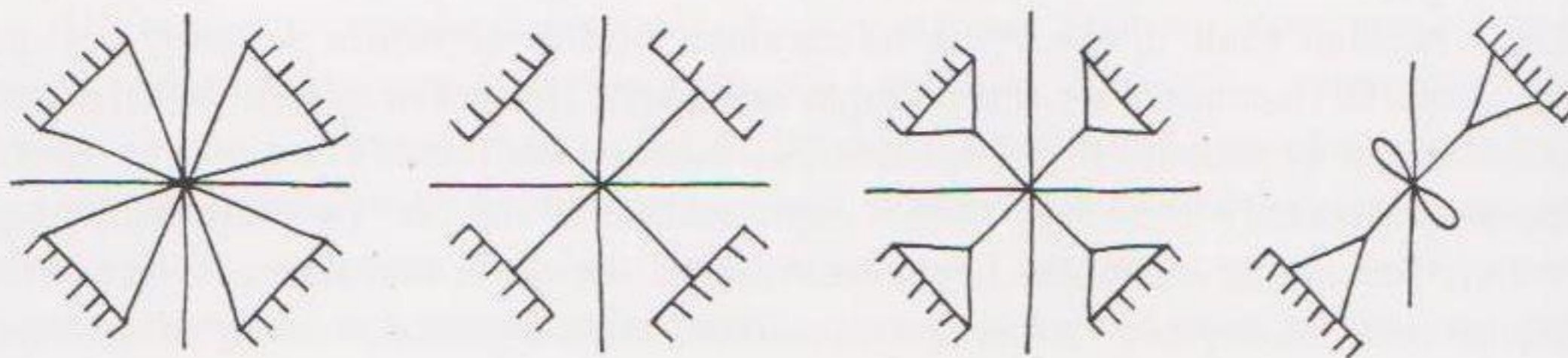
служить для обрамлення основного візерунку. Цьому писанковому орнаменту відповідає образ кривого танцю в пісенній народній творчості (гаївка «Ми кривого танцю йдемо...»).

Крім хвилястої лінії, змію могли позначати також спіраллю або сигмою — знаком у вигляді літери S. *Рис. 6.*

До символів, що пов'язані з водою, належать і такі, що зображають хмари та дощ. Вони переважно мають вигляд трикутників із гребінцями або грабельок. Трикут-

Рис. 6

нички можуть бути заштриховані. Деколи біля таких трикутників є крапочки, що символізують зерно, яке поливає дощ, після чого воно має прорости і дати добрий врожай, — це було своєрідним молінням про небесну вологу. *Рис. 7.*

Знак трикутника багатозначний й, окрім дощу, може означати зоране поле, тоді він заштрихований. Таке ж значення мали й ромби та квадрати. Найчастіше вони використовуються на гуцульських та буковинських писанках. *Рис. 8.*

Часто в середині таких геометричних знаків, а також кола, наносили сітку, решітку чи решето — дуже давню, ще палеолітичну графему, що позначала богиню неба. Цікаво, що ще в українській декоративній різьбі XV ст. німби на іконах мали решітковий орнамент.

Трикутнички є також на писанках із назвою «сорок клинців». Це справді 40 трикутничків, на які поділена поверхня яйця; вони писані по білому полю, через один або заштриховані, або замальовані у різні кольори. Кожен клинець був присвячений певному виду діяльності людини або явищу природи, наприклад: сонцю, місяцю, зорям, землі, воді, повітрю, оранці, садівництву, бджолярству, скотарству тощо. Під час пи-

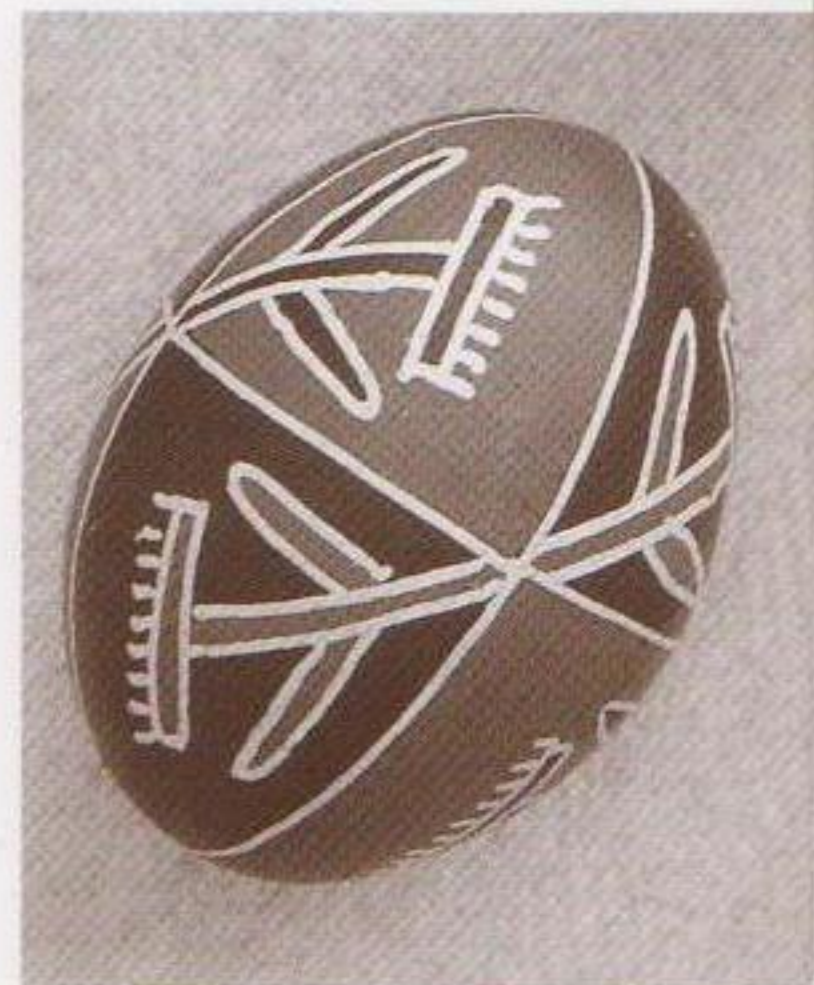

Рис. 7

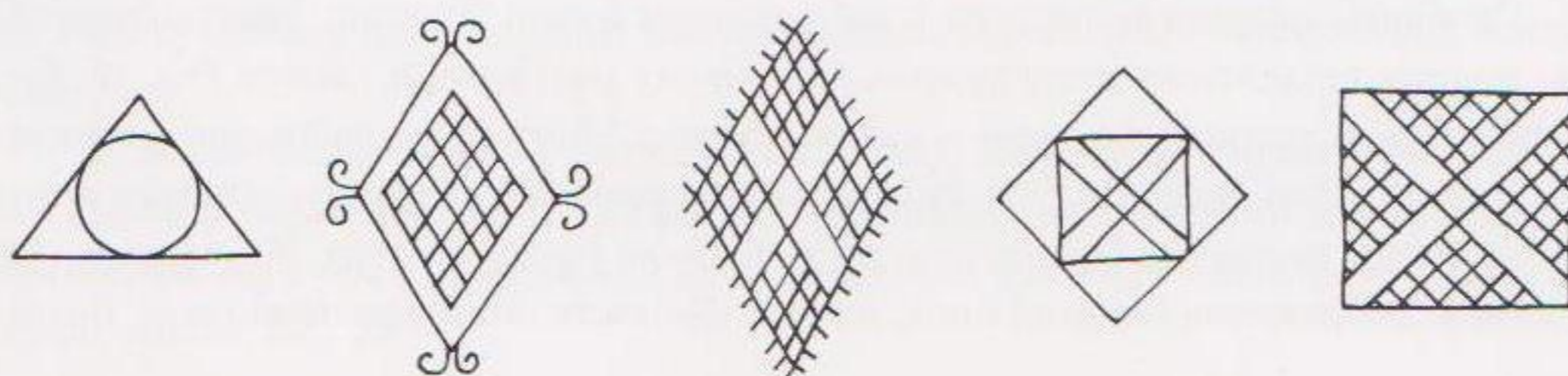

Рис. 8

сання таких клинців треба було відповідно приговорювати і приспівувати певні гаївки (11, 181–182).

Та первинне значення цього орнаменту, напевно, все ж пов'язане із уявленням про просторовий та часовий поділ: так могли відлічувати якийсь значущий для хлібороба час, ймовірно, час смерти бога родючости, а в християнстві час Великого посту. Згадаймо й про тризну за померлим на сороковий день по смерті. Отже, заштриховані (переважно знаки землі) і незаштриховані (мають іноді крапку-коло, знак неба) трикутнички мали б позначати ніч та день. Крім 40, могло бути 24, 48, 96 клинців.

Якщо виходити лише з писанкового орнаменту, то можна говорити, що в наших предків існував 8-річний календарний цикл: 8 років по 12 місяців дає 96 місяців. Ще краще це видно на писанках, в орнаменті яких фігурують восьмираменні зірки, так звані «ружі»; кожен сегмент зірки позначений або крапками-сонцями, або іншими елементами (яких є зазвичай три або вони трійчасті). У записах Чубинського небо має 8 сфер-облоків: 7 синіх, а восьме справедливе, де сидить на золотому кріслі сам Бог, — червоне (див. 6, 44). Рідше на писанках можна натрапити на шестираменну зірку, яка, за Голаном, є знаком 6 сторін горизонту. Якщо йти за цією версією, то 8 має означати 4 сторони світу із проміжними варіантами. Так чи інак, але тут ідеться про горизонтальну структуру неба, а вертикальна, за тим же Чубинським, складається із 3 зводів, де відповідно перебувають святі, ангели та Бог. Назва писанки «Семирік» лише підтверджує думку про часовий поділ, вказуючи при цьому на особливу важливість семирічного циклу.

Значущим, напевно, було і чотириріччя, а поділ на 2 відбиває радше уявлення про два світи. Яйце звичайно ділилося на 2, 4, 8 частин. Внаслідок поділу на 4 і 8 завжди твориться хрест. Класичний поділ півсферок на 4, у середині яких міститься тричленний взір, передає уявлення про семичленну структуру космосу: 4 відповідає просторовому поділові землі та неба, по горизонталі, а 3 — сферам неба, вертикальна модель світу. Водночас у часовому вимірі такий поділ відповідає чотирьом сезонам року із трьома місяцями. Яскравим прикладом такого світобачення є збручанський идол — Світовид (за В. Гнатюком), ім'я якого по суті можна читати як «той, що бачить світ».

На багатьох писанках є зображення сосонки. *Рис. 9*. Вона переважно жовтого кольору і є знаком земної рослинності, а в уяві наших пращурів пов'язувалася також із культом Змія, роль якого полягала у заплідненні всього живого жіночої статі. Так само як і безконечник, сосонка на писанках має багато варіантів залежно від етнічних територій України (в карпатському регіоні «смеречка»). До прадавніх рослинних знаків належать завиток (круцьки, «панни») і «баранячі роги» — симетричні завитки, що символізують щорічне відродження рослинності та її родючість.

Особливо дивовижні писанки із зображенням богині Берегині, знаку, що позначає людину з піднятими вгору руками, яких було і дві, і чотири, і шість. *Рис. 10*. Така постава могла творити й дерево — символ богині. «Богиньки» найбільше поширені на Поліссі та Західному Поділлі. Їх переважно називали «жучками», оскільки вони є схематичним варіантом богині, що своєю формою нагадує літеру Ж, рідше — «богинями». Зображення берегині іноді нагадує фантастичні декоративні квіти. Велика

Рис. 9

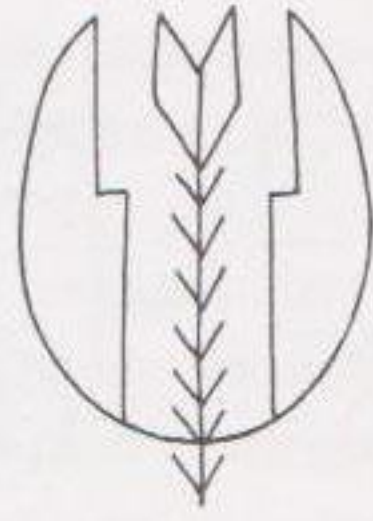
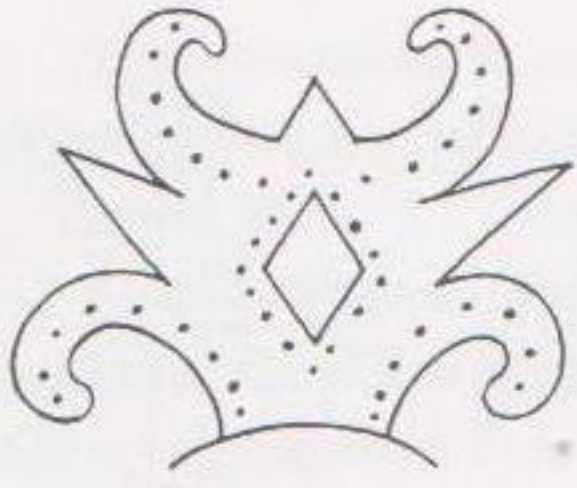

Рис. 10

богиня є прародителькою та володаркою неба й всієї живої природи, господинею небесних вод, від якої залежить плідність і родючість. Оскільки Берегиня — це джерело життя і смерті, то зрозуміло, що в «доетичному» світі вона була амбівалентною, двоякою: з одного боку, матір'ю-рожаницею, з іншого — уявлялася злою, безжальною вершителькою людських доль. Із занепадом цього культу божество розпалося на безліч дрібних персонажів нижньої демонології з явно негативними значеннями, як, наприклад, богині, русалки. Втім, у наших степах стоять її родички — скіфські баби.

Ще одним писанковим різновидом зображення Великої богині є композиція з «кучером»: «кучері з гілочками», «кучер з деревом і сонцем», «королева», «княгиня», «півники», «косиці», «качур», «крила». Рис. 11. Він дуже схематичний й іноді просто нагадує рослину чи тварину, тому й отримав такі назви. Домінуючий елемент «кучер» іноді міститься внизу і зображає змію біля ніг богині-дерева і з сонцем угорі — тут Берегиня виразно виступає володаркою неба і землі; в інших варіантах кучер на горі світового дерева, з короною чи дубовими різьками або з трьома стрілами, іноді він крилатий. Такі

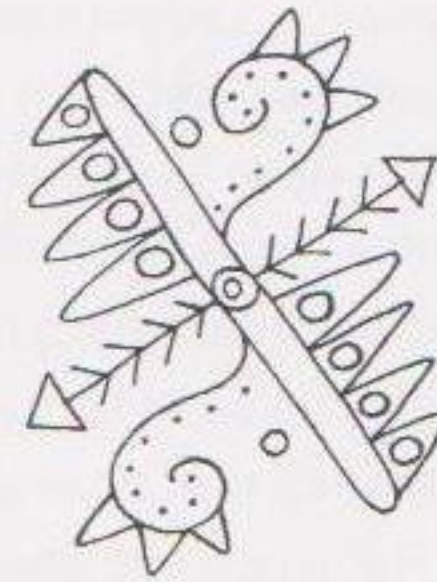

Рис. 11

писанки переважно мають чорне тло і, судячи з назв, головний акцент кладуть на жіночу суть кучера — царицю-змію. Подібною до писанкової є цариця-Яриця в замовляннях, що «на морі, на окіяні, на річці на Ордані», в золотокорому дубі сидить. У багатьох із названих писанок взір подвоєний, твориться ніби дзеркальним відображенням. Оскільки писанка має іконічний характер, така подвоєність має свідчити про двоякість самої богині, яка є водночас небом та землею, літом та зимою, добром та злом, життям та смертю (5, 140). У схематичному варіанті таке зображення переходить у перекреслену поперек сигму — S.

До знаків богині неба належить і косий хрест, який часто є перехрещенням сигми і прямої (може переходити у свастью). Поєднання такого косоного хреста з прямим (символом бога землі) передавало ідею поєднання чоловічого та жіночого начал як рушія життя. Рис. 12.

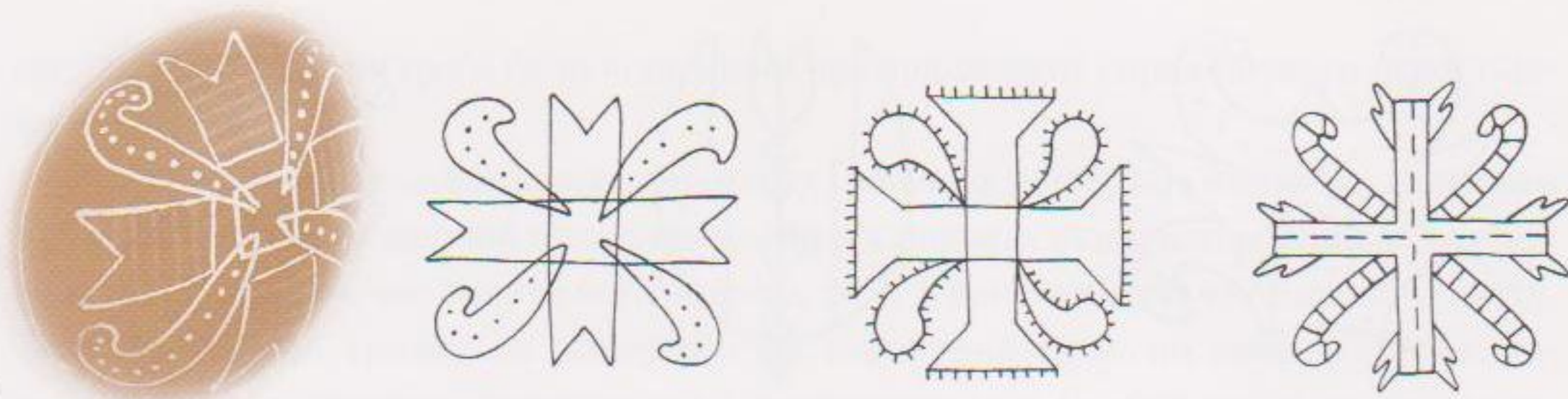

Рис. 12

Широко використовується у писанкових зорах мотив світового дерева. Рис. 13. Зображення такого дерева буває різним. Іноді воно подається як невеличка сосонка, біля якої зображають двох оленів — це середній ярус світобудови; часто у вигляді так званого вазона, зазвичай з листками і квітками, а те, що нібито творить горщик, має форму чотирикутника, ромба або трикутника — символа землі, засіяного крапками-насінням і з рисочками-водою (підземний рівень). Втім якщо зіставити так званий

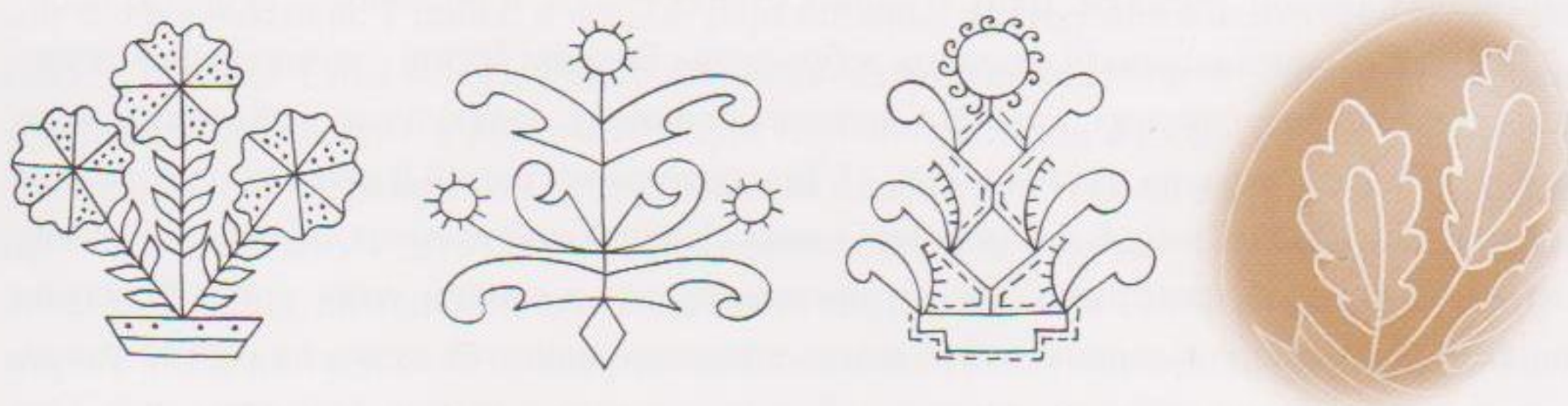

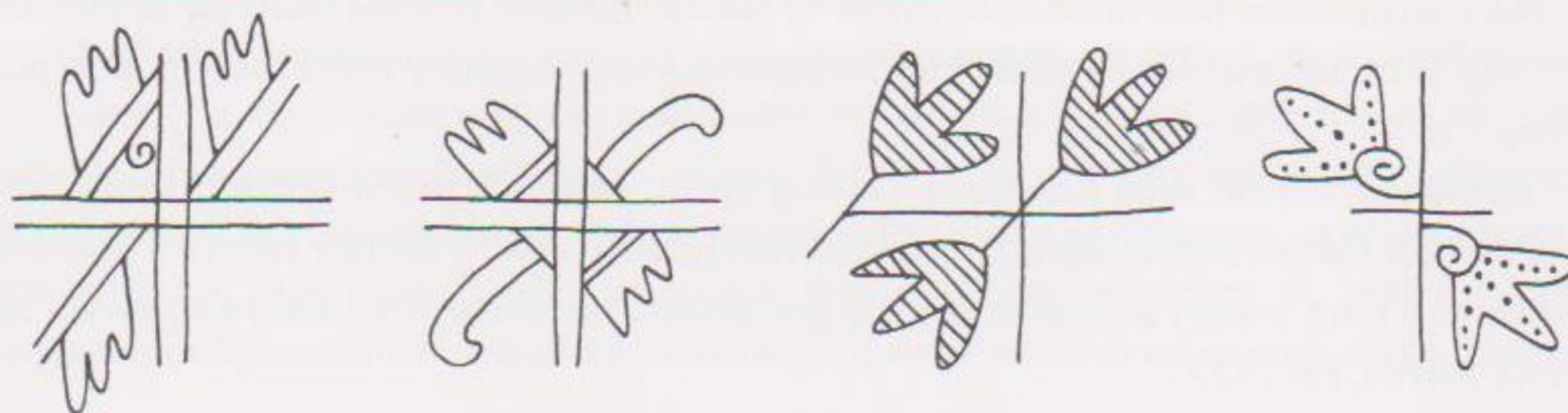
Рис. 13 «вазон» із «Берегинею», то виразною стає їх спорідненість. Перехідним варіантом між ними є писанки «соняшник» і «павучки». За народними уявленнями по дереву можна було потрапити на небо та на той світ, де володарює богиня. Найбільш виразним співвіднесенням дерева з жінкою-богинею є український обряд «тополі» чи «куста», який відбувався на Зелені свята. Для цього обирали найстрункішу дівчину, зав'язували їй руки над головою, замаювали, вішали стрічки, намисто, хустки і водили селом, полем, лугом.

Зображення «дерева життя» символізує також розвиток роду — батько, мати, дитина — зазвичай це стовбур і три гілочки з листочками або квітками, їх може бути і п'ять — навесні так розвивається дерево: на гілці з'являється новий пагін, який складається з трьох листочків і має вигляд тризубця, звідси ще одна назва такого зору «трохлистник».

Рис. 14 До неба, за уявленнями наших предків, можна було піднятися не лише по дереву, а й по драбині, тому «драбинки» часто містяться на писанках із деревцем.

Рис. 14

Дуже цікавими є писанки зі стилізованим зображенням руки, які називаються «божа ручка», «рукавичка», «дідові пальці». *Рис. 14.* Ці символи також походять ще з кам'яного віку.

У давнину рука пов'язувалася з владою, їй надавали магичної сили. У вбитого ворога відрубували руку, на знак того, що він позбувся сили. Знак руки міг бути символом присутності бога — оскільки рука є заступником цілості, — отже, її оберегом давніх людей. Відповідно заступала людину і рукавиця. Існує думка, що цей знак передає ідею сходу сонця.

Такі «руки» є переважно трьохпалими або чотирьохпалими. Це можна пояснити тим, що бог-Сонце асоціювався у первісних людей із птахом, і тому відбитком його руки є слід від пташиної лапки. Деякі писанки мають саме такі назви: «курячі лапки», «сорочачі лапки». До писанок «зі слідами» треба віднести і «ведмежі лапи», що є відгомонам палеолітичного ведмежого культу. Втім, вони належали, радше богам землі, служачи в давніх віруваннях, як і ведмежа голова (яку відрубували), заміщенням у певному ритуалі «всіх ведмедів». Ймовірно, таке ж значення мали «вовчі зуби» та «заячі вушка», «лисячий хвіст». Магічність дії вовчого укусу, можливо, проявляється, якщо пригадати, що вовк — одна з іпостасей бога землі, Змія, а його входження-укус уже в замовляннях мислився як входження в людину зла.

Утім назви писанок можуть не відповідати зображеним знакам, первинний зміст яких вже забувся, та попри те вони несуть цінну інформацію щодо мислення давніх людей (різні частини тіла тварин є поширеними «об'єктами» замовлянь). *Рис. 15.*

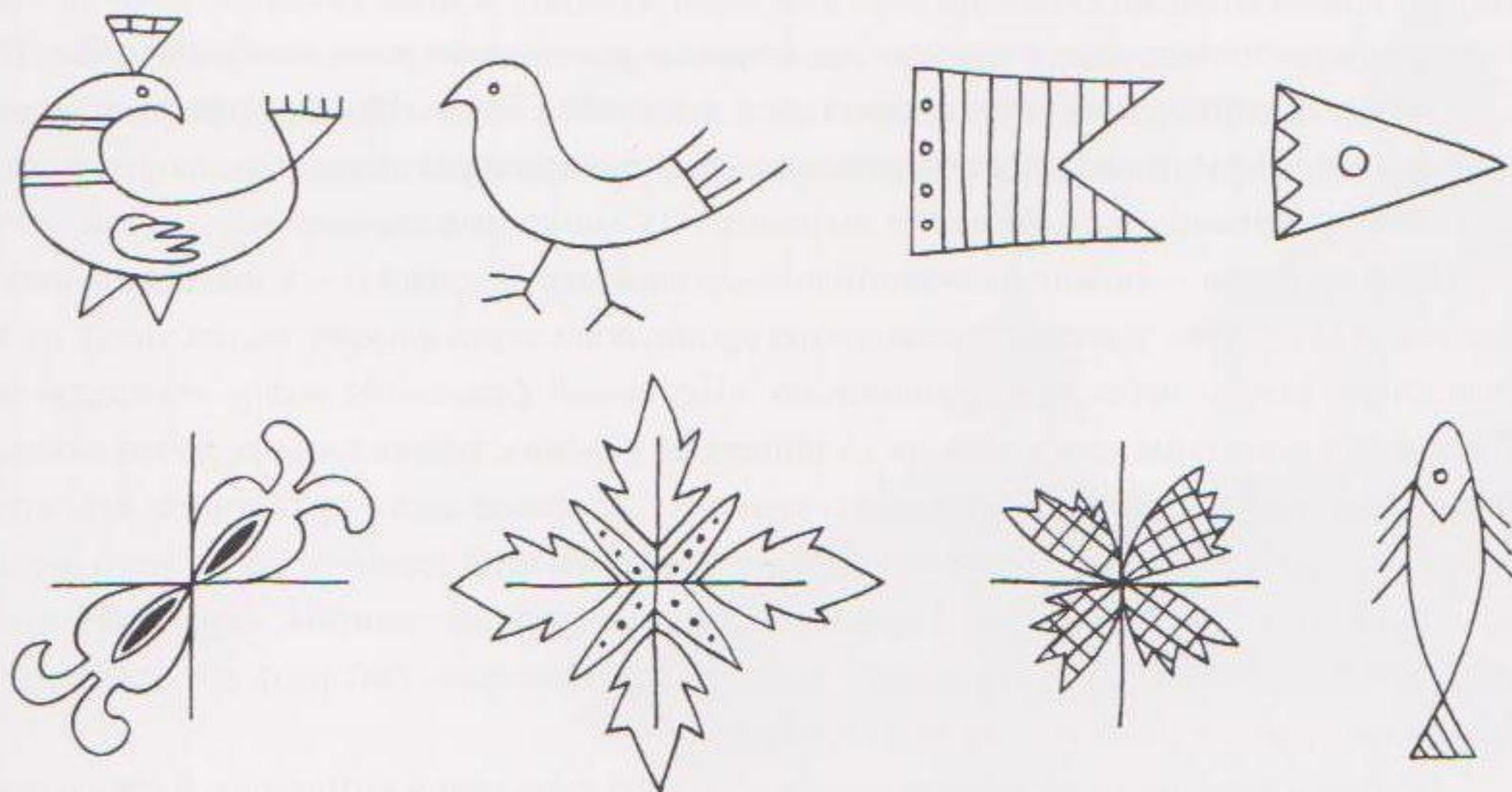

Рис. 15

Дуже багато є писанок із рослинним орнаментом, які мають назви різних дерев (та їх частин) і квітів: «виноград», «дубові листки», «тульпани», «квітки», «орхідеї», «калиновий лист», «яблоня», «явір». Іноді вони виступають у ролі світового дерева, за допомогою таких писанок намагалися вплинути на добрий урожай. Даруючи писанки з «дубовими листками», рідним та знайомим бажали міцного здоров'я та довголіття. Натомість «березівник», як збірне поняття, мав би зображати священний для поган гай.

Достатньо на писанках і тваринних мотивів: «пташки», «сороки», «рибки», «козлики». У різних варіантах вони могли позначати або різні рівні світобудови, або бути атрибутами Берегині й водночас впливати на приплід худоби.

Цікавим елементом, який характерний майже для всієї території України, є «волове око». Дослідник Е. Беняшевський розшифровує його як око бога Велеса, що у віруваннях давніх українців був опікуном худоби, а отже, богом достатку; й тому око, яке зображали двома або трьома концентричними колами, мало пильнувати за господарством.

Образ церкви вже давно вписався в українську народну картину світу. Храм в обрядових піснях виступає заміником хати — земного образу космосу: «Церков складають з трома дверми, Із трома дверми, з чотирма вікни... В одно віконце вой місіць світи, В друге віконце зірничка сяє, В третє віконце зоря зоряє, Йа в то четверте сонце сіяє...» (Гнатюк, *Колядки і щедрівки*, I, 1914, с. 192). Писанки із назвами «церковці», «монастирі», «дзвінички», прикметні для карпатського регіону, мають

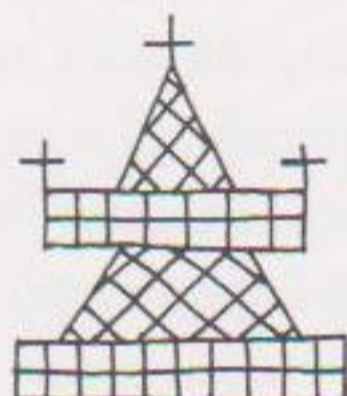
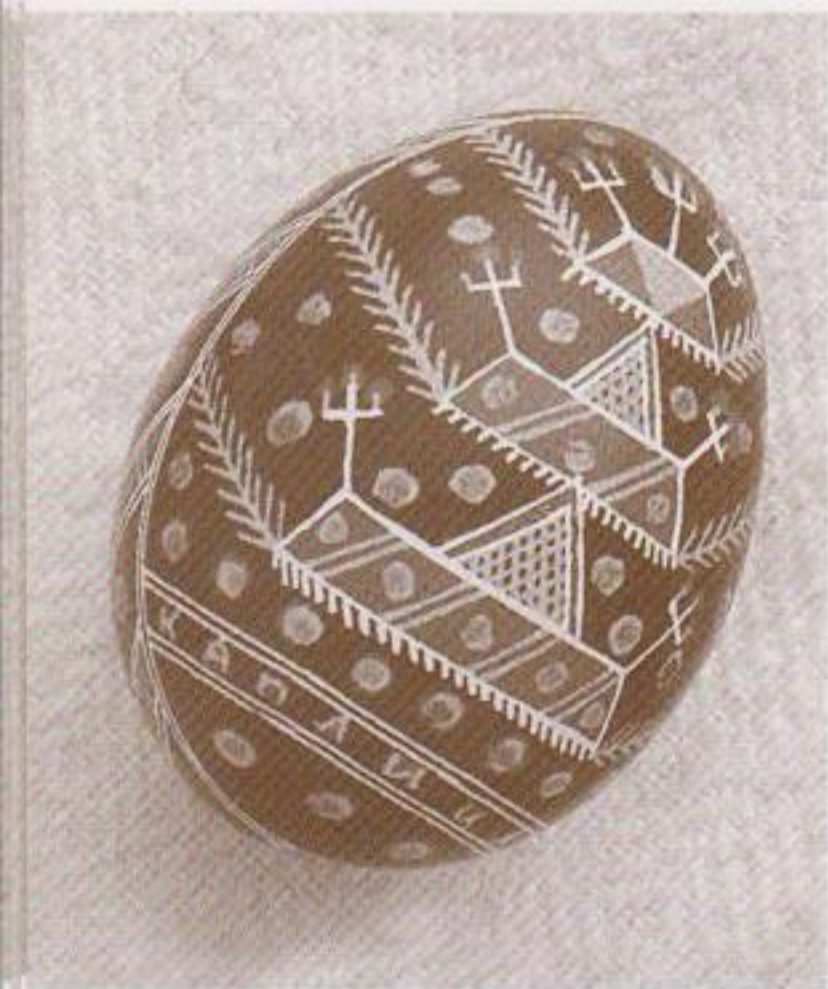

Рис. 16

переважно тричленну структуру та є, як і світове дерево, центром світобудови. Рис 16.

Окрім малюнку, мала свою символіку у писанках і барва. Це ще один незвіданий для нас світ. Ми можемо вивести загальне архаїчне значення певних кольорів, проте що більше у писанці барв, то важче визначити їх конкретних зміст.

Червона барва — можливо, перший кольоровий символ узагалі — є неоднозначною. Пов'язана із теплою, тілесною символікою крові, вона часто фігурує на писанках як із хтонічною, так і з небесною символікою. «Червоний (красний) колір не випадково зблизився з поняттям красивого, як і з поняттям «ласки», прихильності, тобто любові до навколишнього світу. І «першоестетика», і «першоетика» архаїчного всесвіту початково виростає саме з переживання *ладу* як найвищої гармонії світу: його форм (краса) і його відносин (добро). Паронімічні пари «красний—ясний», «красний—прекрасний» розкривають цю символіку доброго, прекрасного, світлого, узгодженого і прихильного до людини всесвіту» (18, 168).

З часом червоний цілковито закріпив за собою позитивну символіку й став означати радість життя, любов; для молодих — надію на одруження; його стали присвячувати сонцю.

Чорна барва теж особливо сакральна у кольоровому спектрі. І хоча вона «найпо тойбічніша», архаїчне мислення не трактує її цілком негативно, оскільки ще не виробило такого чіткого поділу. Червоно-чорні писанки сприймаються досить гостро й тривожно, «вони бентежать своєю «докосмічною», первісною і позапоцінувальною природою» (18, 270). Без сумніву, так звані «крутороги» у вигляді тригверів і з таким поєднанням кольорів позначають не небесне, а земне божество, й виразно у зміїній

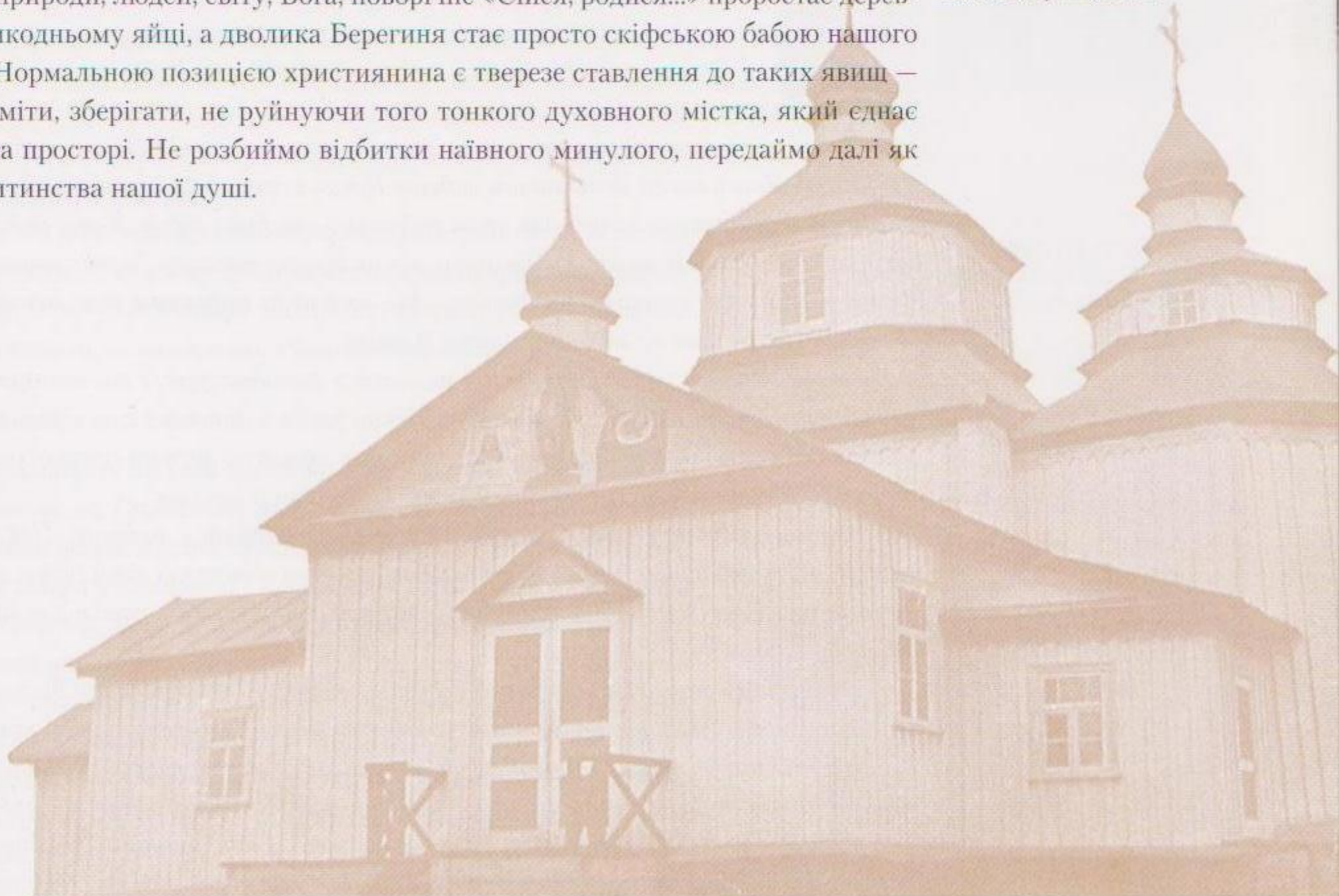
іпостасі. До хтонічних належатимуть й зміїні символи на писанках із чорним тлом. Проте варто кольору в них змінитися на червоний, як народне мислення ту ж зміїку вже переназве «качуром», бо на відповідному культурному етапі червоний змінив свою символіку.

Жовтий колір означав місяць, зорі, а в господарстві — врожай; блакитний колір — небо, повітря, в магії він означає здоров'я; зелений колір — весну, воскресіння природи, багатство рослинного світу; бурий, брунатний — землю, а багатоколірна писанка — родинне щастя, мир, любов, здоров'я, успіх; поєднанням чорного з білим виражали повагу до душ померлих. Ця символіка не є характерною для всіх українських земель, тому що трактування кольору в різних місцевостях могло бути дещо відмінним.

Особливо вирізняються писанки з кольоровими плямами. Якщо вони без символічного малюнку, то називаються крапанками. Крапки і плямки різного кольору в дохристиянській символіці означали зерно, кинуте у землю, яке мало прорости і дати добрий врожай. У християнській символіці вони отримали назву «слезини», тобто слезини Матері Божої. Такі писанки переважно червоного кольору, але бувають і різнокольорові. Плямки можна робити і на писанці з візерунком, що надає «пишности та гостроти усьому розписові» (24, 453).

Звичайно, майже уся символіка розкриває поганські корені писанки, але варто потрактувати її по-християнськи, як знаки на ній та й сама писанка стають носіями любови до природи, людей, світу, Бога; новорічне «Сійся, родися...» проростає деревцем на великодньому яйці, а дволика Берегиня стає просто скіфською бабою нашого минулого. Нормальною позицією християнина є тверезе ставлення до таких явищ — знати, розуміти, зберігати, не руйнуючи того тонкого духовного містка, який єднає нас у часі та просторі. Не розбиймо відбитки наївного минулого, передаймо далі як світліни дитинства нашої душі.

Церква
великомученика Димитрія,
Кирилівка, Житомирщина,
1798 р.
Фото 20-х років ХХ ст.

Легенди та перекази про писанку

«Була сувора зима. Птиці не встигли вилетіти у вирій, гинули, замерзали. Люди шанували птиць, як Божі створіння, що приносять весну та радість після холодної зими, позабирали всіх птиць, відігріли у себе й тримали в хатах цілу зиму. Стало пригрівати сильно сонце, весна наближалася. Птиці вилетіли з хатів і полетіли у вирій. Відтіля повернулися і всім принесли писанки та весну. З того часу й стали люди писати писанки...» (11).

ПЕКУН

«У Гуцульському краю серед зелених гір є чимало долин і ущелин. Можна зустріти тут такі місця, де майже ніколи не потрапляє сонячне проміння. В одному такому яру з давніх-давен жив злий дух Пекун. За своє життя він ні разу не бачив сонця і не був далі свого яру.

Спочатку Пекун гуляв по землі і творив лихі справи. Дуже радів злий дух, якщо йому вдавалось переманити людську душу на свій бік. Одних він залякував своїм страшним виглядом, інших купував за золоті дукати. Але найбільше любив Пекун малих дітей. Якось перед Великоднем вийшов Пекун із схованки і помандрував у Карпатський край вербувати людей для нечистої сили і ганебних справ. У селі неподалік Коломиї злий дух побачив маленьку дівчинку, що малювала писанку. Застосовуючи свої чари, Пекун намагався заворожити дитину. Але маленька гуцулочка так захопилась роботою, що Пекун ніяк не міг привернути її увагу.

Нарешті йому вдалося вирвати писанку з дитячих рук, і він чимдуж помчав до схованки. Дитина плакала, а люцифер Пекун радів з дитячих сліз і задумав розбити писанку. Як тільки злий дух вдарив розписаним яйцем об виступ гірської скелі, писанка тріснула. Пекун почав троццити писанку, топтати її ногами.

Але тут сталося чудо: з решток писанки утворилися ланцюги. Пекун аж пащу відкрив від здивування. А тим часом чарівні ланцюги обмотали лапи і шию злого Пекуна і прикували його до стін та дна яру. Пекун спочатку легко, а потім з усієї сили почав рвати ланцюги.

З того часу злий Пекун живе в темному яру і не бачить світу білого. Двадцять ланцюгів міцно і надійно тримають злоку в темноті і сирості. Із цієї криївки він висилає своїх слуг — малих чортенят на обзорини по цілому світу. Коли вони повертаються, Пекун питає у них, чи люди живуть у згоді. Якщо почує, що гніваються чи сваряться між собою, тішиться, бо то його люди. І тоді ланцюги слабнуть, а злока має нагоду підійти трошки ближче до людей. Далі питає чортенят: „Чи діти шанують

ВІЙТ ІВАН СОМИШ І
ЙОГО ЖІНКА НАСУНЯ.
Вільхівка, Гуцульщина.
1926 р.
Фото Я. Коваля

родичів? Чи мирно живуть сусіди, а чи, може, сваряться? Чи жінки і дівчатка пишуть писанки, а чи ні?“ Коли його посланці кажуть, що люди пишуть писанки, діти шанують батьків і сусіди живуть мирно, у злагоді, то Пекун плаче, бо ті, що пишуть писанки і виконують християнські заповіді співжиття, не можуть стати його людьми. Плачучи, чудовисько намагається зірвати ланцюги, але вони міцні і з кожною доброю справою на землі ці ланцюги стають міцнішими... Не пускатимуть Пекуну вони доти, поки люди пишуть писанки та живуть у злагоді.

Сподівається Пекун такого часу, коли люди пересваряться між собою і перестануть писати писанки. Аж тоді він зможе вирватись на волю і запанувати між всіма. Аж тоді настане кінець світу. Сподіваємось, що не вдасться Пекуну дочекатись такого часу, бо діти наші шанують батьків і разом з ними пишуть писанки» («Подарунок на Великдень». – Дрогобич, 1994).

«Перші писанки писала Мати Божя. Як Ісус був маленький, то любив гратися писанками. Мати Божя писала писанки йому золотою кисткою. Як Христа взяли на муки, Мати Божя писала їх поночі, але писанки виходили дуже гарні, бо Мати Божя, пишучи їх, плакала, сльози її котилися з очей і де слізка на писанку капнула, там зробилася цяточка, тому-то і досі на писанках мистці ставлять цяточки» (28).

«Коли жиди розп'яли Христа, то кров з Його ран стікала на камінці під хрестом, і з кожного камінчика поставала крашанка червоного кольору, а від сліз Матері Божої, що стояла біля розп'ятого Христа, що капали на камінчики, з'являлись писанки» (28).

«Коли Спаситель ніс свій хрест на гору Голготу, стрітив чоловіка, що саме ніс до Єрусалима яйця в кошику на продаж. Чоловік видів, як тяжко нести Ісусови хрест, поставив свій кошик у рові при дорозі, а сам кинувся помагати Спасителеві. Ішли вони і несли хрест аж на гору Голготу. Коли ж Ісуса вже і розп'яли, пригадав собі той чоловік за свій кошик та вернув знов на те місце, де его оставив. Приходить — дивиться, а в кошику всі яйця пописані та покрашені. Не поніс же він їх більше на продаж, лише вернув додому та сховав на пам'ятку, бо мав си то чудо за вдяку від Христа, за то, що єму поміг нести хрест. Та від того пішло то, те крашене та писане яєць на Великдень» (12).

РОЗП'ЯТТЯ.
Галичина.
Початок XX ст.

«Як Ісус Христос на Хресті умер, один з єго катів взяв яйце, спік в огни і каже: „Говорять, що Ісус воскресне, а він так воскресне, як з того яйця виклює ся курка. Ледве се сказав, а з яйця виклювався когут і голосно запіяв“» (12).

«Як Юда зрадив Ісуса Христа і вернув домів, прийняла мати його вареними яйцями і почала картати за його поступок. При тім казала: „Ти продав свого пана, а він тим часом воскресне“. На се Юда засьміяв ся і відповів: „Мій пан тогди воскресне, як з тих яєць вилізуть курчата“. Але ледве се вимовив, як з варених яєць дійсно вибігли курчата. Юда дуже перелякав ся і повісив ся» (12).

«На Київщині оповідають, що коли Ісус Христос ходив зі св. Петром по землі, то вони проходили через одне село, а там жиди були; побачили вони Христа та й почали камінням та грудками жбурляти в Нього. І як торкнеться камінь Ісусової одежі, зробиться з нього писанка, а як торкнеться грудка, то перетвориться на крашанку. Святий Петро позбирав усе те до кишені, а пізніше людям роздав. З того й пішов звичай готувати писанки та крашанки на Великдень» (4).

«На Уманьщині кажуть, що жиди та всякі недовірки спокушали Христа, як Він ішов на страждання. Набрали в пелену камінців і спитали Спасителя: „Що в пелені?“ — Христос каже: „Крашене і писане!“ Вони відкрили пелену, щоб посміятися, а там справді — крашанки та писанки» (4).

Як написати писанку

Принцип писання писанок полягає в тому, що на яйце розтопленим воском наноситься рисунок писанки. Застигаючи, віск щільно прилягає до поверхні яйця і захищає її від дії фарби. Отже, коли наносимо віск на біле яйце, на готовій писанці ці місця будуть білими, коли пишемо по поверхні, зафарбованій у жовтий колір, — жовтими, і так далі, аж до найтемнішого кольору, тому що кольори на писанці отримують накладанням одного кольору на інший, від найсвітлішого до чорного. І кожного разу після фарбування яйця у новий колір, на писанці замальовуються воском ті частинки орнаменту, які повинні бути саме цього кольору. Яйце зафарбовується у такому порядку кольорів: жовтий, помаранчевий, червоний, вишневий, чорний. Щоб отримати на писанці зелений колір, необхідно, користуючись пензликом, блакитною фарбою замалювати по жовтому кольору ті місця, які на писанці мають бути зеленими, і потім покрити їх воском. Таким же чином можна отримати на писанці блакитний або синій кольори, відмінність полягає у тому, що сині елементи малюнку наносять на біле яйце і покривають воском. Це потрібно робити тому, що синій і зелений кольори не перекриваються наступними світлими фарбами. У тому разі, коли на писанці має бути жовтий, зелений і чорний колір, писанку можна замалювати цілком у зелений колір, а опісля — в чорний.

Перш ніж писати писанки, спочатку необхідно підготувати все, що буде потрібне в процесі роботи: писачки, віск, яйце з білою шкаралупкою, олівець, гумку, декілька м'яких ганчірок, півлітрові баночки для фарб, фарби, ложки пластмасові або з іржостійкої сталі, свічку, сірники, маленький пензлик.

Стіл необхідно застелити папером, тому що гарячий віск може капнути і зіпсувати його.

ПРИГОТУВАННЯ ФАРБ

Фарби, які використовуються для забарвлення писанок, можуть бути як природного, так і синтетичного походження. Колись наші бабусі та прабабусі користувалися тільки природними барвниками з рослинної сировини. Наприклад, жовтий колір виготовляли з кори яблуні-дички, яку відварювали і настоювали. Таку фарбу називали «яблінкою» або «жовтилом». Жовтий колір можна отримати також із гречаної соломи, а з гречаної полови — бурій. Зелений колір добували з полови конопляного насіння. Чорний колір діставали з лущиння соняшника. Брунатний з лущиння цибулі або з настою дубової кори, а також із кори вільхи. Червоний — із настою звіробою. Але вже ближче до наших часів червону фарбу виготовляли з червоного або

МОЛОДА З ДРУЖКОЮ.
Берлоги, Гуцульщина.
1934 р.
Фото Я. Коваля

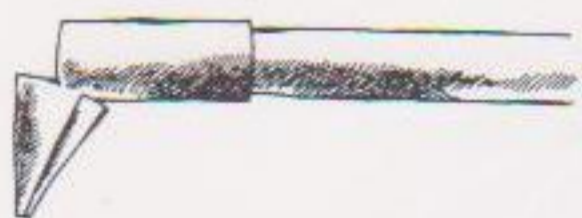
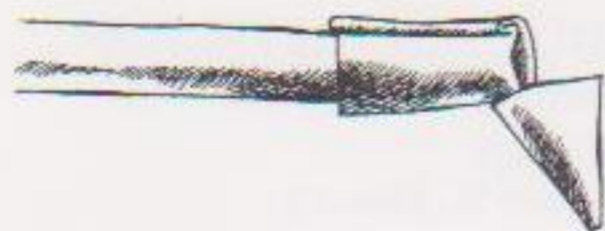
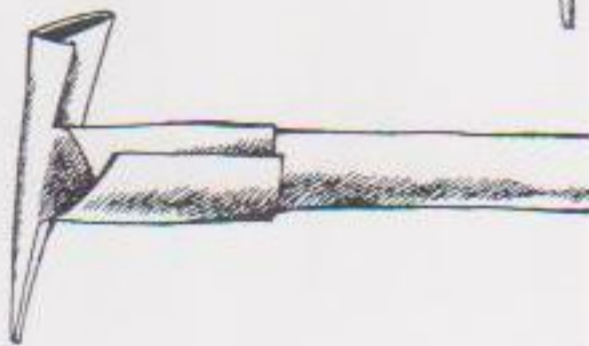
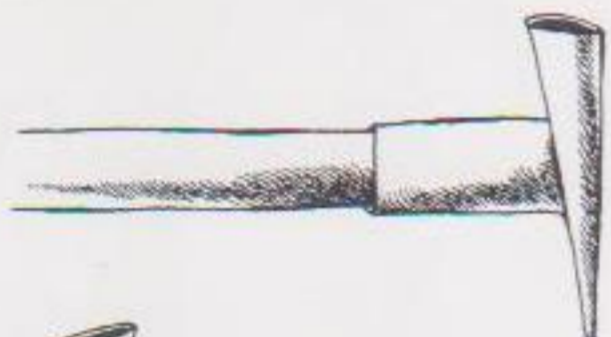
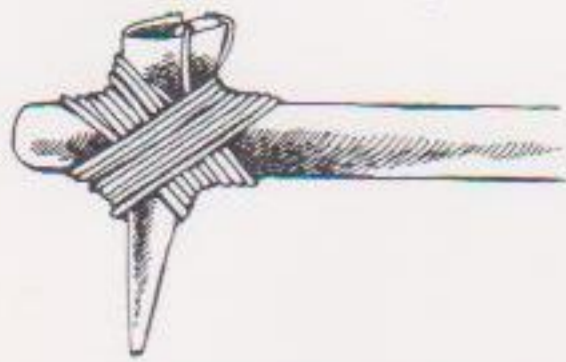
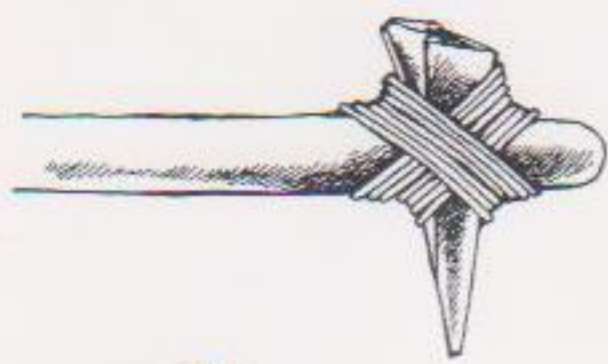

Рис. 17
ПИСАЧКИ

РОЗГОРТКА МЕТАЛЕВОЇ
ЧАСТИНИ ПИСАЧКА

сандалового дерева, яке привозили з Бразилії українські емігранти. Трісочки цього дерева запарювали гарячою водою й отримували гарну червону фарбу, яку називали «бразолія». До природних барвників обов'язково додавався галун (алюмокалієві квасці), для кращого зафарбовування. Тому в деяких місцевостях України писанки називали галунками. Фарбовані у таких барвниках писанки не боялися світла і мали гарні ніжні відтінки.

Та в наш час писанкарі щораз менше користуються природними барвниками, надаючи перевагу синтетичним кислотним аніліновим фарбам. Ці фарби дають насичені яскраві кольори, і не потрібно багато часу витратити на зафарбовування яйця, тому що з природними фарбами цей процес є досить тривалим. Але анілінові фарби мають також і свої недоліки — вони не є світлостійкими, і тому писанки треба зберігати в місцях, де немає прямого сонячного світла, до того ж вони можуть бути шкідливими, якщо не дотримуватися певних правил: коли ними не користуються, вони мають бути постійно накриті покриттями, і після роботи з ними необхідно добре мити руки. Крашанки, зафарбовані аніліновими фарбами, не можна вживати до їжі. Для цього яйця потрібно забарвлювати природними або харчовими барвниками. Найкраще це робити у наварі з лушпиння цибулі.

Фарби потрібно підготувати заздалегідь. Для фарбування писанок найкраще використовувати кислотні анілінові барвники для фарбування вовни. Половину вмісту пакетика (1 ч. ложку) потрібно всипати у півлітрову банку і залити окропом до половини об'єму. Перед цим у банку треба покласти ложку, щоб вона не тріснула від гарячої води. Коли вода з фарбою трохи охолоне, додати ложку оцту. Таким чином необхідно розчинити наступні фарби: жовту, помаранчеву, блакитну, червону, вишневу, чорну. Писанки фарбуються у фарбах кімнатної температури (20–25° С). Коли фарби дуже охолоджені, вони гірше замальовують поверхню яйця. Після тривалого використання, коли фарба перестає замальовувати, можна додати ложку оцту, і вона знову стане працювати. Крім основних, можна отримувати змішані кольори, накладаючи різні фарби одна на одну і досягаючи потрібного відтінку.

ПИСАЧКИ

Для писання писанок потрібен спеціальний інструмент, який називається писачком.

Рис. 17. Для писання деяких писанок використовують також сірники або шпильки.

Писачок складається з двох частин: металевої лієчки і дерев'яного держачка. Лієчка повинна мати з одного боку широкий отвір, у який кладеться віск, а з другого боку — маленький, через нього, власне, і буде витікати розтоплений віск. Її можна зробити відповідно до розгортки, поданої на рис. 17, — з латунної або мідної бляшки. Найкраще використовувати мідну бляшку. Шов у лієчці мусить бути добре завальцьований, щоб потім під час нагрівання з нього не витікав віск. Цю лієчку потрібно закріпити на дерев'яному держачку.

Кожен писанкар має мати хоча б три писачки з отворами різного діаметру, тому що писанки різних регіонів пишуться різною товщиною лінії: гуцульські, буковинські — тоненькими лініями, а подільські, поліські, наддніпрянські — широкими. До того ж писачок з великим діаметром отвору потрібен для покриття воском великих площин орнаменту на писанці.

Виготовлення писанки складається з таких операцій
(див. рисунок на внутрішній стороні обкладинки):

1. Підготування яйця до писання
2. Розмітка поверхні яйця
3. Нанесення воскового рисунку
4. Фарбування
5. Зняття воску

ПІДГОТУВАННЯ ЯЙЦЯ ДО ПИСАННЯ

Перед тим, як почати роботу, потрібно підготувати яйце. Для писання писанок беруть переважно курячі яйця, але можна використовувати качачі та гусячі. Яйце має бути сирим, тому що при варінні руйнується шар, який сприймає фарбу, і писанка вийде з плямами. Яйце можна наперед запекти, це не впливає на шкарлупку. Процес запікання буде описано далі, коли ми розповідатимемо про зняття воску з писанки.

Яйце повинно мати міцну шкаралупку, гарну форму і бути без тріщин. Це можна перевірити, оглядаючи його під світлом лампи. Поверхня яйця не має бути дуже гладенькою. Також можна використовувати видуте яйце.

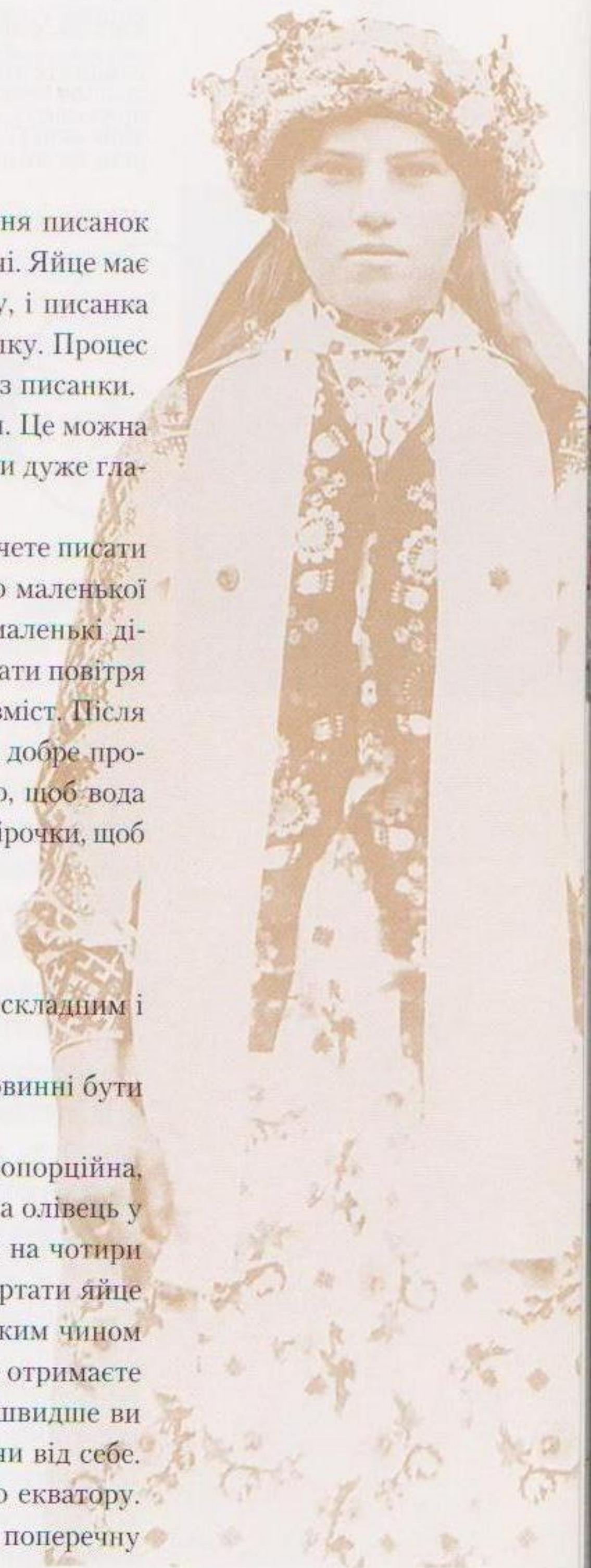
Поверхню яйця необхідно помити чистою водою і висушити. Якщо хочете писати по видутку, яйце необхідно перед тим видути. Це робиться за допомогою маленької гумової груші. Спочатку ножем із гострим кінцем потрібно зробити дві маленькі дірочки в шкарлупці на чубках, розбовтати яйце циганською голкою і нагнітати повітря грушею в одну з дірочок так, щоб іншою дірочкою з нього виходив його вміст. Після цього треба набрати в грушу води і залити її всередину порожнього яйця, добре промити і знову ж таки грушею видути з яйця. Поставити яйце вертикально, щоб вода стекла і видуток всередині висох. Потім необхідно залити гарячим воском дірочки, щоб надалі фарба не потрапляла всередину.

ПОДІЛ ПОВЕРХНІ ЯЙЦЯ

Спочатку вибираємо взір писанки. Для першого разу він має бути нескладним і пасувати до форми яйця.

Під час поділу поверхні яйця і під час писання воском обидві руки повинні бути оперті ліктями на стіл.

Для того, щоб писанка вийшла гарна, мала рівненькі лінії і була пропорційна, треба навчитися ділити поверхню яйця. Яйце потрібно взяти в ліву руку, а олівець у праву, на гострому чубку поставити хрестик, який умовно поділить його на чотири частини, та прикласти до яйця олівець і мізинець правої руки. А далі обертати яйце навколо осі (мізинного пальця). Олівець буде залишати слід на яйці. Таким чином ви завжди доведете лінію до місця, з якого починали, інакше ніколи не отримаєте рівної, гарної лінії, через сферичну (округлу) форму, яку має яйце. Що швидше ви обертатимете яйцем, то рівнішою буде лінія. Яйце треба обертати, рухаючи від себе. Коли зроблено перші чотири лінії, поверхню яйця необхідно поділити по екватору. Для цього одну з ліній ділять навпіл і так само, обертаючи яйце, наносять поперечну

лінію. Якщо у вас не вийшло відразу, не варто переживати: слід від олівця легко витре гумка. Олівцем можна також розмітити основні елементи орнаменту. Цей слід зніметься потім з готової писанки разом із воском.

Втім, справжні писанкарки ніколи не користувалися олівцем і писали по яйці одразу писачком. І тому, коли ви навчитеся ділити поверхню яйця і писати по ньому воском, олівець використовувати вже не обов'язково. Лише у тому разі, коли ви виготовляєте писанку зі складним зором і відчуваєте потребу розмітити основні лінії орнаменту, то можете ним скористатися. Бажано, щоб олівець був твердим і не залишав на яйці дуже жирного сліду.

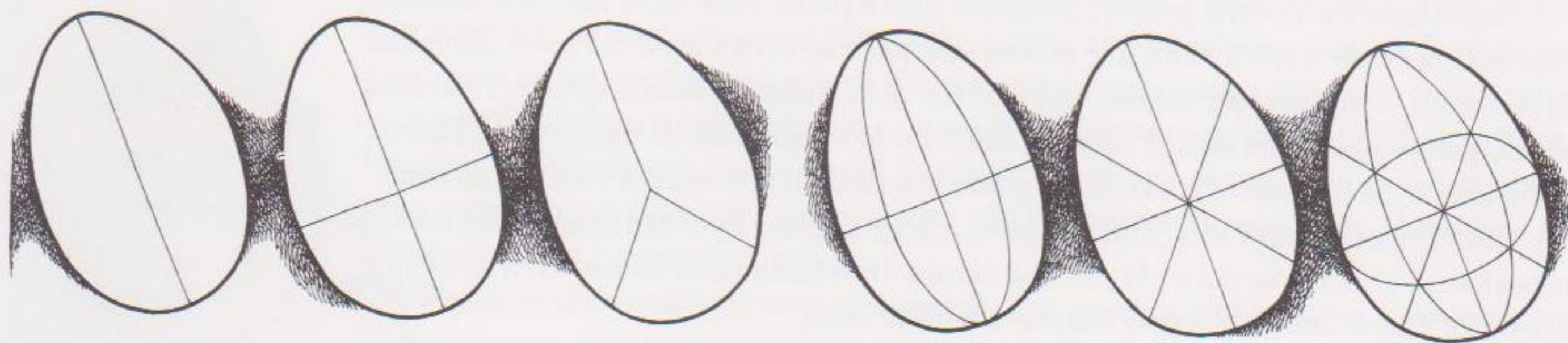

Рис. 18

Отже, найпростіші ділення освоєні, і ви можете починати писати писанку. На рис. 18 можна побачити можливі варіанти ділення поверхні яйця.

ПИСАННЯ ПИСАНКИ ВОСКОМ І ФАРБУВАННЯ

У писачок потрібно покласти маленький кусочок воску і нагрівати його на полум'ї свічки декілька секунд. Після цього спробуйте провести ним лінію на папері, щоб перевірити, чи добре витікає віск, коли ж віск перегрітий — злийте його на папір, щоб він не капнув на яйце. Коли віск буде добре нагрітий і не капатиме, починайте наносити його на писанку так само, як і олівцем, тобто обертаючи яйце навколо осі прикладеним до яйця писачком з розтопленим воском. При цьому треба уважно стежити, щоб писачок своїм отвором був щільно прикладений до яйця, тобто голівкою він повинен стояти прямо перпендикулярно до його поверхні.

Розтоплений віск дуже швидко застигає, і треба пильнувати, щоб він був розтоплений, та постійно підігрівати на вогні. Добре розігрітий віск дає рівну гладеньку лінію, а коли він недостатньо нагрітий, то не пристає добре до яйця, і лінія має нерівні, розірвані краї. Пізніше у фарбі віск на такій лінії може просто відпасти від яйця, і писанка буде зіпсована. Те ж може статися з писанкою і тоді, коли її писати парафіном. Парафін крихкий, не має такої пластичності, як віск, й у фарбі він легко відпадає. Можна використовувати суміш воску і парафіну. Під час нанесення воску на яйце потрібно час від часу прочищати писачок, підігриваючи його та вибиваючи з нього іншим боком розтоплений віск. Віск має у собі ворсинки, квітковий пилок, все це накопичується в писачку, забиває отвір, і віск перестає текти.

Не можна писати по яйці, яке щойно вийняти з холодильника, тому що на поверхні конденсується вода, а до вологого і холодного яйця віск погано пристає.

Віск потрібно наносити, стараючись не переривати лінії.

Коли ті елементи писанкового взору, які мають бути білого кольору, вже нанесені на яйце, можемо починати фарбування. Перед першою фарбою яйце слід обробити в оцтовому розчині. Розчин готується так: 2 столові ложки оцту на склянку води. Яйце занурюють у розчин і витримують в ньому 10 секунд. Це потрібно для того, щоб фарба краще замальовувала поверхню яйця. Після цього яйце можна класти у першу, жовту фарбу, і тримати його в ній доти, доки яйце не стане гарного насиченого кольору. Вийнявши його з фарби ложкою, треба сполоскати яйце холодною водою і злегка промокнути ганчіркою та дати добре висохнути. В жодному разі не треба терти яйце, бо разом з фарбою можна стерти шар, який, властиво, сприймає фарбу.

Якщо ви малюєте по видутому яйці, то опустіть його в банку з фарбою за допомогою ложки і покладіть зверху щось важке, аби яйце не плавало зверху і не замальовувалося тільки з одного боку. Коли малюють повні яйця, в банку з фарбою можна покласти декілька яєць, а коли видуті, то тільки одне.

Таким чином наносимо решту орнаменту і решту кольорів.

Після того, як ви замальовали яйце в останню барву, яка є тлом, з писанки потрібно зняти віск.

ЗНЯТТЯ ВОСКУ З ПИСАНКИ

Повну писанку (з сирим яйцем) необхідно прогріти в духовці 10–15 хв. при температурі 80–100° С, так, щоб яйце було тепле і віск злегка розплавився, а потім ще трохи нагріти на полум'ї свічки або газу і витерти ганчіркою. Таке прогрівання потрібне для того, щоб писанка не псувалася і довго зберігалася. Краще це навіть зробити наперед, перед початком роботи, тому що на яйці не завжди видно тріщинки та місця з тоншою шкарлупкою, які під час нагрівання можуть тріснути. Треба стежити, аби яйце не перегрілося, бо так його можна зіпсувати. При надто високій температурі або надто довгому прогріванні через пори, які є у шкарлупці яйця, може вийти білок, тоді фарби зблякнуть, і писанка буде з плямами.

Із писанки-видутка легше зняти віск над полум'ям газу або свічки. Коли у писанки червоне або біле тло, знімати віск над свічкою не бажано, бо колір потемніє від сажі, яку вона виділяє під час горіння.

Коли знімати віск із видутого яйця над полум'ям газу, необхідно спочатку розгерметизувати отвори голкою або прогріти один із них, бо деколи шкарлупка під дією нагрітого в середині повітря може тріснути.

Отже, писанка готова.

БІЛІ ПИСАНКИ

Є ще один вид писанок, який виготовляється за цією ж технологією, але з деякими відмінностями — це білі писанки, тобто писанки з білим тлом.

Такі писанки починають писати не з білого кольору, а з жовтого. Яйце обробляють в оцтовому розчині і зафарбовують у жовтий колір. Всі контурні лінії в цих писанках жовті. Далі все робиться відповідно до взору і вже поданої технології. Коли писанка зафарбована в чорний (останній) колір, потрібно покрити воском всі місця, які мають бути на писанці найтемнішими (чорними). Після цього писанка піддається

травленню. В давні часи це робилося за допомогою капустиного квасу. Писанку опускали в капустиний квас і вона травилася 30 хв. Після цього яйце промивали чистою водою і все тло на писанці ставало білим. Треба старатися дуже добре покривати воском всі частинки малюнку, бо на чорному тлі не завжди видно не покриті воском місця і квас може витравити й частинки малюнку. В наш час можна витравити писанку, не піддаючи її такому довгому процесу. Це робиться за допомогою розчину хлорного вибілювача: 2 стол. ложки «Білизни», або 3 стол. ложки оцту на склянку води. Писанка вибілюється впродовж кількох хвилин.

Ці писанки доволі рідкісні, але особливо гарні.

ВИГОТОВЛЕННЯ ПИСАНКИ СІРНИЧКОМ АБО ШПИЛЬКОЮ

Такі писанки характерні для Західної України, особливо для Львівщини і Лемківщини. Вони виготовляються майже за тією ж технологією, що вже була описана, за винятком операції нанесення воску на яйце. Віск наноситься не писачком, а сірничком або голівкою шпильки чи цвяшка, закріпленого на дерев'яному держачку. Для цього потрібно мати невелику металеву посудину. В неї кладеться віск, який розтоплюють на гарячій плитці. Віск має бути постійно розтопленим і гарячим. Тоді береться сірничок, вмочується в гарячий віск і швидким рухом наноситься на яйце, при цьому віск, що застигає, утворює ніби пелюстку. Таким чином на писанці випишуються квітки, гілочки, доріжки. Переважно це рослинні орнаменти.

Такий розтоплений віск використовують і для писання писачком. Саме так пишуть писанки на Гуцульщині. У мисочку з розтопленим воском занурюють декілька писачків з тоненькими лічками і ними по черзі пишуть, доки у писачку не закінчується віск. Тоді беруть із мисочки наступний, а перший знову опускають у миску, і він поволі наповнюється воском і чекає своєї черги.

СКРОБАНКИ

Скробанки (шкрьобанки) зазвичай є одного кольору, переважно темного. Яйце зафарбовують у будь-який темний колір і гострим предметом, наприклад голкою або шилом, на ньому видряпують візерунок. Для скробанок брали переважно яйця з темною шкарлупкою, бо в них вона міцніша, ніж у білих. Скробанку робили на повних яйцях, і лише після того, як вона була готова, її або запікали, або видували.

МАЛЬОВАНКИ

Мальованки — це яйця розписані акварельними фарбами, гуашшю або спеціальним лаком, який продається зараз у крамницях, за допомогою пензлика. Мальованки не є традиційними і не мають глибоких коренів, але багато дітей в школах, замість писанок на Великдень, малюють власне мальованки; на них переважають рослинні орнаменти.

На завершення хочеться сказати добре слово про ремісника — майстра, невідомого творця, який губиться у Традиції і який творить Традицію. У відношенні мистецтво-ремесло мистецтво вважають вищою формою, абсолютним виявом індиві-

дуальної творчості, викликаній натхненням, під час якої твориться щось якісно нове; відсутність натхнення нібито робить її ремеслом, простим відтворенням старого. Митець розмежовує працю і мистецтво, він свідомий свого виняткового статусу; для ремісника це єдиний процес, це саме безіменне і вічновідтворювальне життя, яке лишає по собі дерев'яні церкви, витвір дзвінкої сокири, мальований посуд, вишивані рушники, глиняне начиння... усе, що служить, оточує — й усе сповнене глибоких змістів. У кожному народному майстрові живе у підсвідомості Великий митець, який тисячами рук у часі та просторі творить-відтворює свій грандіозний твір, при цьому все оберігаючи та спрямовуючи до вищої Божої сили. Одухотворена традиція робить усе навколо вартісним, вписаним у життєвий колообіг, іншою стає якість самого життя. Коли ж ремесла вироджуються чи втрачають притаманні їм риси в нашому технізованому і десакралізованому світі, речі стають буденними, мертвими, неживленими людською душею, викинутими із людського спілкування — світ стає холодним і самотнім.

Беручи у руки писачок, подумайте, що ж ви хочете сказати. Побажайте світові любові та воскресіння, й нехай традиційна писанка буде носієм ваших щирих почуттів, вашого поєднання з Богом, зі всім суцільним, адже світ цей, як велику хату, треба ogrіти своєю любов'ю, а любов — завжди творяща.

ДИТЯЧИЙ САДОЧОК.
с. Дуцьковички (тепер
Польща).
Фото кінця 30-х років XX ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адруг А. *Писанки Чернігівщини*. // «Народна творчість та етнографія». — 1990. — № 4.
2. Біняшевський Е. *Українські писанки*. — Київ, 1968.
3. Вовк Хв. *Студії з української етнографії та антропології*. — Київ, 1995.
4. Воропай О. *Звичаї нашого народу*. Етнографічний нарис. — Київ: Оберіг, 1991. — Т. 1.
5. Голан А. *Миф и символ*. — Иерусалим-Москва, 1994.
6. Гнатюк В. *Нарис української міфології*. — Львів, 2000.
7. Гургула І. *Писанки східньої Галичини й Буковини у збірці національного музею у Львові*. — Львів, 1929.
8. Еліїв З. *Двадцять кіп писанок*. — Нью-Йорк, 1994.
9. Зелик С., Зелик, М. *Пише писанки бабуня, пише мама, пишу я*. — Київ, 1992.
10. Кара-Васильєва Т. *Писанка — культурний символ України*. // *Міжнародний з'їзд писанкарів*. — Київ, 1992.
11. Килимник С. *Український рік у народних звичаях в історичному освітленні*. — Київ: Обереги, 1994.
12. Кордуба К. *Матеріали етнографічної комісії. Писанки на Галицькій Волині*. — Львів, 1899.
13. Корпусова В. *До проблеми генези писанок*. // *Міжнародний з'їзд писанкарів*. — Київ, 1992.
14. Кульчицька А. *Орнамент трипільської культури і українська вишивка ХХ ст.* — Львів, 1995.
15. Маркович П. *Українські писанки Східної Словаччини*. Музей української культури у Свиднику. — Пряшів, 1972.
16. Мицик О., Фисун О. *Писанки*. — Київ: Родовід, 1992.
17. *Мифы народов мира*. Енциклопедия. — Москва, 1991. — Т. 1.
18. Новикова М. Коментар. // *Українські замовляння*. — Київ, 1993.
19. Онищук О. *Символіка української писанки*. — Торонто, 1985.
20. Романець П. *Писанка і прадавні джерела українського народного мистецтва*. // *Міжнародний з'їзд писанкарів*. — Київ, 1992.
21. Селівачов М. *Домінантні мотиви української народної орнаментики*. // *Народна творчість і етнографія*. — 1990. — №2.
22. *Славянская мифология*. Енциклопедический словарь. — Москва, 1995.
23. Сумцов Н. *Писанки*. — Киев, 1891.
24. Таранущенко С. *Українські писанки, як пам'ятки народнього малярства*. // *Праці науково-дослідницької кафедри історії європейської культури*. — Харків, 1927.
25. Тарнавецький В. *Як гуцули пишуть свої писанки*. // *Матеріали до етнології*. — Т. XX.
26. *Україно, мене моя*. — Київ: Веселка. — 1993.
27. Шухевич В. *Гуцульщина*. Четверта частина. — Львів, 1904.
28. Шумовський Ю. *Деяко про наші писанки*. — Дубно, 1994.
29. Щербаківський В. *Основні елементи орнаменталізації українських писанок і їхнє походження*. — Прага, 1925.

ПИСАНКИ, подані на наступних сторінках, відтворено за взірцями другої половини ХІХ — кінця ХХ ст. Таке широке їх представлення дає уявлення про те, які писанки писали на всій території України протягом 100–150 літ, а можливо, і значно більшого проміжку часу. Зразки взяті з музейних колекцій, приватних збірок та з різних видань, як от:

С. Кульжинський, *Опис колекції народних писанок* (на основі збірки Лубенського музею К. Скаржинської), 1889.

О. Пчілка, *Український народний орнамент*, 1876.

М. Кордуба, *Матеріали етнографічної комісії. Писанки на Галицькій Волині*, Львів 1899.

В. Шухевич, *Гуцульщина*. Четверта частина, Львів 1904.

З. Еліїв, *Двадцять кін писанок*, Нью-Йорк 1994.

П. Маркович, *Українські писанки Східної Словаччини*, Пряшів 1972.

О. Мицик, О. Фисун, *Писанки*, 1992.

Т. Кара-Васильєва, Т. Карабович, *Писанки*, Київ 1997.

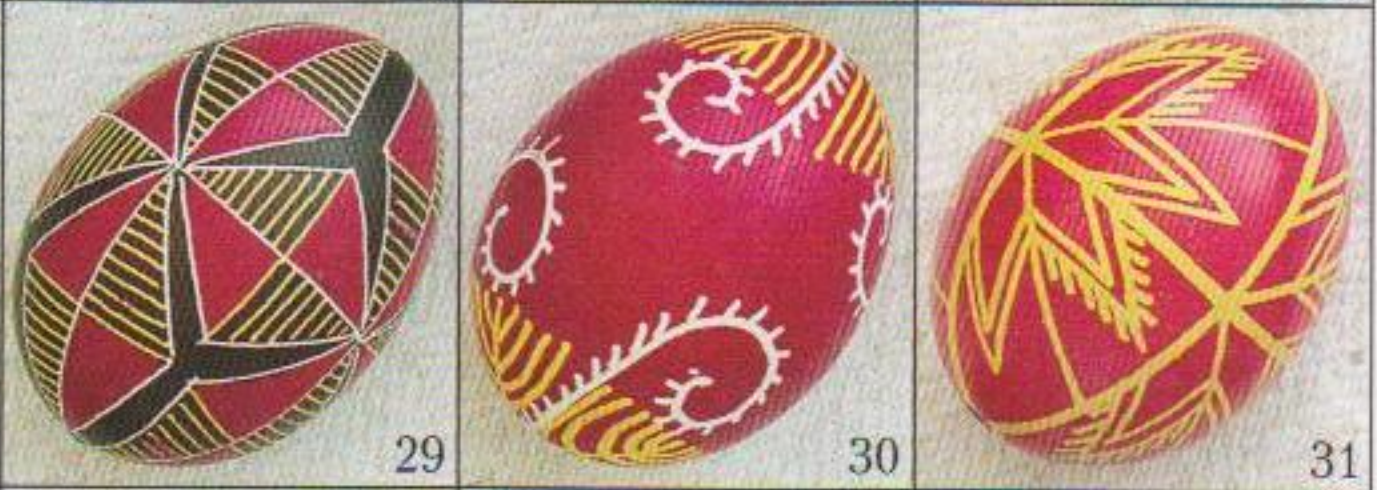
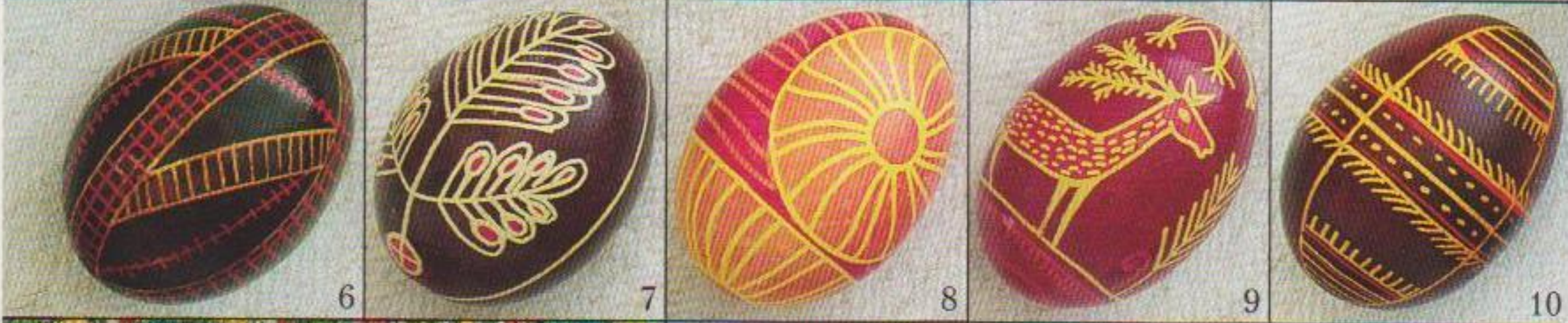
Використано також замальовки Северина Обста, Ольги Бачинської, Олени Кульчицької, Ераста Біняшевського, Івана Фірчука і Хелени Янової Беліна-Бжозовської із Грохольських.

Трішки інформації про замальовки Хелени Янової. До 1917 року графиня Янова Беліна-Бжозовська замальовувала писанки у с. Попелюхи Ольгопільського повіту Подільської губернії, тепер с. Яворівка Піщанського району Вінницької області (всього зафіксовано 183 народні писанки). Після революції цей альбом був вивезений за кордон і 1944 року у Варшаві, за нещасливих обставин, згорів. На щастя, збереглася його копія, котру 1923 року зробила внучка Хелени Янової — Анна Равіта-Островська. Ксерокопію цього альбому разом зі записом писанок на відеокасеті передала до Вінницького художнього музею вже правнучка графині. Саме з нього писанкарці Марині Верховій вдалося відтворити колекцію польської шанувальниці українського народного мистецтва і представити у цьому виданні. Колекція справді унікальна і ніде ще не публікувалася.

Подані тут взірці писанок збирали у різні часи, не завжди докладно документуючи їхнє походження, тому паспортизація у наших таблицях часом буває неповною: іноді немає назви, іноді точного місця, де зафіксовано той чи той взір, а лише зазначено регіон. Із тих же часових причин поряд у таблицях існують різні територіяльні поділи: як сучасний адміністративний, так й історико-етнографічний. Якщо місце написання писанки не вдавалося ідентифікувати за сучасним поділом, то ми залишали стару фіксовану назву місцевості або лише загальну назву етнографічної зони. Деякі назви сіл, поданих у виданнях ХІХ ст., сьогодні вже годі знайти на мапі України, деякі треба шукати на мапах інших країн. Сподіваємося, що така неспотворена інформація допоможе етнографам у їхніх майбутніх дослідженнях феномену української писанки.

Давня писанка княжої доби. Знайдена під час розкопок решток церков на Царині (с. Кринос — давній Галич) 1992 р. (Галицька археологічна експедиція, керівник Ю. Лукомський). Писанка виявлена у шарі, який датується ХІІ-ХІІІ ст. Розміри 2,5x4,0 см. Знахідка керамічна, виготовлена із звичайної глини, покрита брунатною матовою поливою, поверх якої жовтою поливою нанесено орнамент. На товстшому кінці у керамічного яйця є отвір діаметром 3-4 мм., у середині калатало.

Таблиця 1

ХОЛМЩИНА*,
ГРУБЕШІВЩИНА*,
ПІДЛЯШШЯ*,
НАДСЯННЯ*

- 1-3. Холмщина
- 4. с. Дубова Колода, Підляшшя
- 5-8. Холмщина
- 9. Грубешівщина
- 10. Холмщина
- 11. с. Дубова Колода, Підляшшя
- 12. Холмщина
- 13. Грубешівщина
- 14. м. Більськ, Підляшшя
- 15. Холмщина
- 16. Грубешівщина
- 17-18. Холмщина
- 19-20. м. Більськ, Підляшшя
- 21. м. Ярослав, Надсяння
- 22. «Квітка», Холмщина
- 23-24. Холмщина
- 25. м. Ярослав, Надсяння
- 26. Павлова, м. Ярослав, Надсяння
- 27. «Кучері», с. Заліська Воля, біля м. Ярослава, Надсяння
- 28. м. Ярослав, Надсяння
- 29. м. Ярослав, Надсяння
- 30. м. Більськ, Підляшшя
- 31. Грубешівщина
- 32. с. Дубова Колода, Підляшшя
- 33. Грубешівщина
- 34. Холмщина
- 35. Грубешівщина
- 36. м. Ярослав, Надсяння

* тепер територія Польщі

ХОЛМЩИНА
ГРУБЕШІВЩИНА
ПІДЛЯШШЯ
НАДСЯННЯ

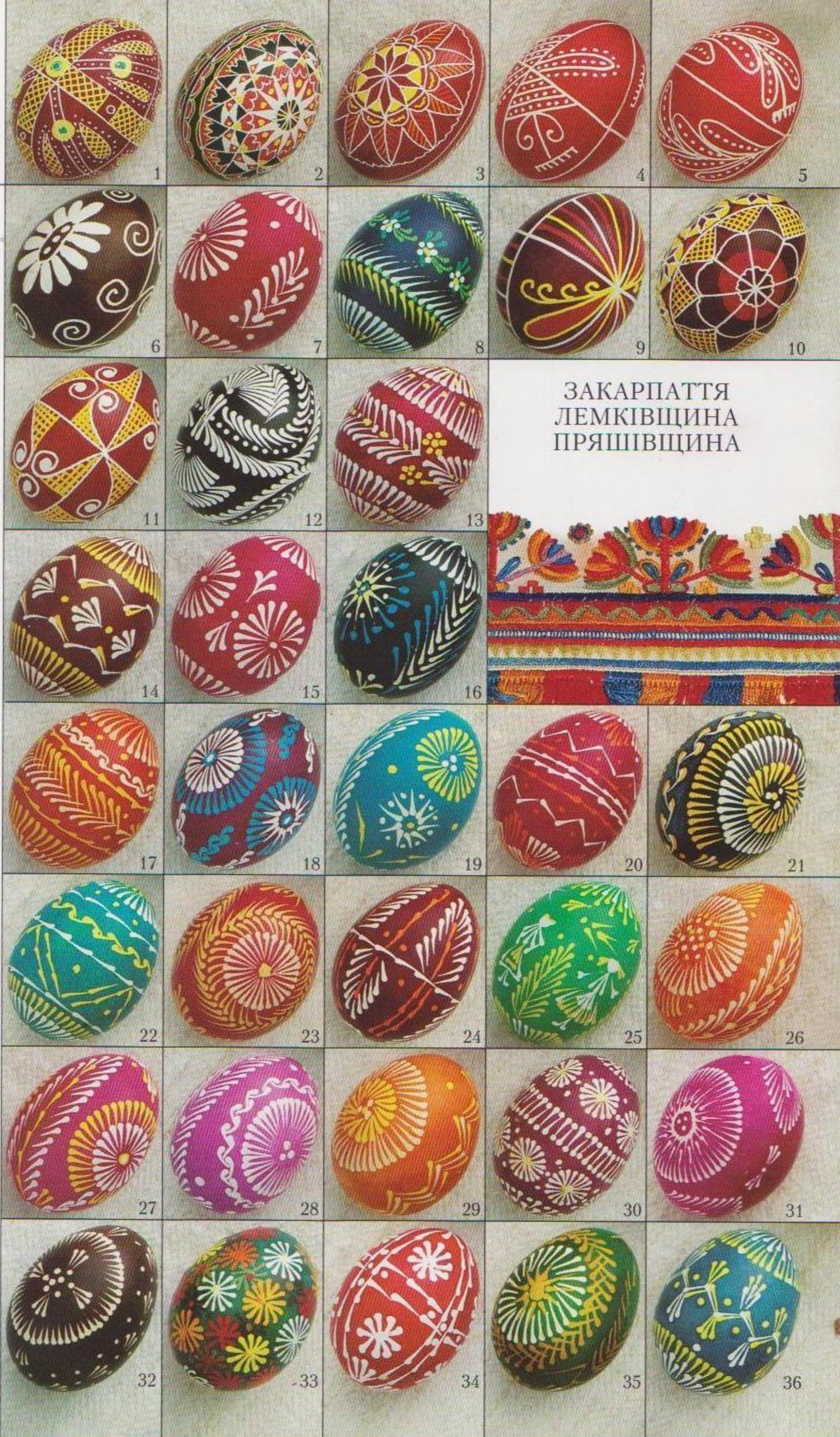
Таблиця 2

ЗАКАРПАТТЯ,
ЛЕМКІВЩИНА*,
ПРЯШІВЩИНА**

- 1. Закарпаття
- 2-3. Пряшівщина
- 4-6. Закарпаття
- 7-8. Лемківщина
- 9. «Конвалія»,
Пряшівщина
- 10. Закарпаття
- 11. Пряшівщина
- 12-36. Лемківщина

* частково територія
Польщі

** територія Словаччини

ВОЛИНСЬКА ОБЛАСТЬ
РІВЕНЩИНА
ЖИТОМИРЩИНА

Таблиця 3

ВОЛИНСЬКА ОБЛ.,
РІВЕНЩИНА,
ЖИТОМИРЩИНА

- 1-2.*
3. «Мішана рожа»,
Рівенщина
4. «Клиночки»,
Рівенщина
5.*
6-7. Новоград-
Волинський р-н,
Житомирська обл.
8.*
9. «Туліпани», Полісся
10. «Дубовий листок»,
м. Корець, Рівенщина
11. Новоград-
Волинський р-н,
Житомирська обл.
12.*
13. Новоград-
Волинський р-н,
Житомирська обл.
14-16.*
17. «Крученики»*
18.*
19. Новоград-
Волинський р-н,
Житомирська обл.
20-21.*
22. Волинь
23-25.*
26. «Огірочки»,
Рівенщина
27. Новоград-
Волинський р-н,
Житомирська обл.
28. Волинь
29-33.*
34. с. Воскодави,
Гошанський р-н,
Рівенська обл.
35-36. Волинь

* смт. Дермань,
Здолбунівський р-н,
Рівенська обл.

Таблиця 4

ЛЬВІВЩИНА

1. Львівщина
2. «Звіздочки», Львівщина
3. Львівщина
4. «Повна рожа», Львівщина
5. Сокальський р-н
- 6-7. Львівщина
8. Сокальський р-н
9. Львівщина
10. Сокальський р-н
- 11-17. Львівщина
- 18-21. Сокальський р-н
- 22-23. Львівщина
24. с. Острів, Сокальський р-н
25. Львівщина
26. Сокальський р-н
- 27-28. Львівщина
29. с. Жужіль, Сокальський р-н*
30. с. Довжнів, Сокальський р-н*
- 31-33. Львівщина
34. Сокальський р-н
35. Радехівський р-н
36. Сокальський р-н

* тепер територія Польщі

Таблиця 5

ЛЬВІВЩИНА

- 1. Сокальський р-н
- 2. с. Довжів,
Сокальський р-н*
- 3-5. Сокальський р-н
- 6-7. Львівщина
- 8. Радехівський р-н
- 9-11. Сокальський р-н
- 12. Львівщина
- 13-14. Сокальський р-н
- 15. Львівщина
- 16. Сокальський р-н
- 17. м. Кам'янка-Бузька
- 18. Сокальський р-н
- 19-21. Львівщина
- 22. с. Завишень,
Сокальський р-н
- 23. с. Торки,
Сокальський р-н
- 24-26. Сокальський р-н
- 27. м. Жовква
- 28-30. Сокальський р-н
- 31. Львівщина
- 32. с. Довжнів,
Сокальський р-н*
- 33. Сокальський р-н
- 34-35. с. Острів,
Сокальський р-н
- 36-40. Сокальський р-н

* тепер територія Польщі

Таблиця 6

ЛЬВІВЩИНА

1-13. Сокальський р-н
 14. с. Завишень,
 Сокальський р-н
 15-19. Сокальський р-н
 20. с. Поториця,
 Сокальський р-н
 21-22. Сокальський р-н
 23-24. Львівщина
 25. с. Тартаків,
 Сокальський р-н
 26. «Дубовий листок»,
 Львівщина
 27-30. Сокальський р-н
 31. «Зозуля», Львівщина
 32-34. Сокальський р-н
 35-36. Львівщина
 37. «Каччі лапки»,
 Львівщина
 38. Сокальський р-н
 39. «Куточки»,
 Львівщина
 40. Львівщина

Таблиця 7

ЛЬВІВЩИНА

1. Львівщина
2. Бойківщина
3. Сокальський р-н
- 4-6. Львівщина
- 7-8. с. Стоянів, Радехівський р-н
9. Золочівський р-н
- 10-11. Бойківщина
12. м. Белз, Сокальський р-н
- 13-15. Львівщина
16. с. Скварява, Золочівський р-н
- 17-18. Бойківщина
19. Львівщина
20. Сокальський р-н
21. с. Підліски Великі, Кам'яно-Бузький р-н
- 22-25. Львівщина
26. Сокальський р-н
- 27-29. Львівщина
30. «Кучерявий Марко», Львівщина
- 31-33. Львівщина
34. с. Запитів, Кам'яно-Бузький р-н
- 35-37. Львівщина
38. Сокальський р-н
39. Львівщина
40. Бойківщина

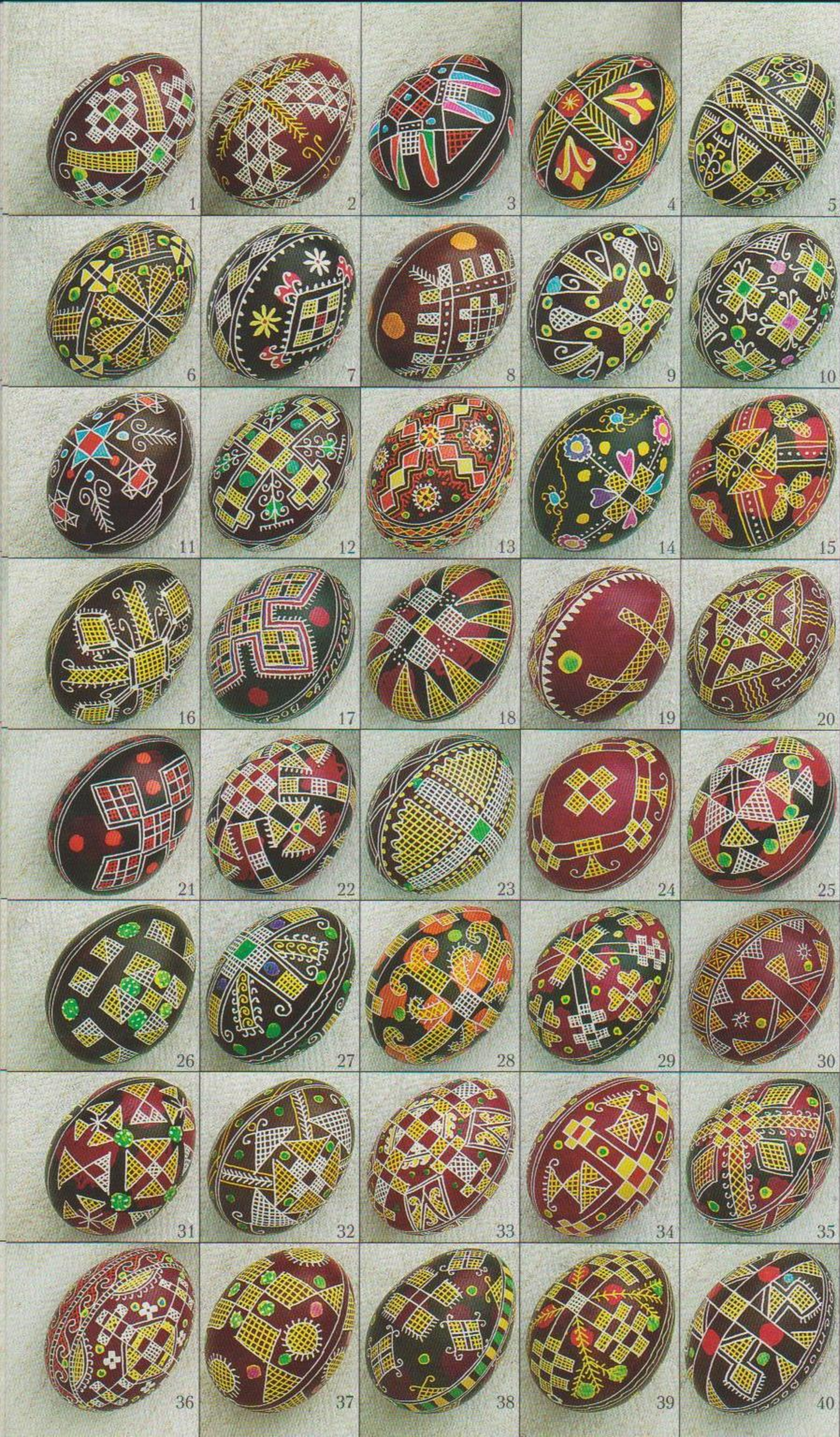
Таблиця 8

ІВАНО-ФРАНКІВЩИНА

1. смт. Кути, Косівський р-н
2. Гуцульщина
3. Покуття
4. с. Рожнів, Косівський р-н
5. смт. Кути, Косівський р-н
6. Гуцульщина
7. смт. Кути, Косівський р-н
8. Покуття
- 9-11. м. Коломия
12. с. Рожнів, Косівський р-н
13. м. Городенка
- 14-15. смт. Кути, Косівський р-н
- 16-17. Гуцульщина
- 18-21. смт. Кути, Косівський р-н
22. «Зубаста», м. Косів
23. «Хрест», с. Березів, Косівський р-н
24. Гуцульщина
25. с. Березів, Косівський р-н
26. м. Снятин
27. «Хрест», с. Березів, Косівський р-н
28. с.Трійця, Снятинський р-н
29. «Попадиста», смт. Гвіздець, Городенківський р-н
30. с. Ілинці, Снятинський р-н
31. смт. Кути, Косівський р-н
32. Гуцульщина
33. с. Трійця, Снятинський р-н
34. с. Ілинці, Снятинський р-н
35. Гуцульщина
36. с. Ілинці, Снятинський р-н

ІВАНО-ФРАНКІВЩИНА

Таблиця 9

ІВАНО-ФРАНКІВЩИНА

- 1-3. Гуцульщина
- 4. смт. Кути, Косівський р-н
- 5-6. с. Линці, Снятинський р-н
- 7-8. Гуцульщина
- 9. «Кучері», с. Замагора, Верховинський р-н
- 10. Гуцульщина
- 11. с. Заболотів, Снятинський р-н
- 12-13. Гуцульщина
- 14. с. Чорний Потік, Надвірнянський р-н
- 15. с. Космач, Косівський р-н
- 16. «Хрестата», Гуцульщина
- 17-18. Гуцульщина
- 19. смт. Верховина, Верховинський р-н
- 20. с. Космач, Косівський р-н
- 21. Гуцульщина
- 22. м. Коломия
- 23. Гуцульщина
- 24. смт. Делятин, Надвірнянський р-н
- 25. Гуцульщина
- 26. с. Пилипи, Коломийський р-н
- 27-29. Гуцульщина
- 30. с. Криворівня, Верховинський р-н
- 31. м. Коломия
- 32-33. Гуцульщина
- 34. с. Заболотів, Снятинський р-н
- 35. м. Косів
- 36-38. Гуцульщина
- 39. м. Надвірна
- 40. Гуцульщина

Таблиця 10

ІВАНО-ФРАНКІВЩИНА

1. м. Косів
2. Гуцульщина
3. с. Залуччя,
Коломийський р-н
4. смт. Верховина,
Верховинський р-н
5. Гуцульщина
6. с. Космач,
Косівський р-н
7. Гуцульщина
8. смт. Верховина,
Верховинський р-н
9. с. Космач,
Косівський р-н
10. смт. Верховина,
Верховинський р-н
- 11-12. Гуцульщина
13. смт. Верховина,
Верховинський р-н
14. Гуцульщина
15. с. Березів,
Косівський р-н
- 16-18. Гуцульщина
- 19-20. с. Космач,
Косівський р-н
21. Гуцульщина
22. «Хрест», Гуцульщина
- 23-24. Гуцульщина
25. «Воскресна»,
с. Космач,
Косівський р-н
26. Гуцульщина
27. м. Косів,
- 28-37. Гуцульщина
38. м. Косів
- 39-40. Гуцульщина

Таблиця 11

ІВАНО-ФРАНКІВЩИНА

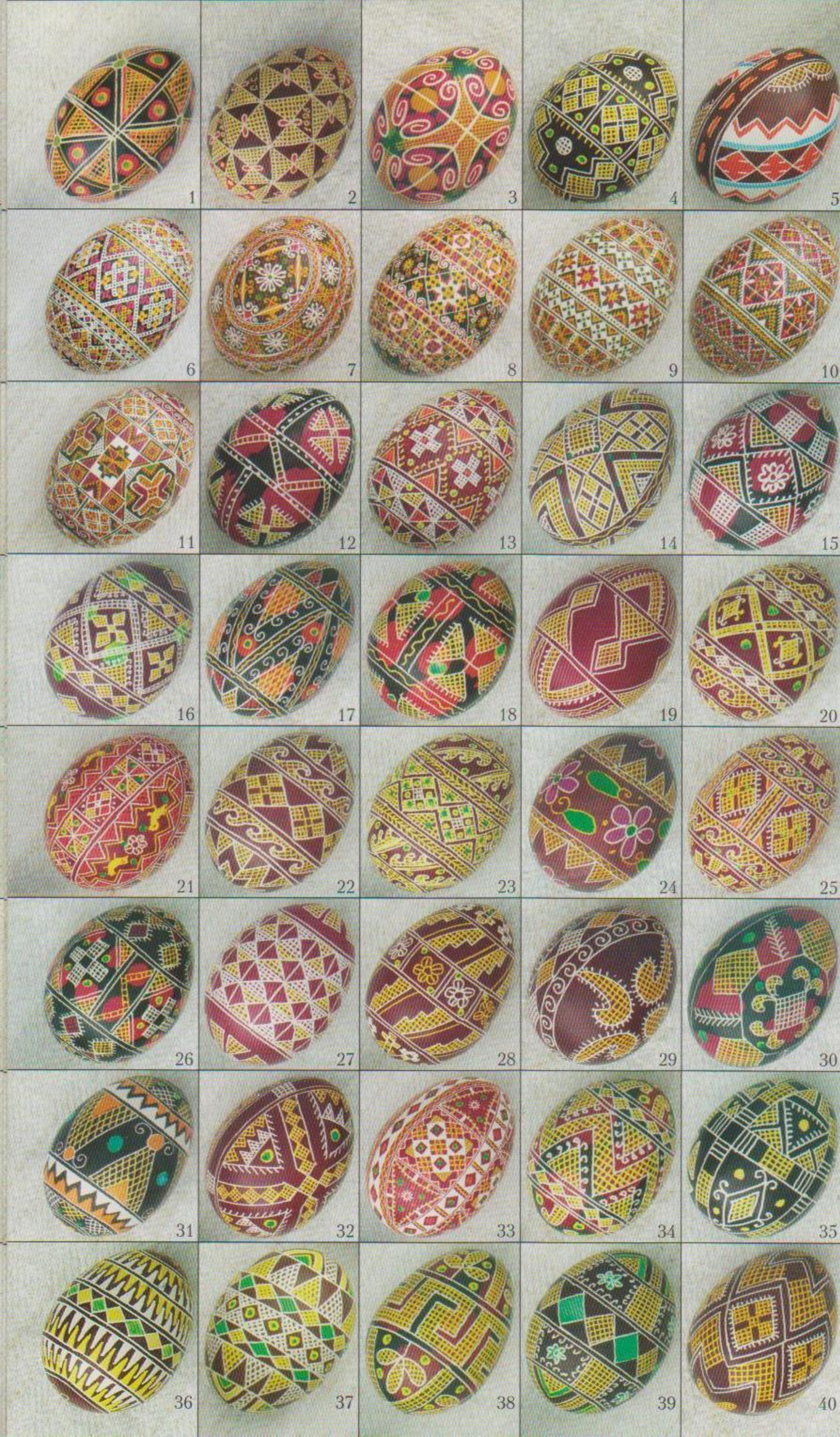
1. Гуцульщина
2. «Хрестата», Гуцульщина
3. Гуцульщина
4. смт. Делятин, Надвірнянський р-н
- 5-6. Гуцульщина
7. «Проскурка», Гуцульщина
- 8-10. Гуцульщина
- 11-12. с. Річка, Косівський р-н
13. с. Космач, Косівський р-н
- 14-15. с. Чорний Потік, Надвірнянський р-н
- 16-19. с. Космач, Косівський р-н
- 20-22. м. Коломия
23. с. Рожнів, Косівський р-н
24. Гуцульщина
25. Коломийський р-н
- 26-28. с. Чорний Потік, Надвірнянський р-н
- 29-32. с. Замагора, Верховинський р-н
- 33-35. смт. Кути, Косівський р-н
36. м. Коломия
37. смт. Кути, Косівський р-н
38. Покуття
39. смт. Кути, Косівський р-н
40. м. Снятин

Таблиця 12

ІВАНО-ФРАНКІВЩИНА

- 1. м. Коломия
- 2. м. Снятин
- 3. «Главосіки»,
Гуцульщина
- 4-6. Гуцульщина
- 7. смт. Верховина,
Верховинський р-н
- 8-9. Гуцульщина
- 10-11. с. Криворівня,
Верховинський р-н
- 12. с. Красноїлля,
Верховинський р-н
- 13-15. Гуцульщина
- 16-17. смт. Верховина,
Верховинський р-н
- 18-20. Гуцульщина
- 21. «Кучерява»,
Гуцульщина
- 22-23. Гуцульщина
- 24. смт. Верховина,
Верховинський р-н
- 25-32. Гуцульщина
- 33. «Хрестова»,
Гуцульщина
- 34-38. Гуцульщина
- 39. с. Космач,
Косівський р-н
- 40. с. Чорний Потік,
Надвірнянський р-н

Таблиця 13

ІВАНО-ФРАНКІВЩИНА

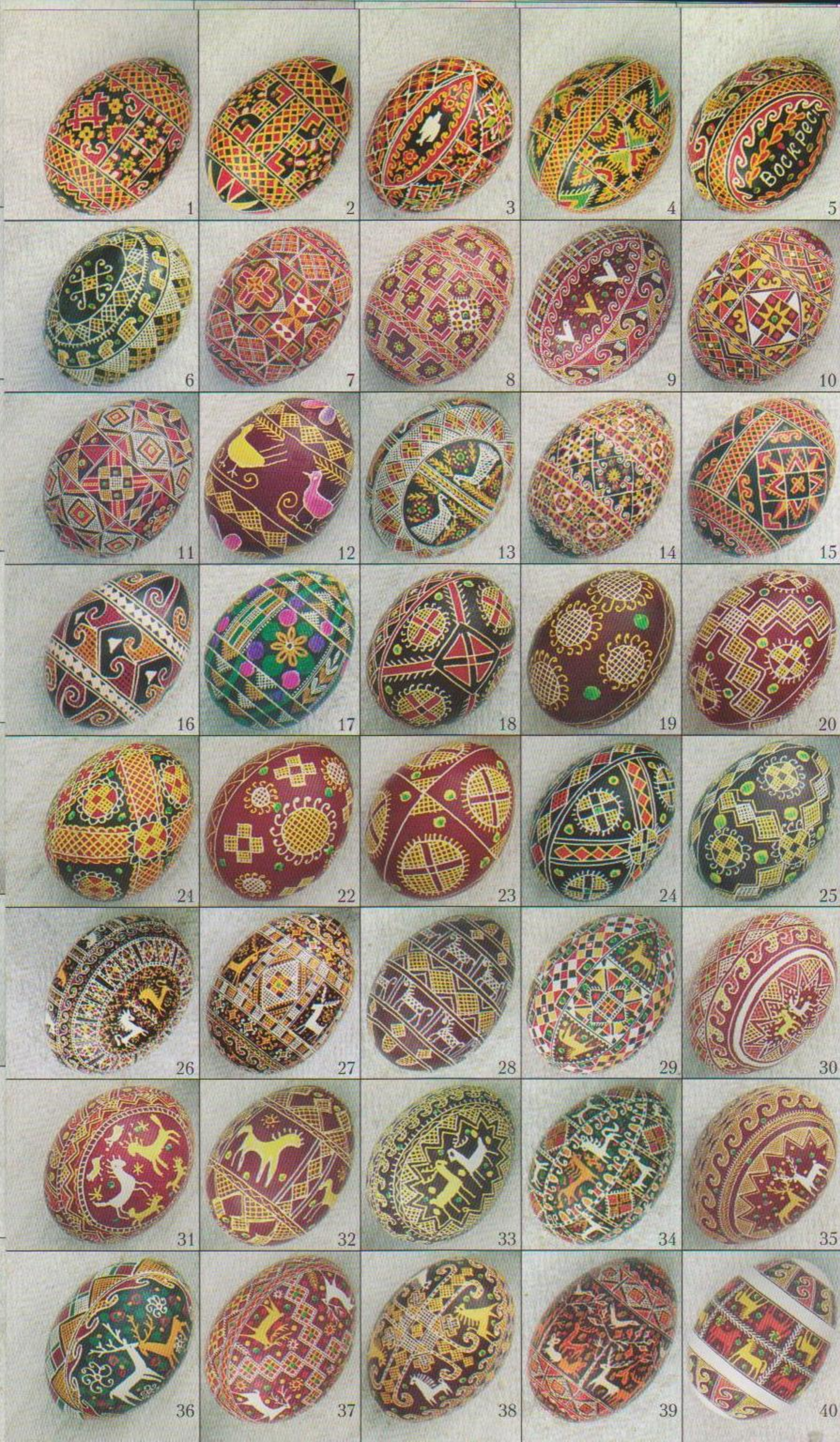
1. Гуцульщина
2. с. Космач, Косівський р-н
3. м. Коломия
4. Гуцульщина
5. Покуття
- 6-11. с. Космач, Косівський р-н
12. Гуцульщина
13. «Півружева з хрестами», Гуцульщина
- 14-15. Гуцульщина
16. м. Косів,
17. Гуцульщина
18. «Попові ризи», с. Космач, Косівський р-н
19. Гуцульщина
20. с. Космач, Косівський р-н
- 21-23. Гуцульщина
24. с. Вербіж, Коломийський р-н
- 25-27. Гуцульщина
28. с. Космач, Косівський р-н
29. с. Криворівня, Верховинський р-н
30. Гуцульщина
31. «Зубкатенька», Гуцульщина
- 32-35. Гуцульщина
36. с. Космач, Косівський р-н
37. Гуцульщина
38. смт. Верховина, Верховинський р-н
- 39-40. Гуцульщина

Таблиця 14

ІВАНО-ФРАНКІВЩИНА

- 1. м. Косів
- 2-4. Гуцульщина
- 5. с. Космач,
Косівський р-н
- 6. «Пиранії», с. Космач,
Косівський р-н
- 7-10. Гуцульщина
- 11. с. Космач,
Косівський р-н
- 12-13. Гуцульщина
- 14. с. Космач,
Косівський р-н
- 15-17. Гуцульщина
- 18. с. Космач,
Косівський р-н
- 19-24. Гуцульщина
- 25. с. Старі Кути,
Косівський р-н
- 26. с. Космач,
Косівський р-н
- 27-29. Гуцульщина
- 30-33. с. Космач,
Косівський р-н
- 34-37. с. Чорний Потік,
Надвірнянський р-н
- 38-40. с. Космач,
Косівський р-н

Таблиця 15

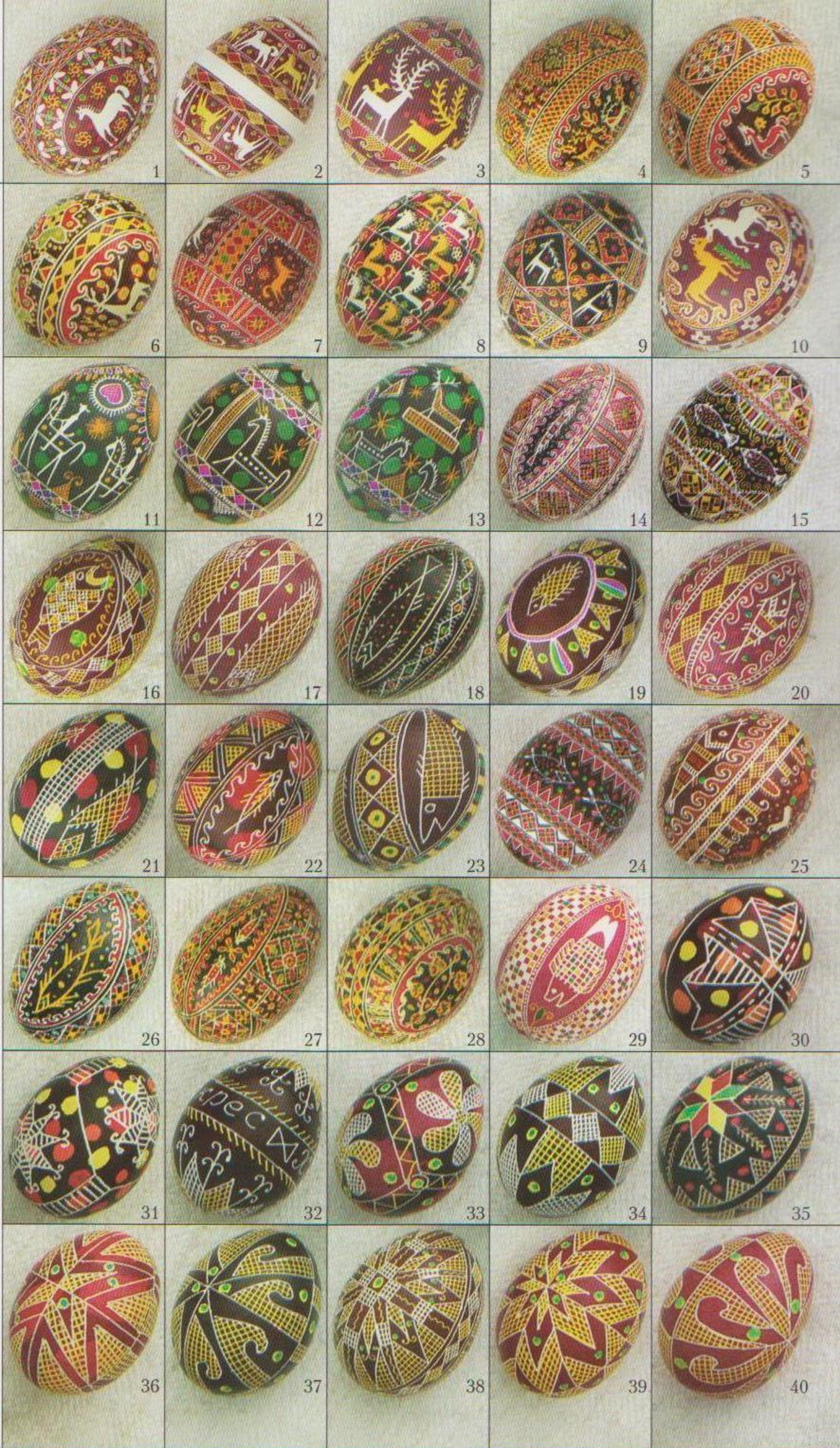
ІВАНО-ФРАНКІВЩИНА

1-11. с. Космач, Косівський р-н
 12. Гуцульщина
 13-16. с. Космач, Косівський р-н
 17. с. Замагора, Верховинський р-н
 18. «Місяці», Гуцульщина
 19-20. Гуцульщина
 21. «Місяцеві дороги», Гуцульщина
 22-23. Гуцульщина
 24-25. «Місяці», Гуцульщина
 26-27. с. Космач, Косівський р-н
 28. «Коники», с. Космач, Косівський р-н
 29-31. с. Космач, Косівський р-н
 32. Гуцульщина
 33-40. с. Космач, Косівський р-н

Таблиця 16

ІВАНО-ФРАНКІВЩИНА

1-10. с. Космач,
Косівський р-н
11-13. с. Замагора,
Верховинський р-н
14-15. с. Космач,
Косівський р-н
16. м. Косів,
17. с. Космач,
Косівський р-н
18-19. Гуцульщина
20. с. Космач,
Косівський р-н
21-23. Гуцульщина
24-25. с. Космач,
Косівський р-н
26-29. с. Космач,
Косівський р-н
30-31. с. Красноставці,
Снятинський р-н
32-34. Гуцульщина
35. м. Надвірна
36-38. Гуцульщина
39. с. Космач,
Косівський р-н
40. с. Річка,
Косівський р-н

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

Таблиця 17

ІВАНО-ФРАНКІВЩИНА

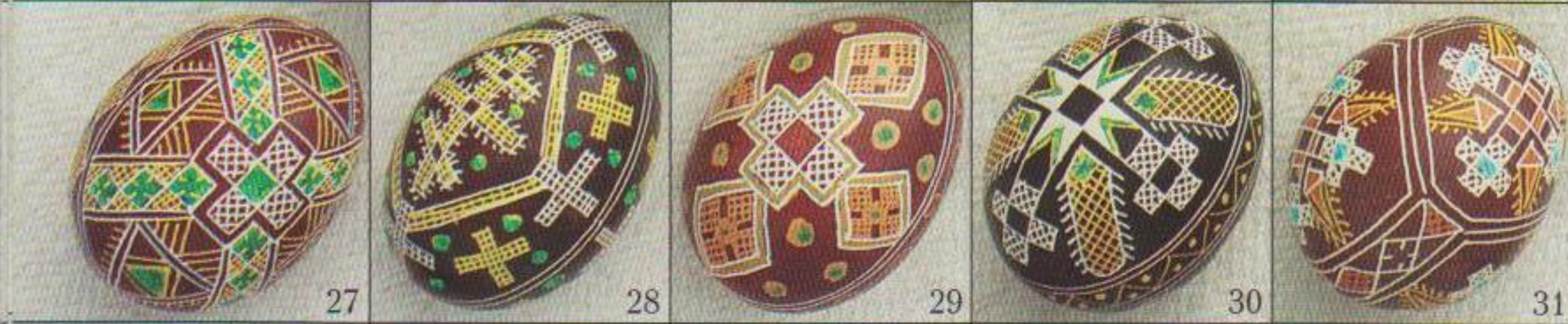
- 1. м. Косів
- 2-4. Гуцульщина
- 5. «Ружі з білявим», с. Космач, Косівський р-н
- 6. с. Замагора, Верховинський р-н
- 7-9. Гуцульщина
- 10. с. Замагора, Верховинський р-н
- 11-12. с. Кобаки, Косівський р-н
- 13. Покуття
- 14. Снятинський р-н
- 15. м. Снятин
- 16-18. Гуцульщина
- 19-20. с. Космач, Косівський р-н
- 21-28. Гуцульщина
- 29. с. Смодна, Косівський р-н
- 30. Гуцульщина
- 31. с. Чорний Потік, Надвірнянський р-н
- 32-36. с. Космач, Косівський р-н
- 37. с. Замагора, Верховинський р-н
- 38. Гуцульщина
- 39-40. с. Чорний Потік, Надвірнянський р-н

Таблиця 18

ІВАНО-ФРАНКІВЩИНА

- 1-2. с. Кобаки,
Косівський р-н
3. Снятинський р-н
4. с. Рожнів,
Косівський р-н
5-6. с. Красноставці,
Снятинський р-н
7-8. Снятинський р-н
9. Коломийський р-н
10. с. Пилипи,
Коломийський р-н
11. Снятинський р-н
12. Покуття
13. с. Пилипи,
Коломийський р-н
14. Коломийський р-н
15. «Сосонкова з
косицями», с. Перехресне,
Верховинський р-н
16-18. Гуцульщина
19. м. Надвірна
20-21. Гуцульщина
22. с. Яблунів,
Косівський р-н
23-24. Гуцульщина
25. смт. Делятин,
Надвірянський р-н
26. с. Яворів,
Косівський р-н
27. с. Космач,
Косівський р-н
28-34. с. Чорний Потік,
Надвірянський р-н
35. с. Замагора,
Верховинський р-н
36-38. Гуцульщина
39-40. с. Замагора,
Верховинський р-н

Таблиця 19

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛ.

- 1-2. Чернівецька обл.
- 3. «Штернова», с. Розтоки, Путильський р-н
- 4. Чернівецька обл.
- 5. с. Виженка, Вижницький р-н
- 6. с. Мигове, Вижницький р-н
- 7-8. с. Виженка, Вижницький р-н
- 9-12. Чернівецька обл.
- 13. «Штернова чичка», Путильський р-н
- 14. м. Вижниця
- 15. с. Мигове, Вижницький р-н
- 16-18. Чернівецька обл.
- 19. «Сонечки», Вижницький р-н
- 20. Чернівецька обл.
- 21. «Дубовий листок», смт. Берегомет, Вижницький р-н
- 22. «Сосонка з листочками», Путильський р-н
- 23-26. Чернівецька обл.
- 27-28. м. Вижниця
- 29-36. Чернівецька обл.

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСТЬ

Таблиця 20

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛ.

- 1. Чернівецька обл.
- 2. с. Підзахаричі,
Путильський р-н
- 3. с. Мигове,
Вижницький р-н
- 4-5. Чернівецька обл.
- 6. с. Розтоки,
Путильський р-н
- 7. Сторожинський р-н
- 8-10. Чернівецька обл.
- 11. м. Вижниця
- 12-14. Чернівецька обл.
- 15. м. Виженка
- 16-18. Чернівецька обл.
- 19. м. Виженка
- 20-26. Чернівецька обл.
- 27. с. Виженка,
Вижницький р-н
- 28-30. Чернівецька обл.
- 31. с. Розтоки,
Путильський р-н
- 32-35. Чернівецька обл.
- 36. с. Підзахаричі,
Путильський р-н
- 37-40. Чернівецька обл.

Таблиця 21
 ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛ.

- 1-3. Чернівецька обл.
- 4. «Косиці», Чернівецька обл.
- 5. «Косиця», Чернівецька обл.
- 6. с. Мигове, Вижницький р-н
- 7-8. Чернівецька обл.
- 9. с. Розтоки, Путильський р-н
- 10. «Равлик», смт. Берегомет, Вижницький р-н
- 11. Чернівецька обл.
- 12. «Косиці», Чернівецька обл.
- 13-22. Чернівецька обл.
- 23. «Сокирки», Чернівецька обл.
- 24. «Праві рукави», Чернівецька обл.
- 25. «Ключі», Чернівецька обл.
- 26-33. Чернівецька обл.
- 34. м. Вижниця
- 35-40. Чернівецька обл.

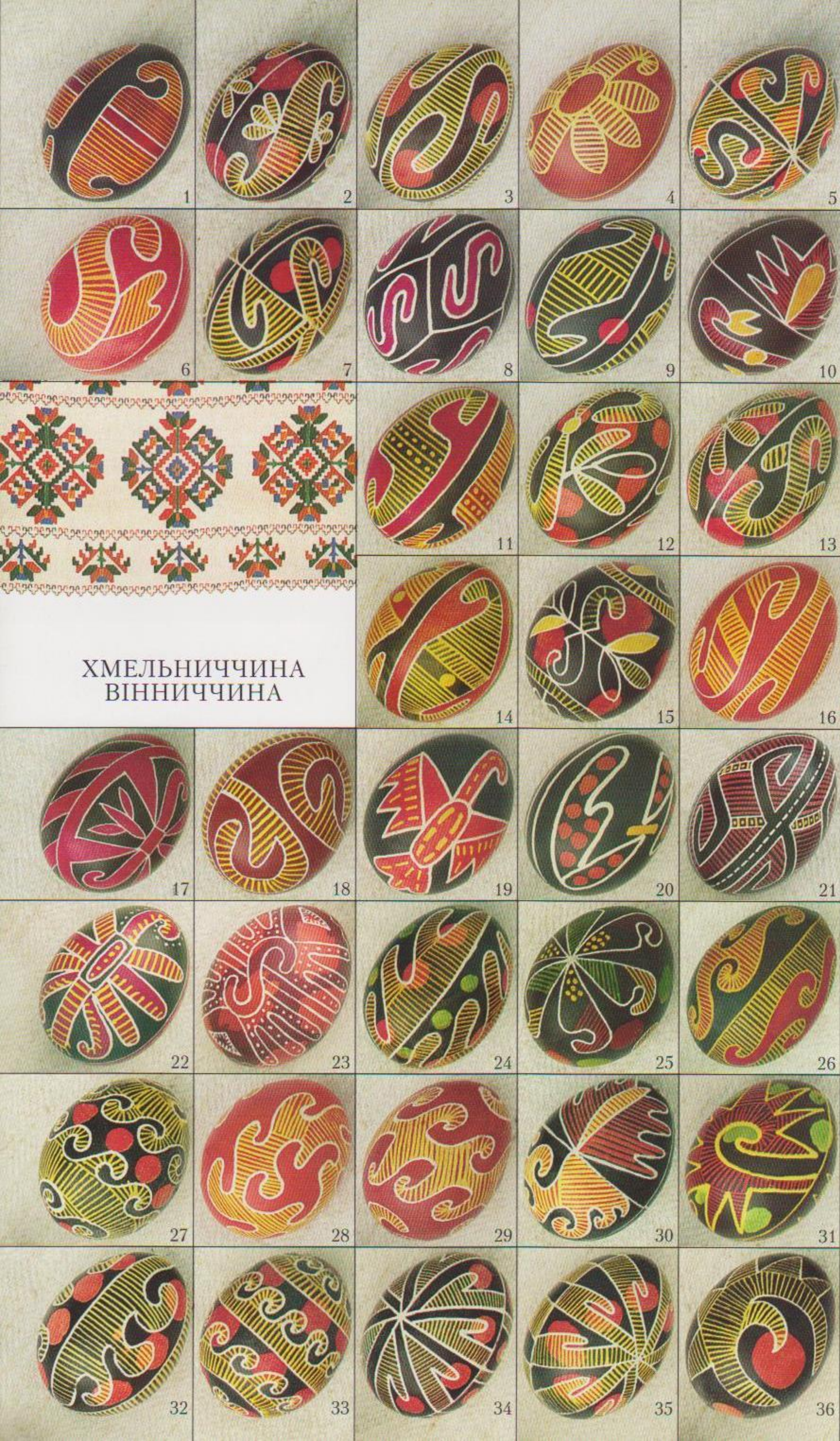
Таблиця 22

ТЕРНОПІЛЬЩИНА

1. «Панпи», с. Окопи, Борщівський р-н
2. «Княгині», с. Панівці, Борщівський р-н
3. Тернопільщина
4. Тернопільщина
5. «Княгині», Тернопільщина
- 6-8. Тернопільщина
9. «Кучер з деревом і сонцем», Тернопільщина
- 10-11. Тернопільщина
12. «Королева», Тернопільщина
13. «Кучер з крильцями», с. Панівці, Борщівський р-н
- 14-16. Тернопільщина
17. «Крутороги», Тернопільщина
- 18-20. Тернопільщина
- 21-22. Борщівський р-н
23. Тернопільщина
24. «Павучки», Тернопільщина
25. «Круки», Тернопільщина
26. «Флюгери», Тернопільщина
27. м. Мельниця-Подільська
28. «Павук з мушкою», Тернопільщина
- 29-36. Тернопільщина

ТЕРНОПІЛЬЩИНА

Таблиця 23

ХМЕЛЬНИЧЧИНА
ВІННИЧЧИНА

1. Немирівський р-н, Вінницька обл.
2. «П'явки»*
3. «Вужі», Немирівський р-н, Вінницька обл.
4. «Павук»*
5. «Баранячі роги»*
6. «Кресило»*
7. «Вовчі зуби»*
8. Поділля
9. «Юрки», смт. Брацлав, Немирівський р-н, Вінницька обл.
10. «Мальована»*
11. «Юрки», смт. Брацлав, Немирівський р-н, Вінницька обл.
- 12.*
13. «П'явки з огірками»*
14. «Юрки», смт. Брацлав, Немирівський р-н, Вінницька обл.
15. «Огірочки з серпиками»*
16. «Юрки», смт. Брацлав, Немирівський р-н, Вінницька обл.
17. «Хрест», Немирівський р-н, Вінницька обл.
- 18-19. Вінничина
20. Барський р-н, Вінницька обл.
21. «Чорногузи» або «Гусячі шийки», Поділля
22. «Черепашка», Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл.
23. Поділля
24. «Безконечник»*
25. Вінниччина
- 26.*
- 27-29 «Безконечник»*
30. «Кучері, рукави і крила»*
31. «Павук»*
- 32.*
33. «Безконечник з поясами»*
34. «Люльки»*
35. «Качечки»*
36. «Равлик»*

* с. Яворівка, Піщанський р-н, Вінницька обл.

ХМЕЛЬНИЧЧИНА
ВІННИЧЧИНА

Таблиця 24

ХМЕЛЬНИЧЧИНА
ВІННИЧЧИНА

1. «Безконечник»*
2. «Бесага круторога»**
3. Літинський р-н,
Вінницька обл.
4. «Кручені»*
5. с. Гушенці,
Калинівський р-н,
Вінницька обл.
6. «Безконечник»*
7. Поділля
8. «Безкінечник і лапки»*
9. «Безконечник»*
- 10.***
11. Поділля
12. «Клинок з
сокирками»***
- 13.***
14. Поділля
15. «Голубка»*
- 16.*
17. «Люльки»*
- 18.*
19. «Кучері», Піщанський
р-н, Вінницька обл.
20. «Закручена рожа»*
- 21.*
22. «Косі рукави»,
Поділля
23. «Крила»*
24. «Голубка»,
м. Кам'янець-Подільський,
Хмельницька обл.
25. «Голубка»*
26. «Пави»*
27. «Перерва»*
28. «Зубчаста писанка»**
29. «Ріжечки»*
30. Поділля
31. «Качині шийки»***
32. Хмельниччина
- 33.*
34. «Качині шийки»***
35. «Розломані хрести»,
Вінницька обл.
- 36-37. Поділля
- 38-39. «Качині
шийки»***
40. «Бардинки»*

* с. Яворівка,
Піщанський р-н,
Вінницька обл.

** смт. Тростянець,
Тростянецький р-н,
Вінницька обл.

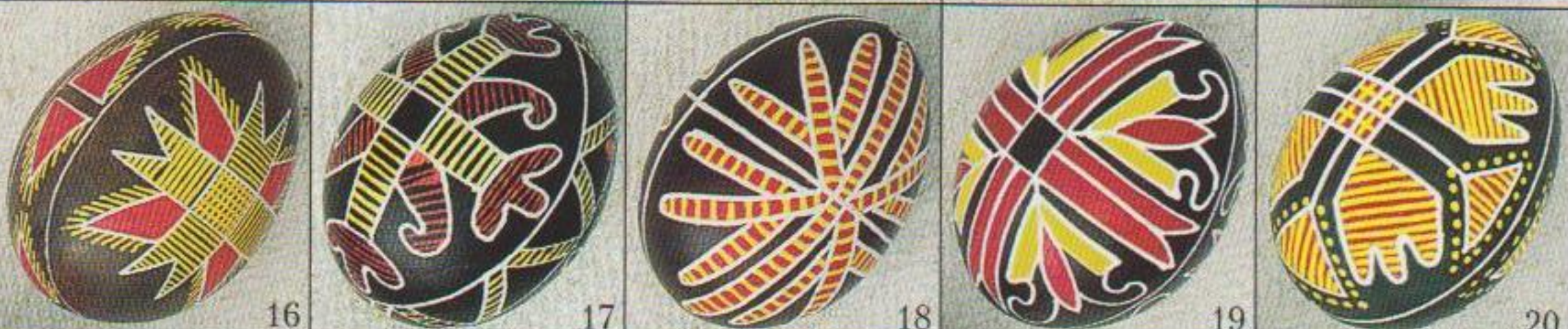
*** Немирівський р-н,
Вінницька обл.

Таблиця 25

ХМЕЛЬНИЧЧИНА
ВІННИЧЧИНА

1. смт. Тростянець, Тростянецький р-н, Вінницька обл.
2. Поділля
3. «Кучерявий сорокаклин»*
4. «Зламани хрести»*
5. Немирівський р-н, Вінницька обл.
6. «Хрест», Немирівський р-н, Вінницька обл.
7. «Хрест простий», Немирівський р-н, Вінницька обл.
8. «Павук»*
9. «Черепаша»*
10. «Хрестами», с. Рахни-Польові, Гайсинський р-н, Вінницька обл.
- 11-12. «Хрест», Немирівський р-н, Вінницька обл.
13. Барський р-н, Вінницька обл.
14. «Виноград», смт. Брацлав, Немирівський р-н, Вінницька обл.
15. Поділля
16. «Хрест», смт. Брацлав, Немирівський р-н, Вінницька обл.
17. «Черепаша»*
18. Поділля
19. «Черепаша»*
- 20.*
21. Поділля
22. смт. Тростянець, Вінницька обл.
- 23-35. «Хрест», Немирівський р-н, Вінницька обл.
36. Поділля
37. «Хрестами», Гайсинський р-н, Вінницька обл.
- 38.*
39. Немирівський р-н, Вінницька обл.
40. «Хрестами», с. Рахни-Лісові, Шаргородський р-н, Вінницька обл.

* с. Яворівка, Піщанський р-н, Вінницька обл.

Таблиця 26

ХМЕЛЬНИЧЧИНА
ВІННИЧЧИНА

1. Немирівський р-н, Вінницька обл.
2. «Хрест», Немирівський р-н, Вінницька обл.
3. Немирівський р-н, Вінницька обл.
4. «Баранячі роги»**
5. «Боцюни»**
6. «Вазончики»*
7. м. Ямпіль, Вінницька обл.
8. «На сорока клинцях павук»*
9. м. Ямпіль, Вінницька обл.
10. Поділля
- 11.***
12. Поділля
13. «Безконечник»*
14. «Голубки»*
15. Поділля
16. «Бесаги»*
- 17.***
- 18.*
19. «Гусячі лапки»*
20. Барський р-н, Вінницька обл.
21. «Сорок клинців»*
22. «Клинки зі зубцями», Немирівський р-н, Вінницька обл.
- 23-24. Вінниччина
25. «Човники»*
26. Вінниччина
27. «Ломаний хрест»***
28. «Мальована»*
29. «Ломаний хрест»***
30. «Крестобоки»**
31. «Дзвони», Немирівський р-н, Вінницька обл.
- 32.*
33. Вінниччина
34. «Голуб'ячі крила»*
- 35.*
36. «Мальована»*
37. Східне Поділля
- 38.*
39. Вінницька обл.
40. Немирівський р-н, Вінницька обл.

* с. Яворівка, Піщанський р-н, Вінницька обл.

** смт. Брацлав, Немирівський р-н, Вінницька обл.

*** смт. Тростянець, Тростянецький р-н, Вінницька обл.

Таблиця 27

ХМЕЛЬНИЧЧИНА
ВІННИЧЧИНА

1. «Вітряк з гребінцями»**
- 2.**
- 3.****
4. Барський р-н, Вінницька обл.
5. «Грабельки», Барський р-н, Вінницька обл.
- 6.*
7. «Ластів'ячі хвости»*
8. «Бардинки»*
9. «Лапки з клинчиками»****
- 10.*
11. «Голубка»*
12. «Гребінці»****
13. «Черепаша»*
14. «Яблунька і кучері»*
- 15.*
16. «Квітка-вазон»**
17. «Сосна»***
18. с. Гушенці, Калинівський р-н, Вінницька обл.
19. «Вазон з дубовим листям»**
20. с. Пирогів, Тиврівський р-н, Вінницька обл.
21. «Хрест»**
22. с. Гушенці, Калинівський р-н, Вінницька обл.
- 23-24. «Мальована»*
25. «Листки»**
- 26.**
27. «Вазон»***
28. «Огірочки»*
29. «Хміль»**
30. «Листки»**
31. «Вазон з гвоздиками»**
32. «Вазон»*
- 33.**
34. «Вазони»***
35. «Вазон з гвоздикою»**
36. «Квітки»**
37. Поділля
38. «Квітки»**
- 39-40. Поділля

* с. Яворівка, Піщанський р-н, Вінницька обл.
 ** Немирівський р-н, Вінницька обл.
 *** смт. Брацлав, Немирівський р-н, Вінницька обл.
 **** смт. Тростянець, Тростянецький р-н, Вінницька обл.

Таблиця 28

ХМЕЛЬНИЧЧИНА
ВІННИЧЧИНА

1. Поділля
2. Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл.
- 3.***
4. м. Вінниця
- 5-6. Поділля
7. «Вазон з соняшником»**
8. Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл.
- 9.*
- 10.**
- 11.***
12. «Квітки»**
13. «Мальована»*
14. с. Уяринці, Тиврівський р-н, Вінницька обл.
15. «Дуб»*
16. «Телепани»**
- 17.**
18. м. Вінниця
19. «Мальована»*
20. «Круті роги»**
21. «Мальована»*
22. «Барвінки»**
23. «Квіточки», смт. Брацлав, Немирівський р-н, Вінницька обл.
- 24.* «Курячі лапи»
25. Поділля
26. Вінниччина
27. «Баранячі роги»*
- 28.**
29. Поділля
- 30.**
31. Поділля
32. Вінниччина
33. «Звізда»**
34. «Тюльпани», смт. Брацлав, Немирівський р-н, Вінницька обл.
- 35.***
36. «Баранячі роги»*
37. Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл.
38. «Мальована»*
- 39.*
40. «Дубочок» або «Дубовий листочок», с. Уяринці, Тиврівський р-н, Вінницька обл.

* с. Яворівка, Піщанський р-н, Вінницька обл.
 ** Немирівський р-н, Вінницька обл.
 *** смт. Тростянець, Тростянецький р-н, Вінницька обл.

Таблиця 29

ХМЕЛЬНИЧЧИНА
ВІННИЧЧИНА

1. Барський р-н, Вінницька обл.
2. Барський р-н, Вінницька обл.
3. с. Уяриці, Тиврівський р-н, Вінницька обл.
4. Барський р-н, Вінницька обл.
- 5.*
- 6.**
7. м. Вінниця
- 8.*
9. «Квітка»**
10. «Сосонка»***
11. Літинський р-н, Вінницька обл.
12. с. Пирогів, Тиврівський р-н, Вінницька обл.
- 13.****
14. с. Пирогів, Тиврівський р-н, Вінницька обл.
15. «Гусячі лапки»***
16. «Клинки зо скринками»**
17. «Дубове листя»****
18. «Мальована»***
19. с. Пирогів, Тиврівський р-н, Вінницька обл.
- 20.** «Дубове листя»
- 21.**
22. м. Вінниця
23. «Мальована»***
24. «Барилочко з листками»**
25. «Дубовий листок», Барський р-н, Вінницька обл.
26. «Хрест»**
27. «Листки»**
28. м. Вінниця
29. «Решето»****
30. Поділля
31. Літинський р-н, Вінницька обл.
- 32-34.****
35. «Листочки з карлючками»****
36. Поділля
37. с. Пирогів, Тиврівський р-н, Вінницька обл.
- 38.**
- 39.*
40. Барський р-н, Вінницька обл.

* с. Гушенці, Калинівський р-н, Вінницька обл.
 ** Немирівський р-н, Вінницька обл.
 *** с. Яворівка, Піщанський р-н, Вінницька обл.
 **** смт. Тростянець, Тростянецький р-н, Вінницька обл.

Таблиця 30

ХМЕЛЬНИЧЧИНА
ВІННИЧЧИНА

- 1-2. Поділля *
 3. «Дубове листя» *
 4. **
 5. «Мальована» ***
 6-8. Поділля
 9. «Конюшина» *
 10. с. Гушенці,
 Калинівський р-н,
 Вінницька обл.
 11. «Дубові листочки»,
 с. Пирогів, Тиврівський
 р-н, Вінницька обл.
 12. «Кучерява рожа» ***
 13. «Рожа сторцова
 закручена» ***
 14. «Сторцова рожа» ***
 15. м. Вінниця
 16. *
 17. «Бесага з повною
 рожею» **
 18. «Рожа сторцова» **
 19. Барський р-н,
 Вінницька обл.
 20. «Сторцова рожа» **
 21. Літинський р-н,
 Вінницька обл.
 22. «Поздовжна рожа»,
 Вінниччина
 23. *
 24. «Калиточки» ***
 25. «Зорі», смт. Брацлав,
 Немирівський р-н,
 Вінницька обл.
 26. ***
 27. м. Вінниця
 28. Барський р-н,
 Вінницька обл.
 29. Вінниччина
 30. «Бокова рожа» *
 31. «Калиточки» ***
 32. «Рожа бокова» ***
 33. **
 34. Східне Поділля
 35. ***
 36. «Калитка на боковій
 рожі» *
 37. Літинський р-н,
 Вінницька обл.
 38. **
 39. «Бокова рожа з
 кутками» ***
 40. *

* Немирівський р-н,
 Вінницька обл.
 ** смт. Тростянець,
 Тростянецький р-н,
 Вінницька обл.
 *** с. Яворівка,
 Піщанський р-н,
 Вінницька обл.

Таблиця 31

ХМЕЛЬНИЧЧИНА
ВІННИЧЧИНА

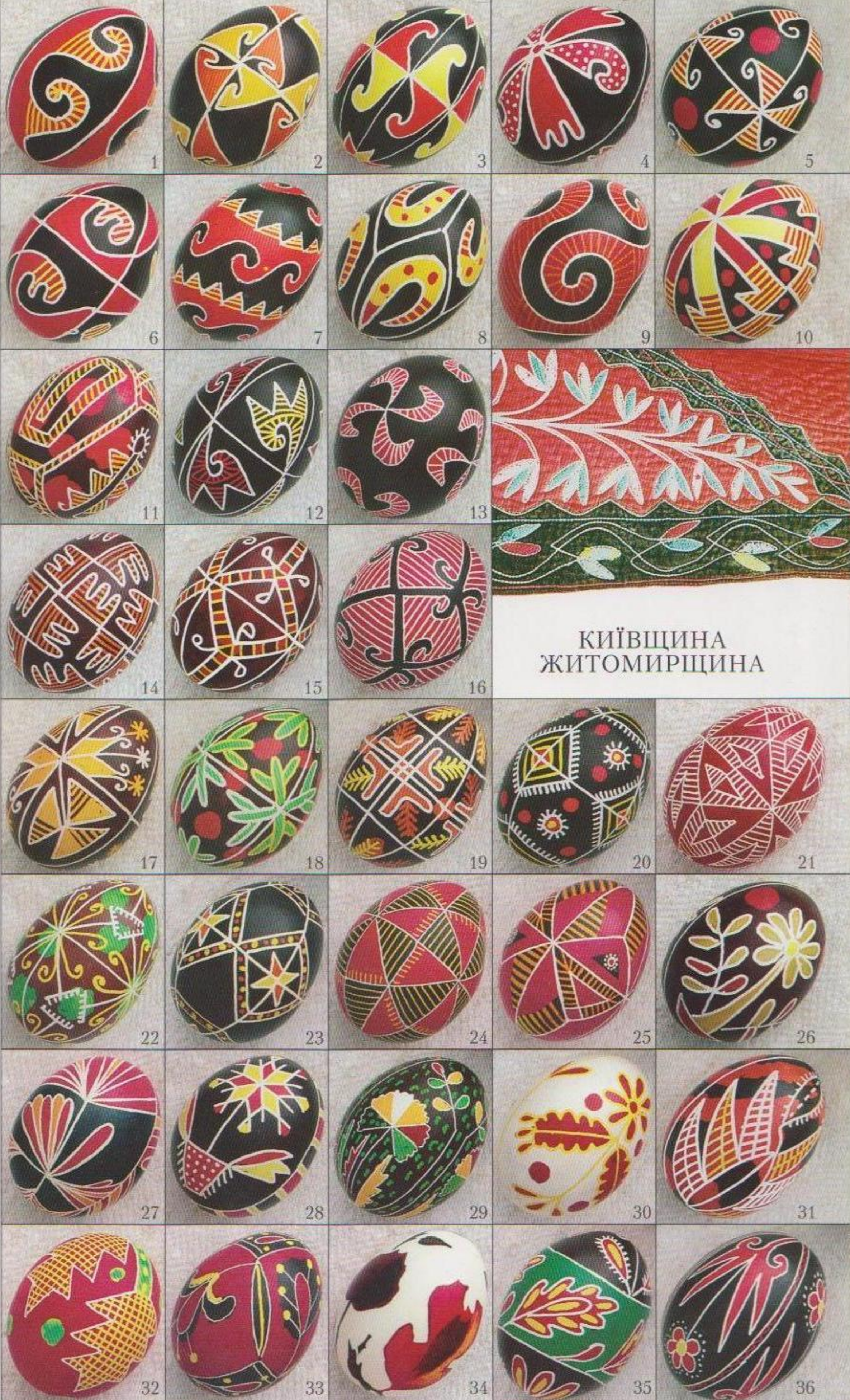
1. Барський р-н, Вінницька обл.
- 2.*
3. «Кучері»**
4. «Черепашка»**
- 5.*
- 6.**
7. «Огірочки і вовчі зуби»**
8. «Скрипка»*
9. «Баранячі роги»*
10. Поділля
11. «Жук»*
12. «Баранячі роги»**
13. «Барвінок»*
14. м. Вінниця
15. «Скрипка»*
16. «Огірочки і гойданка»**
17. «Черепашка»**
18. смт. Тростянець, Тростянецький р-н, Вінницька обл.
19. «Барилочко з хрестами»*
20. «Листки»*
21. «Вітрак»*
22. «Мальована»**
23. смт. Тростянець, Тростянецький р-н, Вінницька обл.
- 24-25. «Барані роги»*
26.*
27. «Хрести»**
28. «Заступці», Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл.
- 29.*
30. Східне Поділля
31. «Качині шийки»*
32. «Чоловік»*
33. Поділля
34. «Мальована»**
35. Поділля
- 36.*
37. «Жуки»*
38. «Хрест»*
- 39-40. с. Пирогів, Тиврівський р-н, Вінницька обл.

* Немирівський р-н, Вінницька обл.
** с. Яворівка, Піщанський р-н, Вінницька обл.

Таблиця 32

КИЇВЩИНА
ЖИТОМИРЩИНА

1. м. Сквиря, Київська обл.
2. Київщина
3. «Безконечник», Київщина
- 4-6. м. Сквиря, Київська обл.
7. «Бабине літо», м. Сквиря, Київська обл.
8. м. Сквиря, Київська обл.
9. Київщина
10. м. Сквиря, Київська обл.
- 11-12. Київщина
13. м. Сквиря, Київська обл.
- 14-15. Київщина
16. м. Сквиря, Київська обл.
- 17-20. Київщина
21. Житомирщина
- 22-23. Київщина
24. «Сорококлин», с. Верлок, Житомирська обл.
25. «Трикути», Київщина
26. Київщина
27. «Квіти», м. Радомишль, Житомирська обл.
28. м. Радомишль, Житомирська обл.
29. Київщина
30. «Квіточка», Київщина
31. «Соняшник», Київщина
32. с. Ходорків, Попільнянський р-н, Житомирська обл.
- 33-36. Київщина

КИЇВЩИНА
ЖИТОМИРЩИНА

Таблиця 33

КИЇВЩИНА
ЖИТОМИРЩИНА

1. Київщина
2. «Вазон», Київщина
3. «Пташки», Київщина
4. «Листочки», Київщина
5. Київщина
6. с. Шулявка*
7. «Хрещата», с. Шулявка*
8. «Сосонка», с. Шулявка*
9. «Рибка», с. Шулявка*
- 10-12. с. Шулявка*
13. «Виноград», с. Шулявка*
14. с. Шулявка*
15. «Сливки», с. Шулявка*
16. с. Шулявка*
17. «Дубовий листок», Київщина
18. «Дубовий листок», Київщина
19. с. Ходорків, Попільнянський р-н Житомирська обл.
20. «Дубове листя», Київщина
21. «Дубовий листок», Київщина
- 22-23. Київщина
24. с. Голубятин, Попільнянський р-н, Житомирщина
25. Київщина
26. Житомирська обл.
- 27-28. с. Шулявка*
29. Київщина
30. м. Сквир, Київська обл.
31. «Качачі лапки», Київщина
32. «Дідові пальці», Київщина
33. «Баранячі роги», Київщина
- 34-35. Житомирщина
36. «Курячі лапки», Київщина
37. «Павуки», Київщина
38. Київщина
39. «Баранячі роги», Київщина
40. м. Сквир, Київська обл.

* В кінці XIX ст. с. Шулявка було передмістям Києва, тепер це один з районів м. Києва

Таблиця 34

ЧЕРКАЩИНА

1. «Рожа косичаста»*
2. «Рожа з лапками», Звенигородський р-н
3. «Рожа сторцова з завитушками», Маньківський р-н
4. «Рожа на три половини», Звенигородський р-н
5. «Рожа повна»*
6. с. Кобринове*
7. «Рожа з косицями», Звенигородський р-н
8. «Рожа повна»*
9. «Рожа половинчаста», с. Романівка*
10. «Дубові листки з гачками», Катеринопільський р-н
11. «Дубове листя з жолудями», Звенигородський р-н
12. «Листя з баранячими ріжками»*
13. «Листя кленове»*
14. «Дубове листя», с. Кобринове*
15. «Чотирилистник»*
16. «Сонце в листочках»*
17. «Листок берестковий»*
18. «Капустелян»*
19. Черкащина
20. «Гильце»*
21. «Зоря з ляхівкою»*
22. «Яворовий лист»*
23. «Квітка з грабельками», Звенигородський р-н
24. «Рожа з грабельками»*
25. «Грабельки»*
26. «Нетудихата», Звенигородський р-н
27. «Триголов», Уманський р-н
28. «Чобітки», Звенигородський р-н
29. «Клинці на чотири боки»*
- 30, 31.*
32. «Стрілки», с. Кобринове*
33. «Косиці»*
34. «Качині лапки»*
35. «Трилистник з ромбами»*
36. «Півники»*

* Тальнівський р-н

ЧЕРКАЩИНА

ПОЛТАВЩИНА

Таблиця 35

ПОЛТАВЩИНА

1. «Безконечник», с. Луговики, Чорнухинський р-н
2. «Безконечник», Полтавщина
3. «Безконечник»*
4. Полтавщина
5. «Хрести», с. Михнівці, Лубенський р-н
6. «Квітки, які шиють по рукавах»*
7. «Бузенник», с. Дідівці, тепер Прилуцький р-н, Чернігівська обл.
- 8-9. м. Лубни
10. с. Тарандинці, Лубенський р-н
11. «Крижевий хрест», с. Покровська Богачка, Хорольський р-н
12. «Березняк», Полтавщина
13. «Хмелик», м. Лубни
- 14.*
15. м. Лохвиця
16. «Сорочі лапки», с. Духове, Лубенський р-н
17. «Квітка», Полтавщина
18. «Розник», с. Чорнухи, Чорнухинський р-н
19. «Сорочі лапки»*
20. «Криві пояски», Полтавщина
21. «Полева квітка», с. Іванихи, Оржицький р-н
22. с. Хитці, Гадяцький р-н
23. с. Вороньки, Чорнухинський р-н
24. «Баранячі роги»*
25. «Хрестик», с. Гінці, Лубенський р-н
26. «Сорококлин», с. Піски, Лохвицький р-н
27. с. Мацківці, Лубенський р-н
28. «Сторчева рожа», с. Вороньки, Чорнухинський р-н
- 29-30. м. Лохвиця
31. «Рожа»*
32. «Гусячі лапки», Полтавщина
33. «Хрести», с. Великі Сорочинці, Миргородський р-н
34. «Сороки», Полтавщина
- 35-36. «Пави», Полтавщина

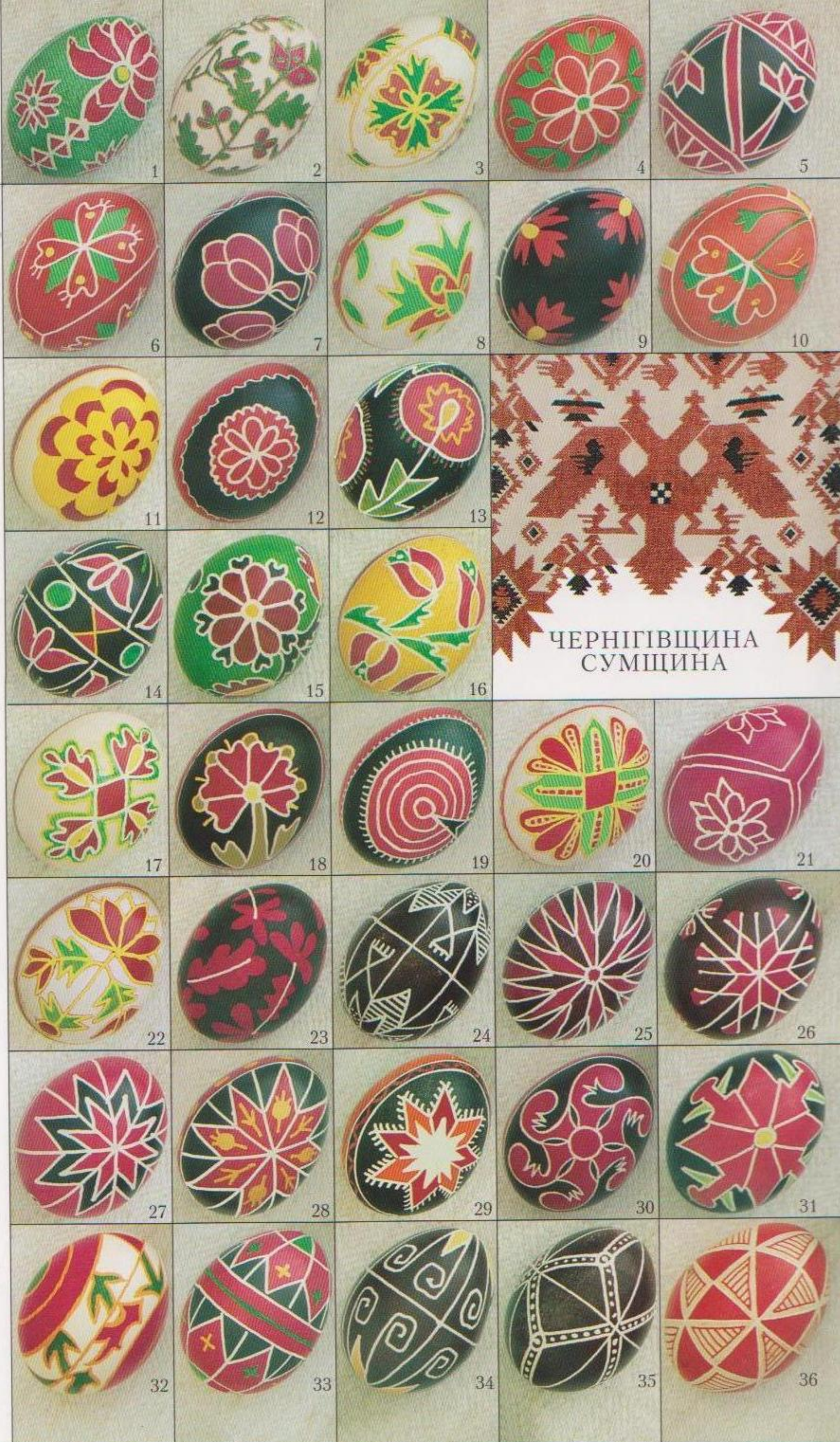
* с. Нижній Булатець, Лубенський р-н

Таблиця 36

ЧЕРНІГІВЩИНА
СУМЩИНА

- 1.*
2. «Ситцева»**
3. «Хрест»**
- 4.**
5. «Клинчаста»**
6. «Хрести»**
7. Чернігівщина
8. «Тюльпан з курячими лапками»**
9. «Ситцева»**
10. «Сакви з квітками»**
11. Чернігівщина
12. «Рожа», м. Новгород-Сіверський, Чернігівська обл.
- 13.*
- 14-15. «Квітки», Чернігівщина
16. «Дзвіночки», Чернігівщина
17. Чернігівщина
18. «Гвоздика», м. Новгород-Сіверський, Чернігівська обл.
19. «Рожева», м. Новгород-Сіверський, Чернігівська обл.
20. с. Засулля, Недригайлівський р-н, Сумська обл.
21. «Сакви з квітками», м. Новгород-Сіверський, Чернігівська обл.
- 22.*
23. «Ситцева», м. Новгород-Сіверський, Чернігівська обл.
24. «Клинчаста», м. Новгород-Сіверський, Чернігівська обл.
- 25-26. Чернігівщина
27. «Клинчаста рожа», м. Новгород-Сіверський, Чернігівська обл.
- 28.*
29. «Зірчаста», Чернігівщина
30. «Круторога», Полісся
- 31.*
32. «Волове око»*
33. «Сторчова рожа», м. Новгород-Сіверський, Чернігівська обл.
- 34-35. Чернігівщина
36. «Клинчаста», м. Новгород-Сіверський, Чернігівська обл.

* с. Мутин, Кролевецький р-н, Сумська обл.
** м. Кролевець, Сумська обл.

КУРЩИНА
ХАРКІВЩИНА

Таблиця 37

КУРЩИНА*
ХАРКІВЩИНА

- 1-4. с. Козацька Слобода,
Курщина
5. Курщина
6. с. Щигрів, Курщина
7-11. с. Козацька Слобода,
Курщина
12-13. Курщина
14. с. Козацька Слобода,
Курщина
15. Слобода Аннина,
Харківщина**
16-18. с. Островерхівка,
Готвальдівський р-н,
Харківська обл.
19-28. Слобода Аннина,
Харківська обл.**
29. с. Островерхівка,
Готвальдівський р-н,
Харківська обл.
30-31. Слобода Аннина,
Харківщина**
32. Харківщина
33-36. Слобода Аннина,
Харківщина**

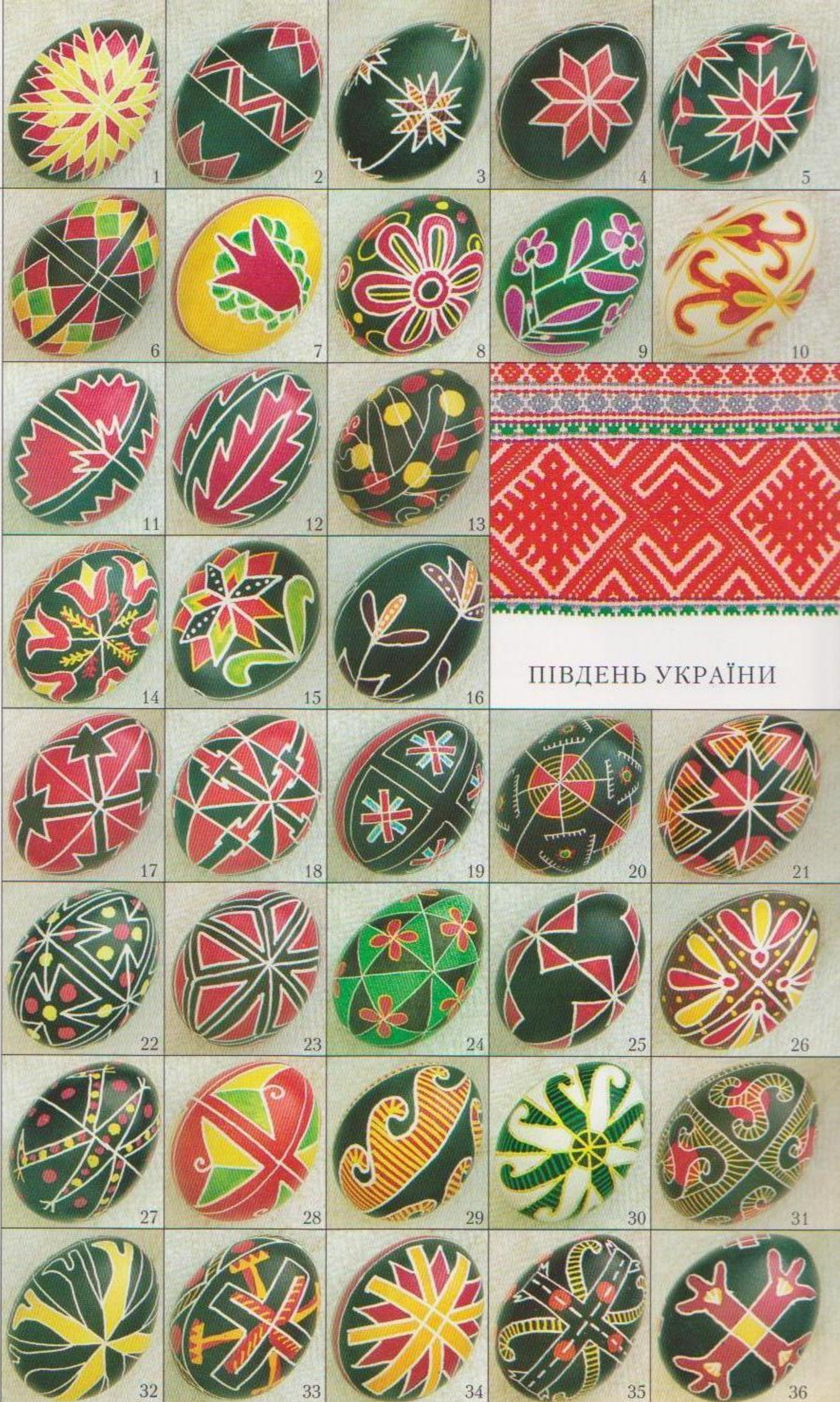
* тепер територія Росії
** на теперішній мапі
Харківщини такої назви
не зафіксовано

Таблиця 38

ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ

1. с. Комишувате*
- 2.**
3. «Шість квіток», с. Маргаричева, Кіровоградщина***
- 4-5.**
- 6-7. с. Кам'янка, Новгородківський р-н, Кіровоградська обл.
- 8-9. Кіровоградщина
10. «Орхідея», Кіровоградщина
11. «Листки», Херсонщина
12. «Дубовий листок», с. Інгуло-Кам'янка, Новгородківський р-н, Кіровоградська обл.
13. «Яблуня», Херсонщина
14. «Туліпани», Херсонщина
15. «Косичаста», Кіровоградщина
16. с. Іллінка, Білявський р-н, Одеська обл.
17. с. Губівка, Компаніївський р-н, Кіровоградська обл.
18. «Заступці», Херсонщина
19. Херсонщина
20. Донеччина
21. с. Іванівка*
22. Кіровоградщина
- 23.**
24. «Сорок вісім клинців», Херсонщина
- 25.**
26. «Курячі лапки», с. Велика Макаріха (тепер с. Макаріха), Знаменський р-н, Кіровоградська обл.
27. Кіровоградщина
28. «Ластівчині хвостики», Херсонщина
29. «Чорне море», Херсонщина
30. «Козачі левади», Одещина
31. «Крутороги», Одещина
32. «Чобітки», Херсонщина
33. Кіровоградщина
34. с. Комишувате*
35. Кіровоградщина
36. «Хрест», с. Мар'янівка*

* Новоукраїнський р-н, Кіровоградська обл.
 ** м. Темрюк, Кубань, Росія
 *** на сучасній мапі не зафіксоване

ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ

Зміст

ПРО ЩО РОЗПОВІДАЄ ПИСАНКА	5
НАРОДНІ ЗВИЧАЇ	12
СИМВОЛІКА УКРАЇНСЬКОЇ ПИСАНКИ	20
ЛЕГЕНДИ ТА ПЕРЕКАЗИ ПРО ПИСАНКУ	30
ЯК НАПИСАТИ ПИСАНКУ	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	40
ТАБЛИЦІ	41

Науково-популярне видання

Манько, Віра

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ПИСАНКА

Літературний редактор *Марійка Чайка*

Художній редактор *Софія Бурак*

Комп'ютерна верстка таблиць *с. Рафаїла (Оля Годій)*

Технічний редактор *Ірина Стемпілька*

Підп. до друку 21.01.2008. Формат 84×108/16. Папір офс. Офс. друк.
Ум.-друк. арк. 3,9. Ум. фарбовідб. 8,5. Обл.-вид. арк. 11,4.
Зам.

Видавництво «Свічадо»
79008, Львів, а/с 808, вул. Винниченка, 22
тел. (032) 274-23-09, тел./факс (032) 297-16-33
e-mail: post@svichado.com, *URL*: www.svichado.com

Віддруковано з готових діянозитивів у ПП «Коло»

Віра МАНЬКО — львів'янка. Писанкарством займається з 1986 року, активно популяризуючи писання автентичних народних писанок. У 2001 з'явилася її книжка про народну писанку. В ній авторка загострює увагу на функціональності писанки й особливо на символічності її орнаменту — незнищеного знакового коду нації та пралюдства, що становить надзвичайну цінність для науки й культури, а тому потребує певної «консервації». У вас у руках друге, доповнене видання цієї книжки, в якому подано більшу, ніж у першому, кількість писанкових зорів.

Марина ВЕРХОВА народилася і мешкає у м. Вінниці. Член Національної спілки народних майстрів України. Викладає історію, художню культуру, образотворче мистецтво. Має власну колекцію писанок Східного Поділля.

Тарас ГОРОДЕЦЬКИЙ народився і мешкав у Червонограді Львівської області. За фахом інженер. Роботи майстра вирізняються вишуканим орнаментом і філігранним розписом. Особливо близькі йому гуцульські та сокальські мотиви.

Зоряна ГРЕГОРІЙЧУК — львів'янка. За фахом скрипалька, працює в оркестрі Львівської консерваторії. Писанки пише з 1987 року. Відтворює народні зразки, а водночас створює власні композиції.

Марія ЯНКО народилася на Львівщині. За фахом художник, член Фондації дослідження Лемківщини. Працює вчителем у дитячій школі народних мистецтв у Львові. Пише лемківські писанки.

ISBN 978-966-8744-10-5

9 789668 744105